

Jelenkor

ELBESZÉLÉS :

ALBERT GÁBOR
HAVAS GÁBOR
HERNÁDI GYULA
TATAY SÁNDOR

VERS :

BEDE ANNA
BIHARI SÁNDOR
CSANÁDI IMRE
CSÁNYI LÁSZLÓ
CSORBA GYÖZÖ
FODOR ANDRÁS
GALAMBOSI LÁSZLÓ
JANKOVICH FERENC
RÓNAY GYÖRGY
VÁRKONYI NAGY BÉLA

CIKK :

BÁRDOSI NÉMETH JÁNOS
KOLTA FERENC
NEMES ISTVÁN
SERES JÓZSEF
SZÖLLÖSY KÁLMÁN
TÜSKÉS TIBOR
VAJKAI AURÉL
VÁRKONYI NÁNDOR
ÉS MÁSOK ÍRÁSAI

KÉP :

DERKOVITS GYULA
KERNSTOK KÁROLY
LANTOS FERENC
SCHÜNBERGER ARMAND

MAGYAR ÍRÓK
ÚJ MŰVEI
A
MAGYAR ÍRÓK
KÖNYVESBOLTJÁBAN
(PÉCS, KOSSUTH LAJOS U. 5.)

Vers:

BARDOSI NÉMETH JÁNOS:	<i>Carmina Hungarica</i>
DEMÉNY OTTÓ:	<i>A legszebb kor</i>
GARAI GÁBOR:	<i>Emberi szertartás</i>
KALÁSZ MÁRTON:	<i>Ünnep előtt</i>
MEZEI ANDRÁS:	<i>Torlódő idő</i>
PÁL JÓZSEF:	<i>Mézpergetés</i>
TAKÁTS GYULA:	<i>Virágok virága</i>
TIMÁR GYÖRGY:	<i>Iszonyat naptára</i>
ZSIGMOND EDE:	<i>Elszántan és szeliden</i>

Próza:

BERNÁTH AURÉL:	<i>Utak Pannóniából</i>
BÓKA LÁSZLÓ:	<i>Alázatosan jelentem</i>
ERDŐDY JÁNOS:	<i>Aretino Velencében</i>
FÁBRY ZOLTÁN:	<i>Palackposta</i>
HUSZTY TAMÁS:	<i>Akinek padba vették a szívét</i>
KASSÁK LAJOS:	<i>Misilló királysága</i>
KENDE SÁNDOR:	<i>Közel a mennybolt</i>
KOMLÓS ALADÁR:	<i>A líra műhelyében</i>
MARTON BÉLA:	<i>Utazás a Vénuszra</i>
NAGY SÁNDOR:	<i>A szabadulás napja</i>
RUFFY PÉTER:	<i>Varsói hajnal</i>
SINKA ISTVÁN:	<i>Eltűnik a Hóri domb</i>
SÓTÉR ISTVÁN:	<i>Édenkert</i>
SZÁNTÓ TIBOR:	<i>Valamelyik parancsolat</i>
TAKÁCS TIBOR:	<i>Móra igazgató úr</i>

Új kiadások:

GYÓRY DEZSÓ:	<i>Viharvirág</i>
ILLÉS BÉLA:	<i>Kárpáti rapszódia</i>
TERSÁNSZKY J. JENŐ:	<i>Kakuk Marci</i>

Jelenkor

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

IV. évfolyam, 2. szám

1961. április

Szerkeszti:

Borsos József, Csorba Győző, Kolta Ferenc, Tüskés Tibor (főszerkesztő)

A szerkesztő bizottság tagjai:

Bárdosi Németh János, Bertha Bulcsu, Gyenis József, Katona Ferenc, Őrsi Ferenc,
Pákolitz István, Pál József, Sarkadiné Hárs Éva, Thiery Árpád
és Pörös Imre (műszaki szerkesztő).

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Pécs, Széchenyi tér 16. Postafiók: 24. Telefon: 13-05.
Szerkesztőségi órák kedden és pénteken 17—19 óráig.
Kéziratot nem őrzünk meg és nem adunk vissza.

TARTALOM

<i>Tatay Sándor</i> : Tudós a ködben (elbeszélés) — — — — —	115
<i>Várkonyi Nagy Béla</i> : R. L. Stevenson sírjánál (vers) — — — — —	126
<i>Galambosi László</i> : A boronák hullámzó rácsain (vers) — — — — —	130
<i>Havas Gábor</i> : Múzsza kerestetetik (elbeszélés) — — — — —	131
<i>Jankovich Ferenc</i> versei — — — — —	135
<i>Gulyás János</i> : Nyárvégi történet (elbeszélés) — — — — —	137
<i>Rónay György</i> versei — — — — —	141
<i>Csányi László</i> versei — — — — —	144
<i>Albert Gábor</i> : A bazáros (elbeszélés) — — — — —	146
<i>Fodor András</i> versei — — — — —	150
<i>Bihari Sándor</i> : Ember és táj farsangja (vers) — — — — —	152
<i>Mészáros Ferenc</i> : Benéz a kakkas (elbeszélés) — — — — —	153
<i>Csanádi Imre</i> versei — — — — —	159
<i>Bede Anna</i> versei — — — — —	160
<i>Petrarca</i> versei. <i>Csorba Győző</i> fordítása — — — — —	162
<i>Hernádi Gyula</i> : Egymásra fényképezett egék (elbeszélés) — — — — —	165
<i>Galambosi László</i> : Gyász (vers) — — — — —	168

FIATALOK

<i>Lukács Miklós</i> versei — — — — —	169
<i>Antalfy István</i> : Libasoron (vers) — — — — —	169
<i>Csongor Rózsa</i> : Éjjeli műszak (elbeszélés) — — — — —	170
<i>Debreceni Klára</i> : Szabadság (vers) — — — — —	175
<i>Láng Mária</i> : Emlék (vers) — — — — —	175

DOKUMENTUM

Várkonyi Nándor: Egy dunántúli versantológia és egyéb ügyek — — — — 176

HAGYOMÁNY

Szász István: Bartók a „kultúra ellen” — — — — — 184

JEGYZET

Seres József: Krúdy stílusának zeneisége — — — — — 191

Szöllősy Kálmán: A „Szerelmem, Hiroshima” ürügyén — — — — — 196

Tüskés Tibor: A költészet „haszna” — — — — — 199

SZEMLE

Bárdosi Németh János: Jankovich Ferenc: Napravárok — — — — — 203

Szeghalmi Elemér: Takáts Gyula: Virágok virága — — — — — 205

Lakatos Kálmán: Ténagy Sándor: Jámbor lázadás — — — — — 207

Nemes István: Forgács László: Ünnepek után — — — — — 209

Vajkai Aurél: Dömötör Sándor: Őrség — — — — — 212

Kolta Ferenc: Az Akadémiai Kiadó újabb irodalomtörténeti kiadványairól — — 213

KÉPEK

A címlaprajz és a belső rajzok

Lantos Ferenc munkái

A műmellékleten:

Derkovits Gyula: Kaszáló

Derkovits Gyula: Anyák

Kernstok Károly: Tanulmány

Schönberger Armand: Csendélet

(Foto: *Sarkadiné Hárs Éva*)

Évi előfizetés díja: 48,— Ft, példányonkénti ár: 8,— Ft.

Csekk számla: OTP 349—803. Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető minden postahivatalnál és a Posta Központi Hírlapirodánál (Budapest V., József Nádor tér 1.). Egyéni előfizetési csekk számla száma: 61 068. Küzeleti előfizetési csekk számla száma: 61 066, vagy átutalás az MNB 8. fióknál vezetett egyszámlára.

Tatay Sándor

Tudós a ködben

Ahogy az erőteljes fűtés, de méginkább a felforrósult testek melege kiáradt a tárt ajtón, kint a köd egy pillanat alatt cseppfolyóssá vált és az akadémikus arcába finom eső szitált.

A professzort a ködben támadt fekete kavargásban sorra követte a felesége, a lánya, a kisebbik fia, aztán a rokonok, akik illendőségből a kocsiig kísérték, még a nagypapa is. És ennek az öregembernek a kivételével valamennyien gőzölögtek, mint heves vágatában áthevült paripák, mert mind részt vettek a táncban. Ez akkor látszott, amikor az udvari lámpát felgyújtották. A kocsi lejjebb állt a diófa alatt és az egyetlen villanykörte fényére csupán a krómozott részei csillantak meg, egyébként elveszett a ködben. Csak mikor odaértek hozzá, akkor látták, hogy a karosszériát egészen elborította a fa ágairól lehulló zuzmara. A professzor ezt nem engedte letörölni, nehogy a finom jégkristályok megkarcolják a fényezést. Csak az ablakokról dörzsölte le erőteljes munkával a jég-reteget, aztán járatni kezdte a motort.

Akik az éjszaka folyamán kint jártak, hírét vették az egyre sűrűsödő ködnek, de az akadémikus mindezt csak kedves fondorlatnak vette, hogy marasztalhassák reggelig. Parancsot adott családjának az indulásra. Ezt az elhatározását mostmár nem akarta visszavonni, pedig tudta, hogy rendkívül kínos útja lesz...

— Maradjatok — igyekezett a háziasszony túlkiabálni a motor berregését —, ilyen időben Esztergomtól Pestig elvergődni lehetetlen. Valóságos istenkísértés!...

Istenkísértés! Valamelyik diákkori háziasszonyának volt ez a szavajárása és kellemetlen emlékeket ébresztett benne. Elbúcsúzott, beült a kocsiba. Mellette foglalt helyet a tizenhárom éves fia, hátul pedig a két nő.

Az útjuk egyideig felfelé vitt kertes házak között. A tudós csak a legnagyobb óvatossággal tudta úgy vezetni kocsiját a rossz látási viszonyok között, hogy a kihajoló bokrok ne karcolják végig. Szerencsére ahogy felfelé haladtak, a köd egyre ritkult. Egy kápolna tornya mellett néhány pillanatra áttetszett a hold is.

— Erről a dombról lőtték egyszer hosszú időn keresztül a törökök Esztergom várát. Valóságos tűzokádó hegy volt ez akkor — mondta az akadémikus. Hátul erre megmozdult a két nő, kitekintettek az ablakon, aztán visszahanyat-

lottak az ülésre. A lassú felfelé kapaszkodásban átmelegedett a kocsi és ez nekik jó volt.

Előttük felmagaslott a bazilika nagy fekete tömege. Túl azon, megintcsak dombok oldalában fények látszottak. De lent a város minden fényével együtt a ködbe veszett.

— Azok a fények ott már Csehszlovákiában vannak, ugye, apu!

— Igen — mondta az apa. De csak ennyit, mert azon töprengett, hogy az utat nyilván eltévesztette. Erről azonban szólni nem akart, nehogy a két nő aggságoskodását felébressze. Találomra balra fordult, hogy belemerüljön az alattuk terpeszkedő ködbe.

Az iskolában azt tanultuk, hogy Csehszlovákiának sokkal fejlettebb ipara van, mint hazánknak. Igaz az, apu?...

— Amit az iskolában tanultok mind igaz! Milyen ostoba kérdés ez?...

A tudóst azonban nem az ipar izgatta. Az ő munkaterülete a mezőgazdaság volt... Az az igazság, hogy a mezőgazdaságuk is fejlettebb. És ami a legfőbb, jobban élnek ott a termelészövetkezeti parasztok. Különös, hogy ebben az ipari országban a parasztok élnek legjobban... Legalábbis ez volt a tudós személyes tapasztalata legutóbbi utazásakor.

— És talán fáj neked, hogy a cseheknek egy kicsit jobban megy? Minden socialista állam sikere a mi sikerünk. Ezt is tanultad az iskolában, nem?

— De igen.

A professzor mindig könnyedén mondott ilyenféle téziseket a fiának. De most rendkívül felizgatott kedélyállapotban volt, az éjszakázástól is, melyet nem könyvek és jegyzetek mellett töltött és a rettegéstől is, hogy mennyire sűrűsödik meg előtte a köd. Azt sem tudta igazában, jó úton jár-e.

— Jegyezd meg: a szocializmus építésének távlatában teljesen mindegy, hogy egy bizonyos siker a mienk, a cseheké, a románoké. — Ezt mondta még, aztán rendkívüli kényszert érzett, hogy lelke mélyére tekintsen. A professzort gyerekkorában arra tanították, hogy a cseheket gyűlölni kell. Ez a gyűlölet egy időben szent volt előtte, mint minden, amire tanították, mert nem volt kételkedő természetű gyermek. Egyetlen dolog kivételével nem kételkedett semmiben, hanem arra törekedett, hogy mindent, amit tanulással a magáévá tehet, tegyen a magáévá. Vasszorgalmú diák volt és vasszorgalmú ember lett. Bátran tekinthetett a lelke mélyébe, azok a gyalázatos dolgok eltűntek belőle. Nem csodaképpen, hanem a logikus gondolkodás eredményeként. Az évek új és új igazságokat hoznak, a professzor egynek sem hódolt be, hanem mindegyiket elsajátította törhetetlen szorgalmával.

„Azok az igazságok, amiket ezeknek a gyerekeknek tanítunk, bizonyára érvényesek lesznek halálukig és még tovább is. Nem minden nemzedéknek kell ösztöztetnie, hogy korának emberévé váljék.”

Csikorgás, erőteljes zökkenés. A két nő előre zúdult.

— Megőrültél!? — kiáltott a feleség, pedig nem történt semmi, csak a ködből hirtelen előtántorgó alak miatt fékezni kellett.

„Megőrültél!” A professzor nemzetközi tekintélyre tett szert. Főképpen a vegyszeres gyomirtás területén végzett kutatásaival. Akadémikus, Kossuth-díjas. Az asszonynak ez mind nem számít, úgy hangzik ajkán ez a szó, mintha a cselédjére kiáltana. Már tudniillik ha manapság volna olyan alkalmazott, akire így lehetne ráordítani. Persze mindenütt nem állhat egyformán helyt az ember még-olyan vasszorgalommal sem.

„A családi életünk irányítását nem tartom kézben kellő eréllyel, ez kétségtelen. Igen, kicsúszott a gyeplő a kezemből. Mikor?... Talán még a legelső években, amikor a céljaim elérése végett alig elviselhető nyomorba vittem a feleségemet... Vagy — isten ments — talán a tekintélyem rovására ment, hogy elveimet néhányszor változtattam és nem törődtem vele, hogy Anna felismerje belső fejlődésem vaslogikáját?”

Már jó néhány másodperce elhangzott az asszony otromba kiáltása, amikor a lány édesdeden felnyögött:

— Ne veszekedjeteK . . .

Aztán olyanfajta fészkelődést lehetett hallani, mint mikor ezen ismert szavai után másik oldalára fordul az ágyban.

— AludjateK már!

A fiú erre hangosan felnevetett.

— Hallgass, az utat nézd inkább! Ostoba kölyök! — A professzor végre felháborodásához méltó szavakat talált.

Éktelen zötyögős utcán haladtak, a kocsik rugói fel-feljajdultak. Fogalma sem volt, hol járnak, de érezte, hogy a bazilika a jobb keze felől magasodik az égnek, hihetetlenül hosszú oszopaival, óriási kupolájával, lenyűgöző tágas tereivel. És alatta a pincéjében, de még mindig magasan a város felett a főpapok koporsóinak számlálatlan serege.

Az az egy dolog, amiben a professzor már kora ifjúságától fogva kételkedett, az Isten léte volt. Ki tudja, mi oltotta bele ezt a kételkedést, talán ellensúlyozásául minden más tekintélyhez való hűségének, melyet ifjúságában legfőbb erényének tartottak. Ezt a kételkedését hosszú ideig kellett titokban tartania. Aztán jóval később, mikor szívós, törhetetlen munkával sikerült odáig jutnia, hogy magát materialistának mondhatta, a lelki élet különös törvényei szerint ez a ballaszt viszájára fordulva súlyosodott rá könyörtelenül . . . A dialektikus materializmus módszereinek kitűnő ismerőjévé vált. Élt ezzel munkásságának minden területén. De ha valaki megkérdezte volna tőle, hisze-e isten nemlétezésében, teljes őszinteséggel csak ennyit felelhetett volna rá: „Tudom, hogy nincs, de nemlétezésében nem hiszek, ahogy nem hittem a létezésében sem.”

„A hitében bizonytalan ember még lehetett Istennek hűséges szolgája. Ennyi kételkedéssel én is lehetek teljes értékű híve az új világrendnek.” — Ezzel szokta megnyugtatni magát időnkint, de ez nem a megnyugvás órája volt. Ebben a pillanatban már tudta, hogy az éjszakából hátralévő órák ezer életveszélyt tartogatnak számára és a családja számára. Tudta és sem vissza nem fordult, sem meg nem állt, hogy dideregve kívárlják a hajnalt.

— Balra! — kiáltott éles hangon a fiú.

— Tudom, fogd be a szád! — mordult rá és balra fordult a gyermek utasítása szerint, mert sem emlékezete, sem megérzése nem mutatott neki más utat.

Valóban a városból kivezető széles, kockaköves úton voltak. A neoncsövek egyenletes fénye most egy darabig irányt mutatott neki.

Az apa és fiú hangos szóváltására felébert a lány és álmosan, kicsit nyafogva szólt.

— Nem bírom a neonfényt. Unalmas, rideg, elvesztik miatta a városok a jellegüket.

Eppen ez kellett még az ideges professzornak.

— Ugyan, menj az ostoba szenvedéssel! A magadfajta sznobok közt süsd el az ilyen búvájos megjegyzéseket. El fogják hinni, hogy ábrándos lélek vagy.

Mért nem mondd, hogy unod a napot az égen! Bár neonfény vezetne Pestig, majd meglátod, mit ér a reflektor, ha kiértünk a városból...

„De minek is magyarázom. Fogalmuk sincs a veszélyről, aminek elébe nézünk. Nem, ezeknek sejtelmük sem volt soha, sem a belső gyötrődéseimről, sem a rám leselkedő veszedelemekről és buktatókról, melyeken át kellett vergődnöm, hogy a kenyérüket megkereshessem.”

Megtermett szőke nő volt a professzor lánya és annak ellenére, hogy szőke volt és hatalmas, háremnőnek öltözött, úgy jelent meg a házibálon. Alig találtak megfelelő nagyságú török ruhát. A rózsaszín selyem feszült az idomain. A hangulatvilágításban úgy látszott, mintha nem volna rajta más, csak az arasznyi élénkzöld bugyi és az aranyozott melltartó és a túll. Valamennyi között a legvadabbul táncolt. A professzor úgy vélte, ez is része volt elkeseredett harcának, mellyel a korai elhízás ellen küzdött. A vége felé nem volt a testén egy tenyérrnyi száraz, a zöld és a rózsaszín selyem egy csurom víz volt rajta, még a túll is nedvesen tapadt. Mikor átöltözött, a fürdőszobában valóban úgy kellett a frotil törölközőkkel lecsutakolni, mint a habzó paripát. A két asszonynak, az anyának és a háziasszonynak a szíve kimerült ebben a munkában, különösen mivel ők maguk is megfáradtak a táncban.

Másodéves jogász volt a lány. Egész életében kitűnő tanuló volt, mehetett volna érdemlegesebb pályára is, akár a nehéz-, akár a könnyűiparban, vagy ott a mezőgazdaság, a tudományos kutató munka még milliommal lehetőséggel kecsesítő területre. De nem, ő jogász akart lenni.

„Egyre több nő özőnlük a jogi pályára. Helyes-e, vagy ostobaság rájuk bízni az igazságszolgáltatást? Mi lesz ebből?... Ez a lány mindenestre olyan vasszorgalommal veti magát a jogi tudományokba, ami a kémia, vagy a biológia területén tiszteletre méltó volna. De a római jogban?... Vették-e valaha férfiak ilyen komolyan a jogi tanulmányokat?”

A professzor elképzelte lányát Justicia alakjában, kezében a kétkarú mérleggel és jóleső mosoly húzott át az ajkán. A városon kívül ritkás villanykörték mutatták az utat Dorog felé, még mindig nem kellett reflektort használnia, egy kicsikét jobbak is lettek a látási viszonyok, a repülőtérről áramló gyenge szél fel-fellebbentette a ködfátyolt. Mintha az iménti goromba szavaieért elégtételt akart volna adni a lányának:

— Szép voltál! A többiek is szépek voltak.

A fiú megint nevetni kezdett.

— Mit nevétsz olyan dolgon, amit nem értesz, számár.

Vasúti átjáró, kettős kanyar, megint vasút. Ezt a gyerek mind előre be-mondta. Aztán behatolt a kocsiba a bányaváros búze. A következő kanyar után égő vörös lett előttük a köd. Majd baloldalt egy nyitott falú épületben magas lángok lobogtak. Ha nem ismerték volna a karbidgyárnak ezt a részlegét, ré-mület fogta volna el őket, hogy tűz ütött ki a telepen. De a nagy ködben most félelmesebb volt ez is, mint máskor.

— Akár a pokol — mondta a professzor.

— Mint egy tűzhányó — kiáltott a gyermek.

— Előbb jutunk a csillagokba! Igaz, apu?

Meg kellett állni, mert a főútvonalhoz értek. A hirtelen fékezésben a motor is lefulladt. A mozdulatlanság most az asszonyt ébresztette fel.

— Bécs 190 kilométer — sóhajtott. — Drága Bécs!

A professzor megrémült, hogy most megint előjönnek a leánykori emlékek. A Ring, a Heldenplatz, a Schönbrunn, Grinzing, a valcerok, a ribizlibor, a fil-

léres vonatok Magyaróvárról, a Prater a szellemvasúttal, ahol a zsebóráját ellopták, a nagybácsi, aki házmester volt a Margareten-strasse 115-ben. Tán még a szerelmes séták is Baden-Badenben üres zsebbel, aminek ez a házasság lett a vége.

— Drága Bécs! Bécsnek mindig több szerencséje volt, mint nekünk, az igaz, eddig! De mostmár aztán nem! Az igaz, hogy ötvenhatban, mikor hajókiránduláson ott jártál, több volt az autójuk, a narancsuk, a datolyájuk, és fényesebb volt, mint Budapest. Fényesebb volt és gazdagabb. Jó, elismerem. Azóta változott a helyzet, és várd ki a végét. Ha egyszer meglesz az európai egység...

— Miféle egység? — Vágott közbe lelkendezve az asszony.

— Eh, akármiféle! Valamilyen egység egyszer csak lesz! És ebben az egységben végre egyszer mi leszünk előnyben.

— Gondolod?

— Gondolom hát! Persze, hogy gondolom. Most gyere te is azzal, hogy Ausztriának több szarvasmarhája van, mint nekünk! De, mondom, várd ki a végét. Gazdagok leszünk azon a napon és a jövő társadalmi rendszere nekünk már rég a sajátunk lesz.

— De, kedvesem — tiltakozott az asszony —, én egy szót sem szóltam szarvasmarhákról. Én csak azt akartam mondani, hogy ez a 190 kilométer nem olyan sok, és mért nem mehetünk néha Bécsbe operába.

— Operába! Ez az, látod ez az, hogy ennyi idő után mindig más malomban őrlünk.

— Ideges vagy, szívem — mondta az asszony és hátradült.

Természetesen ideges volt, mert ekkor már Dorog fényeit is elhagyták és hiába próbálkozott akár a reflektorral, akár a tompított fényel, a sugarak tejfehér sűrűségbe veszttek. Azért ekkor még ki lehetett venni jobboldalt az útszéli árok sötét vonalát. Ehhez tartott tágra nyílt pupillákkal figyelve. Így aztán haladt is, de hogy mennyit és milyen sebességgel, azt nem tudta, mert arra sem volt ideje, hogy egy pillantást vessen a sebességmérőre. Mikor mégis megpróbálta, egy hajszál mentette, hogy az árokba nem csúszott. Ahol megállt, egy útjelző tábla magasodott elébe. Kiküldte a gyereket, hogy zseblámpával nézze meg a feliratot.

— Kesztölc 2 kilométer! — kiáltott a fiú.

Különös, többször járt erre, de ez a felirat elkerülte a figyelmét. „Kesztölc! Honnan ismerős ennek a falunak a neve?”

— Anna! Hallod, Anna, innen küldte utolsó üzenetét a fiad, mielőtt elment.

— Bizony, szegényem! — ébredezett az asszony.

A professzor beindította a motort és ismét belehatolt a ködbe.

— Eh, mit szegény! Nagy számár, ostoba. Fiatál embernek elmenni innen, ahol tálcán kínálják neki a legkitűnőbb munkalehetőségeket, alig hogy kibújik az iskola padjából. Mikor volt ez? Volt ez az én időmben? Emlékezz vissza!

— Megél ottkinn is, jól tudod, hogy megél.

— Megél, persze, hogy megél, sőt idővel még vagyont is szerezhet. De mi az, ami lelkesítse? Mi az, amiért érdemes neki élni? Jegyezd meg magadnak, a fiad számára többé semmi más lehetőség nincs, mint hogy hajszolja a pénzt, vagy még annyi sem, csak hogy gürcöl a kenyeréért. S ha neki ez elég, ekkor nem az én gyermekem. Anna! Nekem többet ne mutasd a levelét. Az sem érdekel, hol van, merre jár. A számomra meghalt!

— Balra, apa, balra! — kiáltott a gyermek.

— Számomra csak akkor támad fel, ha újra átlépi az ország határát. Csak

én tudom, ti nem tudhatjátok, mit ártott nekem a buta cselekedetével. Ezt is kibírtam, ezzel is megküzdöttem, de most itt kijelentem, hogy számomra meghalt, de módjában van, hogy feltámadjon. Írd meg neki, hogy az apja életét majdnem tönkretette, hogy ha nem vagyok elég kemény, tönkreteszi az egész családot. Ezt még megírhatod neki. Én nem tartom hősnek, gyáva kutyanak tartom, ezt is megírhatod.

Az asszony rémulten hajolt előre.

— Mi van veled, fiam? Hiszen ez örület. Alig ittál valamit. Mégis megártott? Igaz, nem szoktad.

— Nem ártott meg semmi — kiáltott a professzor hirtelen balra kapva a kormányt, mert megint egészen az árok szélére jutott —, csak egynémely igazságot meg akarok mondani. Ki tudja, meddig él az ember. Ha például most egy pillanatra felmondanák az idegeim a szolgálatot, valamennyien itt pusztulhatnánk.

A lány váratlanul megragadta a vállát és felsikoltott.

— Apu, állj meg!

— Nyugodj meg lányom, mindig mindenütt megálltam a helyem, ahogy az emberileg lehetséges volt. Semmi okotok a bizalmatlanságra.

— Nem, nem, apa, csak úgy érzem, az idegeid... Olyan szokatlanul beszélsz. Tudod, mennyire szeretlek.

Megsimogatta az apja haját, mely nedves volt a verejtéktől.

A köd ismét ritkult. Egy mozdony tüzet okádva pontosan feljűk tartott, de aztán hirtelen elkanyarodott az út mentén futó sineken. Arrább látták a népszégető kemencék fényét, aztán áthaladtak Leányváron.

— Itt van valahol az a rét, ahol tavasszal annyi gólyahír szokott virítani — szólt a lány —, ugye megállsz, ha akkor erre jövünk.

— Megállok én, meg bizony, kislányom. És ha akarod, a nyáron elviszlek magammal sokfelé, amerre járok az országban. Gyönyörű dolgokat látsz. Hál-isten az idén befejeződik ez a hercehurca és közös gazdálkodásban lesz lényegében az egész ország. Mert az ám a szép, az óriási táblák egyben.

Ahogy kapaszkodtak fel a Pilis meredekén, a köd egyre ritkult, végül eltűnt egészen, a hold világított a bokros-erdős tájra. És hozzá milyen fényesen, ezüstösen világított. A kocsí nekilendülve, bűgva kapaszkodott felfelé.

— Most vesszük igazában birtokunkba az országot — lelkesült a professzor —, mi tudósok vesszük birtokunkba. Nincs többé, ami alkotó munkánknak hárt szegjen, sem kicsinyes önérdek, sem ostoba maradiság. Micsoda erők, óriási erők rejtőznek a földben s mi felszabadítjuk a titkok mélyére hatolva... A versenyt az iparral kezdtük, mert azzal kellett, de a győzelmet csakis ezzel, a mezőgazdasággal koronázhatjuk be.

A professzor, ha kellemes körülmények között vezette a kocsiját, gyakran dudorászni szokott. Ezúttal Ozmin áriáját kezdte, ezt azért szerette, mert mély hangja volt. Később a lány kezdett egy divatos dalba és a professzor ebben is követte. A fiú pedig fütyült hozzá, majd ujjával a műszenfalon dobolt. Így érkeztek el az út legmagasabb pontjához. Itt a reflektor egy pillanatra megvilágította a szovjet tábor takaros, díszes bejáratát.

— Tudjátok, manapság a világ minden részén hajlamosak egyes kisállamok úgy viselkedni, mintha katonai hatalmat jelentenének, és ehhez mérik a belpolitikájukat is, vagyishogy eszerint hatalmaskodnak a határaikon belül, sőt olyanok is vannak, amelyek gyarmatokon. Holott a saját függetlenségük sem függ régóta a katonai erényeiktől. Más az, ami manapság egy kis nemzetet életben

tart. A mi helyzetünk mostmár más, mint egyes fészkelődő kisállamoké. És méginkább más lesz majd a ti számatokra. Nekik még számolni kell a rájuk zúduló kisebbségérzettel, az én alkotó munkám előtt már rettentő tág terek nyílnak hasonló körülmények között élő hasonló emberek felé akár a Csendes óceánig. Ne mondjatok le, bolondok lennétek, ha lemondanátok avult illuziókért e mérhetetlen lehetőségekről. A bátyátok jelenleg cigarettautomaták kezelésével foglalkozik. Ha jól megy, néhány év múlva neki magának lesznek ilyen automatái. De mi ez ahhoz képest, ami rátok vár, ha van fületek meghallani az idők szavát.

Ismét felébredt az anya és az ő kérésére álltak meg, ami indokolt is volt, mert ki szeszes italt, ki meg csak szörpöket, de valamennyien sok folyadékot fogyasztottak ezen az éjszakán.

Csak mikor leoltván a reflektorokat kiléptek a kocsiból, csak akkor látták igazában, micsoda ragyogó holdfényes tájon vannak. A köd az éjszaka folyamán nyilván itt is átvonult, mert a fák és cserjék fehérbe öltöztek, és ettől még világosabb lett az éjszaka. Az asszonyok beljebb törtettek a bokrok mögé, de a két férfi csak az autó két végére állt.

— Apu — szolt közben a gyermek —, igaz lehet az, hogy a kesztölciek ötvenhatban, mikor a zri volt, két tankot állítottak a falu két végére, kinyilatkoztatták semlegességüket és követeket küldtek az ENSZ-be?

— Lehetséges fiam, többek között ez is lehetséges, és talán ha nem úgy fordult a dolog, ahogy fordulnia kellett, akkor ma Kesztölc önálló köztársaság és esetleg az ENSZ tagja. Amilyen bolond a világ, ilyesmi is lehetséges. De azért ne légy számár, és ne nevezd zri-nek a nemzeti tragédiánkat.

Innentől kezdve lefelé siklott a kocsí. A professzor, amennyiben ez lehetséges volt az elég éleskanyarokban, neki is engedte. Már úgy volt, hogy ismét énekelni kezdenek, amikor egyszer csak egészen hirtelen ismét ködben találták magukat. Rálépett a fékre és mostmár megint csak tapogatózva haladhattak tovább.

— Te, kislányom — szolt a tudós —, már többször akartam tőled kérdezni. De kérlek őszintén felelj. Hiszel te istenben?

A felelet késett, végre két ásítás között szólalt meg a lány vontatottan.

— Nem tudom, még nem is gondolkodtam rajta.

Mindent várt, csak ezt nem. Döbbenet hallgatott. A lány annyira nem vette semmibe az apa kérdését, hogy rövidebb utána hátra hajtotta a fejét és elaludt. Ebben a helyzetben nehézzé, szaggatottá vált a lélegzete. Ebből a kapkodó, néha felhangosodó lélegzetből nyilvánvalóvá vált a professzor előtt, hogy alszik. Ugyanekkor érezte, hogy a fiú is a vállára dül. Óvatosan kezelte a sebességváltót, hogy fel ne ébressze. De mikor Piliscsaba lámpái megint egy kicsit beláthatóbbá tették az útját, hátraszólt a feleségének.

— Anna, ébren vagy? . . .

— Hogyne kedvesem — riadt fel az asszony —, hogy aludhatnék, mikor látom a kínszenvedésedet ezen a szerencsétlen úton.

Előre hajolt annyira, hogy mohair sapkája csiklondozta a professzor nyakát.

— Hát mit szólsz ehhez, Anna?

— Mihez?

— Hát, hogy ez a lány nem gondolkodott még raja, hisz-e istenben?

— Micsoda?

— Szóval aludtál.

— Dehogyan aludtam, kedves, hisz ez borzasztó.

– Mi borzasztó?

– Hát hogy nem hisz.

– Nem azt mondtam, hogy nem hisz, hanem hogy nem gondolkodott rajta.

Kiérkeztek a faluból, nem volt több útszéli villanylámpa, a reflektorok fénye tejfehér falba ütközött. Egy gyalogosnál lassúbb tempóban haladt a kocsi, a professzor homloka kiverejtékezett, de azért felnevetett.

– Titokban hittanra járattad, bér málkozott, az anyád azóta is hurcolja a templomba és ez még nem gondolkozott rajta, hogy van-e isten? Kolosszális!

– Nem, ez lehetetlen... ez lehetetlen – hajtogatta az asszony.

– Ezeknél minden lehetséges. Boldog nemzedék! A fél ifjúságomat keresztül nyögtem, kínlódtam ezzel, hogy van-e isten s még most is, most is kísért, ez pedig egyszerűen nem gondolkodott rajta.

A ködben nem lehetett látni semmit, csak valahogy az ösztöneire bízta magát és mégis haladt... Ha elereszthette volna a kormányt, rémülten a fejéhez kapott volna.

– Vagy lehetséges, hogy csak én vagyok ilyen ütődött?! Mondd Anna, de őszintén mondd, te gondolkodtál ezen?...

– Micsoda kérdés! Én tán nem vagyok ember? Milyen sértő és gyalázatos kérdés.

– Bocsáss meg...

Nem folytathatta, minden figyelmét az útra kellett összpontosítani. Hiába volt, semmit, de semmit nem látott.

– A kutya mindenit! Hát megvakulok! Megvakulok!...

– Állj meg, szívem, állj meg, inkább megvárjuk a reggelt.

Eloltotta a lámpákat. Első pillanatokban vaksötét, aztán nyilván a hold távolról áttetsző fényénél alig észrevehetően kibontakoztak az útszéli fák koronái. Jobbra-balra forgatta a szemét és csigalassúsággal bár, de újra haladt. Csak szagatottan tudott beszélni, mert gyakran annyira meg kellett erőltetni a figyelmét, hogy a mondata közepén megakadt.

– Anna! Figyelted te ezeknek a fiataloknak a mulatságát? Egész szelíden kezdődött. Álarcukban és jelmezeikben belibegtek, vagy berobbantak, mindegyik a stílus szerint, körülcsodázták, megkacagták egymást. Akkor mindjárt ettek, gyorsan, izgatott sietséggel ettek elég keveset. Sokkal bőségesebben ittak rá. Igaz, hogy leginkább csak szörpöket. Mondom, mindent olyan sietséggel csináltak, mintha valaki úzte volna őket. Némelyek még le sem nyelték az utolsó kortyokat, már megindították a magnetofont. Mindjárt az elején swinggel kezdtek, aztán hamarosan jött a bugi-vugi. Ettől fogva nem is táncoltak mást, szüntelen csak ezt. Ha lassúbb zene következett a szalagon, tovább pörgették, vagy visszatekerték. Konokul ragaszkodtak ehhez és eszeveszetten járták. Csak vártam, mikor merülnek ki. Jó hosszú idő múlva kezdett csak gyöngyözni a homlokuk. Akkor lesztek az álarcukat. Nem valami szertartás, vagy külön multság közben. Egyenkint elhajították sietve, mint fölösleges terhet. Majd a melegebb felső ruhadarabokat dobták le magukról, de ezt is szinte csak tánc közben, míg a párjuk ugrált körülöttük. És ekkor a táncuk még vadabb iramot vett. Közben a legtöbben el is szakadtak a zene ritmusától. Nem, nem a zene, a vérük egyre hevesebb lüktetése diktálta nekik a bolondul felgyorsult tempót. Vízfoltok jelentek meg a ruhájukon. Előbb a hónuk alatt, aztán a hátukon, a mellükön. Hihetetlenül sokáig bírták. Erősebb zihálásukat csak éjjel felé halottam. Akkor már nem álltak meg arra a kis időre sem, amíg egyikük a magnetofonhoz szaladt és szalagot cserélt kapkodva, de azért bűvészi ügyességgel.

Addig is táncoltak zene nélkül és semmivel sem lassúbban. A szívük dobolt hozzá, szinte hallottam. A négerék szenvedélyes vergődése jutott eszembe. Minden esetre sokkal inkább rituális cselekedet volt ez már, mint tánc. Valamilyen kielégülés örült kergetése. Később az arcokról patakzani kezdett a veríték. Láttad. Úgy, ahogy mondom, patakzott, hullott a padlóra, nedves nyomokat hagyott ott. Tudtam, hogy rövidesen el kell érkezni annak a pillanatnak. És igazam volt. Figyelted?...

— Hagyd abba! — sziszegte a fülébe az asszony. — Nem is tudhatod biztosan, alszik-e ez a lány. Szentisten, mi van veled máma?

A professzor úgy látta, határozottan úgy látta, egy emberi alak áll előtte, bár a normálnál jóval magasabb s szélesebb is. Hirtelen jobbra kapta a kormányt. A kocsi zökkenet néhányat. Puhán csúsztak a lefékezett kerekek, aztán megállt. Felvillantotta a reflektort, de csak sűrű fehérség magasodott előtte. Kilépett a kocsiból, előre ment, de egy lépéssel sem hagyhatta el a kocsi orrát, egész testével, a homlokával is sima, hideg keménységbe ütközött. Tenyerével végig tapogatott rajta. A fogásából úgy érezte, simítatlan beton. Egészen magasra nyúlva felért a tetejéig. Kísértetiesnek találta az egészet. Nem törődve vele, hogy megsérti a krómozást, fellépett a lökhárítóra. Benyúlt a betonfal fölött. Tujafa zuzmarás levelét tapintotta. Megismerte húsos fogásáról, de azért a biztonság kedvéért leszakította, oda tartotta egészen a lámpa üvegéhez.

— Temető — mondta —, az angol temetőnél vagyunk.

Nem törődött vele, hogy a felesége a zárt kocsiiban hallja-e a hangját és nem gondolta végig, mi történhetett volna, ha a terep egy kicsit sikosabb, vagy a kocsiiban nagyobb a lendület. Leült a sárhányóra és cigarettára gyújtott.

— Nem tudom, amerikaiak vannak-e ebben a temetőben, vagy csupán angolok. De ha csak angolok, akkor is elég messze jöttek meghalni. Azt hiszem, legtöbbnyire pilóták voltak, akik lezuhantak az ország különböző részein, aztán a háború után ide összehordták őket. Ez minden esetre szép dolog. Én tudok egynek a haláláról, Anna! Emlékszel azokra a repülőgépekre, amelyek talán ezres csoportokban szálltak az ország felett, hogy bombaszőnyeggel terítsenek be egy-egy gyárvárost, de néha teljesen érhetetlenül békés lakónegyedeket is. Azt hiszem, moszkítóknak hívták azokat a kétszárnyú vadászgépeket, amelyek a bombázókat kísérték. Valahol a Balaton környékén történt. Egy ilyen moszkító elvált a köteléktől, ördög tudja mért, alacsonyra szállt és géppuskázni kezdett egy csorda legelésző marhát. Egy nagyon öreg ember, egy gyermek és egy pulikutya őrizte a gulyát. Néhány marha elesett, oldalt fekvő rugdalózott és holtan rogyott össze a gyermek. Emlékezhetsz arra is, hogy a német vadászok csak távolról merték követni ezeket a kötelékeket és ha valamilyen okból lemaradt egy gép, azt támadták meg. Mint a szélvész, örült üvöltéssel termett ott két Messerschmith. Neked is lehetett ilyen látványban részed. Tudod, milyen pokoli zajjal jár három vadászgép harca és milyen döbbenetes látvány. Néhány perc múlva a Moszkító kigyulladt, vastag fekete füstcsíkot húzott a Balaton felé, aztán ebből a füstcsíkból kivált a szélben himbálózó terhével egy ejtőernyő. Még elég nagy magasságban elszállt a megtizedelt gulya fölött. Akkor az öregember égre emelte ökleit, aztán mint az ámokfutó megindult arra, amerre a szél vitte a szerencsétlenül járt pilótát. Nem számíthatott rá, hogy még kilométereket kell szaladnia, de összeszedte minden maradék erejét. Ütközben egy gőzölgő trágyahalomból vasvillát rántott ki és ezzel a szennyes szerszámmal szúrta keresztül a pilóta mellét, akkor, amikor az magát megadva magasra tartotta két kezét. Igen, ez a katona mindenre számíthatott, csak arra nem, hogy

vasvillával szúrják át a szívét... Természetesen a felszabadult ország elégtételt szolgáltatott ezért a lovagiatlan cselekedetért, a vénember börtönben halt meg. No, de mit ér egy vén tehénpásztor élete a daliás fiatal angoléhoz képest? Semmit, ugye, Anna, semmit!

Az asszony nem hallotta, vagy legalábbis nem értett egy szót sem a férje hosszú monológjából. Azt sem tudta, hogy a temető betonfala mellett vesztegelnek, arról sem volt fogalma, hogy az imént közvetlen a katasztrófa előtt álltak. Most azonban össze kellett szednie magát és kilépni a kocsiból, hogy segítsen az urának visszavergődni az országútra. A zseblámpát tartotta a kezében, úgy mutatta az utat, amíg a kocsi hátramenetben a kettős huppanón át visszazökkent a sima betonra. De a köd olyan sűrű volt, hogy nem tehettek mást, az autó előtt kellett ballagnia, úgy haladhattak kimért lépésben. Alakjának a körvonalait látta csak a professzor maga előtt. Csupán a kucsma alakú sapka alól kibúvó haja villant meg néha ezüstösen, míg fázósan, egészen a gallérjába nem húzta a nyakát. Ettől kicsit előre is görnyedt. „Olyanok vagyunk, mint egy öreg szántóvető házaspár — gondolta a tudós — ballag ő a járom előtt, csak a zörgő, nehéz ökörlánc hiányzik a kezéből.”

— De most végre már tudják, mit jelent az, védtelenül kiszolgáltatva lenni rettenetes tömegpusztító fegyvereknek — szólt, mikor a fiát mozdulni hallotta. — Nemrégiben azt mondta nekem egy angol kollégám, hogy nekünk jó, mert felettünk legfeljebb csak átrepülnek a következő világháború rakétái, amely háborútól az isten mentsen meg, de ők feltétlen célponttá válnak.

Nem számított rá, hogy a gyermek figyelemmel kísérheti gondolatmenetét s most megdöbbsent a szavaira.

— De apa, hiszen azt mondtad, hogy résztvettek a felszabadításunkban s most így beszélsz róluk?

— Résztvettek, természetesen, ez igaz, de azóta sokminden történt. A főhiba persze Amerikában! Azok annyira megmámorosodtak a győzelemtől, hogy tizenöt évig katonák kezében hagyták a hatalmat. Meg aztán öreg is már ez az Eisenhower. Az öreg emberek nagyon veszélyesek a politikában. Nemcsak azért, mert túl merészek, mivelhogy már alig van veszteni valójuk, de sok egyéb okból is, amit majd ha nagyobb leszel, rendre elmagyarázok. Ne hagyj elfelejtenelem, igen fontos dolog.

— De szerencsére ennek nemsokára vége lesz. Az amerikai nép végre többségében észretért. Egyelőre nem kell róla beszélni, de én ebben a fiatal Kennedyben hiszek. Meglátod, mit jelent ez az egész világnak. Mert elég volt-e, hogy a szovjet politika néhány éve megújult, ha az amerikai merev, vén csont maradt.

Vagy másfél kilométernyi gyaloglás után az asszony elfáradt. Ismét megálltak. A professzor is kiszállt a kocsiból és a motorháznak támaszkodva mindketten cigarettára gyújtottak. Szorosan egymáshoz húzódtak, ami régóta nem volt szokásaik között. Holt fáradtak voltak, és ebben és az egymásrautaltságukban eloszlott az az ideges légkör, ami együttlétüket mostanában, különösen a nagyobbik fiúk távozása óta körülfogta.

— Egészen ősz lennél már, Anna — mondta a professzor —, ha ezüstre nem festették volna a hajadat. Mégis szép vagy. Elnéztelek az éjszaka, tündököltél a fiatalok között is.

Megsimogatta a felesége kezét.

— Anna, hívd haza a fiadat. Ne szűnj meg könnyörögni neki leveleidben és hatni rá minden lehető eszközzel. Ha még egyszer itt lenne mellettem, időm

és eröm felét áldoznám rá, hogy nagyszerű embert neveljek belőle. Ilyen nagy erőfeszítéssel még nem lenne késő. Talán jóvá tehetném életem legnagyobb mulasztását. Ha pedig semmiképpen sem jön, hát tanuljon legalább tovább, mint annyian mások. Velünk szemben elkövetett bűneiket tegyék jóvá valamennyire azok ott kinn azáltal, hogy tanítsák a gyerekeinket. Így aztán kincset hozhatnak, ha hazajönnek. Mert hogy a legtöbben hazajönnek egyszer, abban hiszek. Olyan országot építünk, amely hazaköveteli őket meglásd, már azt legalábbis, aki érdemes lesz rá. Százezer világot járt ember özönlik majd haza a földkerekség minden részéről és azok az esztendők történelmünk nagy esztendői lesznek.

A hold leszállt már, az imént sűrű feketeség vette őket körül, de most egyszerre szürkülni kezdett ismét és újra előmerültek sejtelmesen az útszéli fák koronái.

— Ez már talán a hajnal! — az asszony fázósan megrázkódott.

Nem kellett már sokat haladniok, a főváros lámpái elég elszórtan bár, de eléjük nyújtóztak az út baloldalán.

— Azt hiszem, rövidesen párttag leszek, Anna — szólt a professzor.

Az asszony hosszas sóhajtás után válaszolt.

— Ezt már többször hallottam tőled, fiam. Bizonyára jobb lett volna, ha ez rég megtörténik, de most sem hiszek benne.

— Így lesz. Mély megtiszteltetésnek veszem, hogy módomban van azután, amit a fiam cselekedett velem. Hidd el, nem kis dolog volt eddig eljutni.

— Gratulálhatok, ha ez neked jól esik.

— Ne légy rideg és könyörtelen, Anna. A legkomolyabb problémáimat mindig ridegen és könyörtelenül fogadod. Inkább egy kérdésemre felelj. Lehetséges, hogy akik párttagok, azok mind bizonyosak az isten nemlétezésében?

— Tudtam!... Nos, nem a nagy problémáiddal kapcsolatban vagyok rideg. Az örökös habozásod tesz idegessé. És ilyen gyerekségeken!... Hogy megvigasztaljalak, én ismertem olyan papot, aki töredelmesen megvallotta nekem, hogy nem bizonyos az isten létezésében. És ettől még lehetett kitűnő, közkedvelt hirdetője Krisztus történetének és az apszolok cselekedeteinek.

— Ez nem vigasz és nem is feleltél egyenesen, Anna.

— Nos, bizonyára vannak olyanok, akik éppen azért lettek kommunisták, mert természetüknél fogva istentagadók, vagyis a materializmus a vérükben van. De nem ez a fontos, annyi bizonyos, hogy egy igazi kommunista nem tölti idejét azzal, hogy isten létéről, vagy nemlétéről morfondírozzon. Még ha filozófus lenné, vagy költő! De a te korodban és a te munkaterületeden?...

Óbudán, mintha mégegyszer vissza akart volna térni az éjszaka, fekete lett körülöttük a köd, mert rengeteg füstöt, kormot hozott magával a város felől. De a Vörösvári út végén már keskeny fényes csík jelent meg alatta, a keleti szél láthatóan sodorta el mellettük a ködtömeget s mire az Árpád hídra értek, mögöttük hagyták az éjszakával együtt.

Itt a hídon a hirtelen támadt fényre felébredtek a gyermekeik. Ahogy hátra tekintettek, különös jelenségnek lehettek szemtanúi. A sötét tömeg ezekben a pillanatokban vált rozsdabarnára, mert a nap felbukkant és a széllel együtt most a vörös hajnali sugarak is üdözőbe vették.

A professzor szembe találta magát ezekkel a lapos sugarakkal. Angyalföld szeszélyesen felmagasodó blokkjait, kéményeit szivárványos glória vette körül, mikor pedig a híd margitszigeti íveihez értek, oldalról száz, meg száz nap sugárzott feléje a Rákospatak-menti magas házsor ablakairól.

Várkonyi Nagy Béla

R. L. Stevenson sírjánál*

Under the wide and starry sky
Dig the grave and let me lie,
Glad did I live and gladly die
And I laid me down with a will.

This be the verse you grave for me:
Here he lies where he longed to be,
Home is the sailor, home from sea,
And the hunter home from the hill.

R. L. Stevenson

1. TUSITALA

*O, Tusitala! (Szép történetek
Mesemondója) – így neveztek el
A hálás barnabőrű kanakák –
Feljöttem hozzád a Vaea-hegy
Meredek kaptatóján, – itt pihensz,
S érzem az öröklét leheletét,
A csendet, mely puhán szívembe hull;
Másfélezer láb tisztult léghőre
Locsolja zaklatott idegzetem:
Nem! nem! itt fönn, e csendbe-szőtt platón,
Magányod sírkertjében, ebben a
Mindentől végképp elvonatkozott
És minden titkot megfejtő örök
Álomvilágban többé nincsenek
Profán viták, hatalmi rendszerek,
Halál szelébe torkolt zátonyok!
S nincs roncs tüdő, agyvérzés, hirtelen
Megszakadt életmű! ... Csupán a csend
Suhog fölötted, mint időtelen
Varázsló, s egybefonja békítőn
Sírod fölött a messzi skót hegyek
Zöld lankáit Samoa égmagas
Ormaival. Benned az Óvilág
És Óceánia találkozott:
Scott mesemondó égi mosolya
S a déli égöv tündér-öblei!
A rád-leső halál árulkodó
Lázfoltjaival megnyúlt arcodon,
S a hullámsírba vágyva hagytad el*

* Az „Ének az óceánról” című versciklusból.

Angol hazád ködtornyos partjait,
 Hogy itt a tékozló életöröm
 S örök tavasz mosolygó tájain
 Még egyszer fellobogjon benned a
 Teremtő láz!... El kellett mondanod,
 Hogy az a tiszta szívből fakadó
 Vendégbarátság, az a mindig más
 És más formába öntött vonzalom:
 A szeretet, mellyel e „primitív”
 Szigetlakók becézték életed,
 Öröktől fogva egy volt a belőled
 Sugárzó szerelemmel, azzal a
 Jövőbe mutató okos, nemes
 Megértéssel, mely nem a pofacsont,
 A ferde s egyenes-vágású szem,
 S a megkülönböztető tetszinek
 Szerint, hanem a mindig s mindenütt
 Jelenvaló emberség oszthatatlan
 Szavával írja új törvényeit.

2. „A FOOTNOTE TO HISTORY”

Most, hogy kis barna társnőmmel, aki
 Feljött velem e meredek úton,
 Pár szál virágot tépünk, lángvörös
 Hibiszkuszt, hangák zöldjét, s csendesen
 Letesszük itt a testhosszra-szabott
 Kő-katafalkra, arra gondolok,
 Hogy fehérbőrűek és színesek,
 Bennünk jelképesen is egybeforrt
 Kegyeletét rójuk le most neked.
 És sorra vesszük elszállt életed
 Szívünkben fénylő állomásait:
 Mi volt benned nagyobb, elbűvölő,
 Gazdag mesélő kedved vagy ama
 Heves s egész világot átfogó
 Tiltakozás, mely leplezetlenül
 Feltárta s vádpontokba szedte a
 Gyarmattartó hatalmak bűneit?! —
 Hogy prüszköltek a fölfuvalkodott
 Tengernagyok, kormányzók, konzulok,
 A német és a britt prüdéria!
 Berzenkedett a sok-sok tettenért!
 Sietve jött az elkobzó parancs: —
 Egy költő s ó! egy britt alattvaló
 A gyámkodók, a teljhatalmúak
 Ember-gyalázó túlkapásait
 Leckézteti! A báránybőrbe bújt
 Színlelt humánium hitvány tetteit! —

*Felhorkant szerte Óceánia!
 Ocsúdni kezdtek mindenütt a bús,
 Pórázon-rángatott szigetlakók!
 Fehér fajunk nép-irtó szégyenét
 Kiáltottad világgá! . . . Betegen, —
 Roncsolt tüdővel és üszkösödő
 Lábon topogva egyetlen nemes
 Vágy sarkalta szíved: — segíteni!
 Megrendítő, de szép találkozás!
 Példa, mely mindörökre élni fog:
 Egy keszeg jövevény, kit a halál
 Dermesztő hangja szólít napra-nap,
 Oltalmazó karjával átölel
 Egy pusztulásra szánt szigetvilágot!*

3. ÉLETÖSZTÖNBŐL FAKADÓ KEGYELET

*A komoran lelkembe suhanó
 Sejtelmek közepette hirtelen
 Öröm szalad szívemre. Nézem a
 Csupa-szív barna lánykát: csokrokat
 Kötöznek fürgén-mozgó ujjai;
 Aztán sorjában elrendezgeti
 A másoktól-hozott virágokat,
 Gyomlál, egyenget, díszít, mintha csak
 Egy jó rokon sírjára hajlana;
 Szinte becézi, simogatja a
 Fehér és skarlátvörös szirmokat.
 Felállok. Én is segítek neki.
 Kezünk egymáshoz ér a sír fölött.
 Rámnéz. Mosolyba fonja lelkemet:
 — Ne légy oly szótlan! — mondja — Az imént
 Szomorú voltál! Láttam arcodon
 A benned fészkelődő gondokat!
 Nem, nem halunk ki! Ó, ne félj! Ne hidd!
 Stevenson virraszt itt a táj fölött!
 Az ő emléke intelem nekünk!
 Nézd! nézd! a tegnapi virágokat!
 Naponta jönnek! Él a kegyelet!
 A főnökök hozták fel vállukon
 Koporsóját s azóta szent e hely: —
 Tabu! E hegyre nem léphet vadász,
 Házat sem építhet az idegen,
 S nem irthat erdőt! . . . Csak a madarak
 Fészkelnek itt, dalukkal fürdetik
 A csendet, mely a sír fölé borul. —
 És nézd a kökeményre-taposott
 Meredek ösvényt! Ünnepnapokon
 Csoportosan jönnek a kanakák!*

Közeli és távoli szigetek
 Hálás lakói! Mindig van virág
 Tusitala s hűséges hitvese,
 Közös sírján!... Én erre építék!
 E soha el nem múló szeretet
 Az életöztön biztató jele:
 Nem halhat ki a nép, melynek szívében
 Ily egyértelmű hálából fakadnak
 A kegyelet szerény virágai!

4. VAILIMA

Vailimában (öt patak vidéke)
 Épült a házad („Bölcsességnek háza”),
 Az utat Apiából (három mérföld)
 A főnökök kövezték a vadonba,
 Ugyanazok a hűséges barátok,
 Kik később egyszer vállaikra vették
 Koporsód terhét, s vittek föl a hegyre.
 Még áll a ház, s nem rossz — iróniának:
 Kormányzósági kastély lett belőle!
 A „hála útján” most autók suhannak,
 Luxusokcsik törvényhozó urakkal;
 Megilletődve állok itt a parkban,
 Amelynek bokrait te nyesegetted,
 Várjuk, hogy múzeumnak meghagyott
 Egyik szobádat megnyissák előttünk, —
 A többiekben akták halmozódnak
 A polcokon gyámsági ügyletekkel,
 Volt főnökökről szóló hétpecsétes
 Hatalmi titkok, — iktatott legendák!
 Az udvaron egy szálás barnabőrű
 Altisztnek-látszó férfi elmeséli,
 Hogy hányszor építették át a házat
 A célszerűség elveit követve; —
 Nem, nem! A kormányzóval semmi dolgunk!
 Nem kérünk tőle audienciát sem!
 Stevenson úrhoz jöttünk vendégségbe!
 És búcsúzóul most csak annyit mondunk:
 A költő házának boldog lakói,
 Az ittlevők, s kik még utánuk jönnek,
 A jólét füledt légkörébe dőlve
 Gondoljanak üres percükben itt-ott
 A kastély régen porladó urára,
 Ki megtervezte és felépítette:
 Ott fekszik fönn ezer méter magasban,
 A csillagokból néz Vailimára;
 Szép könyvei itt állnak hosszú sorban
 A múzeumma átvedlett szobában,

*Nem árt, ha néha olvasgatnak bennük,
S a nyíltszívű intelmeken okulva,
Az ő megértő, tisztult szellemében
Kormányozzák e jámbor-lelkű népet!*

5. AZ ÖNMAGÁNAK ÍRT SÍRVERS

*A kéklő csillagfényes ég alatt
Ássátok meg fekhelyként síromat;
Szerettem élni s vígan búcsúzó,
Meghaltam: ez volt végakaratom.*

*E verset véssétek a sírkövemre:
Ki ide vágyott, itt van eltemetve;
A vadász hazatért a rengetegből,
S a tengerész a végtelen vizekről.*

Galambosi László

A boronák hullámzó rácsain

*A boronák hullámzó rácsain
kidugja törékeny fejét a rög,
a lovak szőke patája körül
a hajnal jácint-fénye hömpölyög.*

*Apám csizmáján harmat-bogarak
futkosnak fürgén, amint hajladoz,
csattog a szó, villámát elnyeli
a kétoldalt hintázó sűrű rozs.*

*Akácсорok feszülnek hallgatag
a halványlila mezsgye-gátakon,
gerlék bontják ki zászlós szárnyukat
a gallyakból rótt keskeny ablakon.*

*Mint puha kendők szállnak boldogan.
a báránnyelűk fészkei fölött,
tollukra hull a mennybolt éneke,
alul vidáman omlik szét a rög.*

Havas Gábor

Múzsá kerestetik

Elköltözöm.

Elhatározásom szilárd, végleges. Nem azért írom meg Neked, Lajos bátyám, hogy lebeszélj róla. Inkább meg szeretném magyarázni. Tudom, hogy Te nem helyesled, hiszen szerencsének tartottad, hogy kezdő író létemre a lakótelep közepébe, ott is a szoba-konyhás lakásokból álló és szinte kizárólag munkásoklakta M épületbe kerültem. Ott teleszívod majd magad a munkásélet hétköznapijaival — mondottad annakidején nekem — és nem kell verejtékezve futkosnod a témák után.

Ennek négy esztendeje. Szó se róla, azóta megteltem a munkásélet hétköznapijaival, torkig vagyok velük. Minden hangosabb szó, minden erősebb köhintés áthallatszik a falakon, napjaink építészetének dicsőségére, a folyosói közélet pedig a konyhán keresztül hömpölyög be a magánéletembe. Lehet így alkotni, írni? Az alkotáshoz csönd kell, elmélyült gondolkodás. Még a legszegényebb írónak is megvolt a maga padlásvacka, ahová elhúzódott a világ zaja elől.

Tudom, Lajos bácsi, az általánosságok nem győznek meg Téged. Konkrét leszek. Leírom a tegnapi délutánomat, úgy, ahogy volt.

Néhány hete egy kisregényen dolgozom. Szeretnék benne egy pozitív figurát megmintázni, pontosabban: egy hajlamai szerint nem kollektív embernek a pozitív vá válását bemutatni. Hálás téma, ugye? Az hamarosan világossá vált előttem, hogy egy ember megváltoztatásához rendkívüli külső hatások szükségesek; így jutottam el az árvízhez. A veszély óráról-órára való fokozódása, e tízezreket mozgósító harc az elemek megfékezésére, a félrevert harangok, a katonaság bevetése, a veszélybe kerültek rémülete — ez mind-mind olyan tényező, mely méltán válthatja ki egy eddig tompa emberből a helytállás hősiességét.

Az eleje kész. Leírtam a riasztást, hősömet kivittem a tett színhelyére és közben ismertetem osztályhelyzetét és családi körülményeit. Mit tagadjam, az indítás tetszik nekem, mindig újra meg újra elolvasom. A töltésen azonban váratlanul elakadtam. Nekem nyilvánvalóan egyéni kiállásra, egyéni hőstettre van szükségem, ez a gátmagasítás pedig jellegzetesen kollektív munka, ahol nem az egyes ember száz vagy kétszáz talicska földje, hanem a sokezer ember együttes erőfeszítése a nagyszerű cselekedet. Mit kezdjek én itt a figurámmal?

Törttem a fejem, járkáltam fel és alá, visszaültem a füzetem mellé és igyekeztem magam teljesen beleélni az árvizes rohamalakulatok hangulatába. Éjszaka volt, lobogtak a fáklyák, a katonaság fényszórókkal világította meg a töl-

tést, dömperek csörömpöltek hosszú sorban, időnként batyúkkal rakott szeke-
reken menekülők vonultak át a színen. És ekkor a konyhába berobban a fele-
ségemhez Simkóné:

– Hallotta mi történt? Bojár Imre összeégett. Rettenetes az a gyár, minden
évben megköveteli a maga áldozatát.

– Csak nem halt meg?

– Azóta már talán nem is él. De jobb is lenne neki, higgye el. Micsoda
pokoli kín lehet minden perc, hiszen az égési sebnél nincs fájdalmasabb a vilá-
gon. A múlt héten is, tudja, a sütőm nem záródik könnyen, aztán...

– És az édesanyja tudja már?

– Tudja hát. Most rohant el a városi kórházba.

– Hát az Imrét kórházba vitték?

– Nem mondtam? Csupa géz meg vatta közé fektették a mentők, azt se
tudták, hol nyúljanak hozzá. Megyek, hátha a Havelkáné még nem hallotta...

Ez az Imre a házba való gyerek. Most ugyan már nem lakik itt, de innen
ment el, mikor házasodott, és a kicsi babával gyakran járnak vissza Bojár néni-
hez, aki egyébként a mi folyosónk végiben lakik. Nesze neked, árvíz! Hol is
tartottam? Igen. Éjszaka van és valami nagy veszedelmet kell elhárítani. Mond-
juk, egyik helyen szivárog a gát...

Most Laci rontott rám, szomszéd és kártyapartner.

– Hallottad már annak a szerencsétlen Bojár Imrének a balesetét?

– Igen, hallottam a szerencsétlen Bojár Imre balesetét.

– Miért vagy ilyen kimért? Valami bajod van?

– Nem, semmi. – És egy elfojtott sóhajjal becsuktam a füzetemet. Laci
aztán részletesen elmesélte, mi történt. Imre karbantartó a gyárban: egy nagy
nyomás alatt álló csővezetéken akart igazítani valamit. Még nem derítették ki
pontosan, hogyan is történt, elég az hozzá, hogy egy ujjnyi résen át utat talált
a gőz és 200 fokos forró lehelletével összeégette a nyomorultat.

Mikor aztán a szomszéd magamra hagyott és kezdtem ismét beleringatni
magam az árvizes éjszaka hangulatába, a túloldali szomszédéknál tört ki a vihar.
Elővettem a naptáramat: persze, mára volt aktuális. Ezek ugyanis szabályszerűen
minden ötödik napon kapnak hajba, s mindig ugyanazon: hogy a férfi kissé
spiccesen jön haza. A menetrendjük a következő. Átkozott veszekedés. Aztán
első nap: kibékülés. Második és harmadik nap: szentabékét játszanak, mozi,
cukrászda, ésatöbbi. Negyedik nap: a férfi később jön haza, a vulkán kitörésre
készül. Ötödik nap: a türelem húrja elpattan, ömlik a láva, tüzes kőbombák
zuhognak, vége a világnak. Csak tudnék könyvtárban vagy kávéházban dolgozni,
úgy elmennék hazulról, mint a nyúl.

Részletezzem még? Igen, részletezzem, hadd lássad elhatározásom indokolt-
ságát.

Ültem a papír előtt és el-elkalandoztak a gondolataim. Érdeemes írni? Tu-
lajdonképpen az egyén és a társadalom minden érdekes témáját megírták már
előttünk. Az életnek alig tucat alapmotívuma van: szeretet, szerelem, féltés,
bosszú, halál és így tovább; a legnagyobbak már mindezt maradandó remek-
művekben örökítették meg. A variációk persze lehetnek érdekesek, no de az
alapvető variációk száma se végtelen, Minél több ún. nagy könyvet olvasok, an-
nál világosabban látom, hogy minden eredeti, igazi témát megírtak már előttünk.
Hej, haj. No mindegy, azért csak próbálkozzunk, próbálkozzunk. Itt van az én
pozitív hőszöm...

– Itthon van az ura? – esett be akkor a konyhába a hatodik szomszédunk.

- Itthon volna, csak dolgozik. Nem szereti, ha ilyenkor zavarják.
- Hát akkor nem zavarom, majd elmondja neki később. Hallotta már...?
- Egy kicsit halkabban!

És halkabban beszéltek, vinné el az ördög. Mert a hangos beszédre még valahogy lehet nem odafigyelni, de amikor suttogást hall az ember, akarva-akaratlan fülel, hogy minél többet értsen belőle. Nekem is megállt a toll a kezemben. Hallottam feleségem sópánkodását és a látogató csöndes hangját. Bojár élet és halál között lebeg. Bőrének kisebb felülete maradt ép, mint amennyi szükséges az életbenmaradáshoz. Most a gyári megafonba tízpercenként bemondják, hogy jelentkezőket kérnek, akik az Imre életének megmentéséért hajlandók feláldozni bőrük egyrészét.

- És volt jelentkező? – kérdezte feleségem izgatottan.

– Aligha. Gondolja csak meg: elevenen megnyúzzák az embert. Micsoda kín az! És a seb gyógyulása hónapokig tart, ha ugyan egyáltalán begyógyul. De ha mindezt ki is állja az ember, egy életen át viselheti a nyomait. Strandon... Na jó, mondjuk, hogy az illető nem jár strandra. De még az élete párja előtt is másképp áll törülközőnyi forradással a testén. Pedig fiatalokat keresnek ám, akiknek friss, életerős a bőrük még a szervezetük...

Aztán asszonyom is elvonult szomszédolni. Végre, most nyugodtan dolgozhatok. Hiába, már nem sikerült visszazökkennem. Nekem is pont jókor jött ez a baleset-história, most egy álló hónapig másról se fogok hallani, csak erről. No de nézzük csak, miből élünk. Ha az én pozitív hősöm leleplezne például egy népellenes elemet, valakit, aki át akarja szakítani a gátat... Igen, igen, ez nem lenne rossz! De miféle alak legyen az, aki át akarja vágni a töltést? Mondjuk egy sokévi börtönbüntetésből szabadult sötét egyén, az elmúlt világnak egy leűnt nagysága, aki gyűlöli ezt az egész rendszert. Már éppen kitisztulás előtt állt az egész gondolatsor, amikor hazajött a párom. Egyenest be a szobába.

- Ne haragudj, de ez biztosan téged is érdekel. A Bojár-fiú...

– Dolgozom, kedves, dolgozom!

– Azt gondoltam, hogy kivételesen... De ha nem akarod...

– Maradj csak, maradj. Most már úgyis mindegy. – Becsuktam a füzetet, rácsavartam a kupakot a tollra. No mi van? Mesélj!

– Tudod, itt lakik ez a Majláth-gyerek az emeleten. Az az Imrének köszönheti az életét. Nem emlékszel? Annakidején, amikor az alállomást építették, ez a Majláth egy vascsővel nekiment a nagyfeszültségű vezetéknek. Az Imre úgy húzta el onnét és kezdte rajta a mesterséges légzést, amit aztán a mentők több mint egy óráig folytattak, sikeresen. No, ezt a Majláth-gyereket addig kérdezték-kérdezgette a felesége, hogy nem megy-e jelentkezni az Imre segítségére, míg félórával ezelőtt összeszedte magát és elindult. Az egész ház fellélegzett: végre, Imre meg van mentve. És nagyszerűen jött ki a lépés, ugye? Ahogy az a nagykönyvben meg van írva: jótett helyébe jót várj. S mit gondolsz, hová ment az a fiú? Most jött valaki az italboltból, az mesélte. Ott ül a Majláth-gyerek, dadog meg sír, szidja magát, már három deci pálinka benne van. Micsoda hitvány példája a gyávaságnak! Te mondd, ezt az egész szomorú Bojár esetet nem lehetne megírni?

Jót akart szegénykém, de már nagyon bosszús voltam, bizony őt is megszidtam:

– Jaj, csak ne tanácsolnál még te is az embernek! Mi vagyok én, újságíró? Egy balesetről lehet könnyeztetően megható riportot írni, de a regény meg a novella az más. Mi nem az életet írjuk le, úgy ahogy van, nekünk annál többet

kell adnunk, valamit, ami előremutat, nyílt vagy legalábbis sejtető összefüggését a dolgoknak, amire az egyszerű emberek maguktól nem jönnek rá.

És megpróbáltam neki megmagyarázni, nem először és nem utoljára, az írói feladat magasztosságát.

Végül megint egyedül ülhettem a füzetemmel. Bedugtam a fületem, hogy ne zavarjon semmiféle külső hatás. Hiába. Írói fantáziám élménnyé változott és tisztán hallottam a gyári megafon újból és újból ismétlődő felhívását: — Figyelem, figyelem! Egyik dolgozótársunk súlyos égési sebeket szenvedett, élete veszélyben forog. Huszonnégy órán belül bőrátültetést kell végrehajtani. Elsősorban fiatalok sürgős jelentkezését...

Odavágtam az asztalra a tollam, hogy csak úgy nyekkent. Hát itt már akkor sincs csönd, ha csönd van? Az ember sehogysem menekülhet ki ebből a szoros világból? Így képtelenség írni! Egyideig még járkáltam fel és alá, aztán fogtam magam és elmentem hazulról.

Az utca — na végre! — szokott képét mutatta. Büszke fiatal mamák gyerek-kocsit tóltak, párok andalogtak, asszonyok dagadt hálóknak vitték fel a vacsoránakvalót. Nem kellene kísértálnom a városi kórház felé? Eh — hessentettem el a gondolatot — még mindig ez a Bojár-ügy! — Vagy talán benéznek a kocsmába, hogyan temeti italba a becsületét az a Majláth? — Inkább a kiserdőbe mentem, bosszankodva, hogy örökösen másutt jár az eszem, mint a saját író-somon. Mi is van azzal a negatív szabotőrrel? Eh, fabatkát sem ér: papírizú és sematikus. Nekem a helytállást kell formába öntenem, egy leleplezés kevés ehhez. Mi lenne, ha egy aládúcolt, megerősített gátszakasznál odaállna az ereszkedő cölöpök alá és emberfeletti erőfeszítéssel...

A kiserdő közeledő pirosléces padján lány és fiú ült szorosan egymás mellett, kéz a tenyérben. Idill — gondoltam magamban és elmosolyodtam. Amint közelebb értem, megcsapott a fiú hangja:

— ... Két méterre volt tőle, különben vége van. A forró gőz átítatta a ruháját és így ez még azután is égette, amikor már ajultan a földön hevert. Egy ideig nem is tudták megközelíteni...

Ez már sok volt. Hazavágtattam. Még szerencse, hogy az asszony uborkasalátát készített a pörkölt és galuska mellé, ez az együttes némileg megvigasztalt az elpocsékolás napért. Egyébként azt is közölte vacsora közben, hogy Bojár nénit semmiféle rábeszéléssel sem tudták hazaküldeni a kórházból, ahol már meg is kezdődött a bőrátültetés nagy műtétje. Alighanem reggelig tart.

— No látod! — mondtam a páromnak. — Minden rendbejön, a saláta pedig egyenesen kitűnő.

Mit írjak még, Lajos bátyám? Ezzel ki volt végezve a tegnapi nap. Azt mondhatod erre, hogy nem minden nap történik efféle, ez csak kivétel volt. Hát igaz, efféle valóban nem történik gyakran, de hidd el, minden napra kijut valami. Jancsi otthagyja a Terkát, Feri megveri az édesanyját, a Havelkáék ruháját ellopják a szárítóból, a Laci háromezer forint újtási pénzt kap, alig van nap, hogy ilyen vagy olyan szenzáció miatt ne nyüzsögne a ház, mint a megbolygatott méhkas.

Így nem lehet élni, így nem lehet alkotni. Azért írom meg, hogy belásd: nem a proliházból való menekülés az én innen való elköltözésem oka, hanem az írói hivatás szeretete. Egyébként örömmel venném, ha megírnád: jónak tartod-e a kisregényben azt, hogy a főhős vállával tartja a ledőlni készülő cölöpöket?

Utóirat: Sose tudom, mi az az apróság, ami Téged érdekel. Ezért még megírom, hogy Bojár Imre megmentésére százkilencen jelentkeztek.

Jankovich Ferenc versei

A vén porhintő

Szépek az embertesti kertek:
hasadt virágok s bimbós-berkek,
szemek színes százfélesége
s a szem-mögötti messzesége.
S szomorú, hogy múltandón nőlnék
emlein a csalárd Időnek —
mely, mintha volna gonosz szerzet:
nem bánja, mit szór el, mit szerzett ...

Csak tékozol, s úgy néz fel, mintha
nem is tudni, kire kacsintna:
és vénségét sem véve észre,
e vén szajha, tükörbe nézne:
ember-nyarakban, tavaszokban —
és valamit figyelne ottan.

Nem sziklákkal és nem szelekkel
és nem háborgó tengerekkel
méri magát az Idő — Méri:
akikben vissza lehet térni:
emberszemeknek mély tavával,
emberfüleknek barlangjával,
emberujjajknak a nyomával
s emberszívek porzó-porával.

Emberkínok őt nem érdeklik.
Meggyúr vagy kérgesít mindenkit ...
Méri hült testek halmazával,
emberefejek piramisával.
Meholt költők kórus-dalával,
nyögők s kiáltozók szavával.
Lába minden láb, mely van és volt.
Keze minden kéz, élő és holt.
Szeme minden szem, mely lát s látott
Így lépdeli át a világot.

Csak jajgatunk belé, mi kertek:
rajtunk tipor, villámmal kerget.
Amikor néki tetszik, megszed!
S csak hinti magát a világgal,
letört hiteknek hímporával;
neki szabad, kezében lattal:
babrálni minden szívvel, lanttal,
virágérzéssel, gondolattal! —
Vén porhintő, a szelet nézi:
s hogy mit szór, mit őriz — nem érzi...!

Megy a malom

Megy a malom, mit őrlessünk benne?
Tiszta búzát ... Úgy-e, hogy elkelne?
Piros szeműt, konkolytalant, molnár!
S jó lesz, ha a búzával ne csalnál ...

Egy szem búza, egy szem ocsú ...? Két szem:
de a lisztje nem olyan lesz, mégsem.
Tegyünk hozzá kukoricát s árpát? —
Bolond malom, mind összedarálnád.

Egy kis követ ne őrlessünk benne?
Ki tudja meg? Mintha búza lenne ...
Nyerünk tőle lisztet, hófehéret —
Ő dolga, ki megeszi kenyérnek ...

Macskaméz

Jártam olykor a fellegekben
 s még azon túl is, az egekben ...
 Nemcsak, hogy képzeletem szárnya,
 felvitt gépszárnyak tudománya.

S lélek fényén, értelem éjén:
 jártam pokoli bányák mélyén ...
 S a földön élek ... Ennyi útban
 mi az, amit eddig megtudtam?

Hogy sűrű földön s híg egekben:
 semmi, semmisem értelmetlen.
 Se jó, se rossz, se kín, se kény. —
 A bűn értelme az erény.

Bár a föld s virága sebekben:
 így erősül a törzs, hegekben ...
 Még kínunk se több a világon,
 mint a kis macskaméz a fákon.

Nagybetűkkel

Ha nincs eléd Eged,
 de marad még Szeged:
 hát verd be a Szeget,
 verd át a Szívemet.
 Az mind hamis Reménység,
 ó, te koporsós Népség,
 te rothatag-szemű Mélység —
 soha nem lesz Eged.

Gulyás János

Nyárvégi történet

Nemsokára este van. Öregasszony halad el házunk előtt a fák mellett. Fekete fejkendős feje eltakarja egy pillanatra a napot. Megáll, tovább ballag. Újra látható az égen az izzó ólomgolyó. Apró, átlátszó legyek tömege táncol. Malac rőfög. Aztán mintha elolvadt volna a golyó, fehér lángoló tócsában szétfolyik az ég alján. Csillagok támadnak az égen. Ugyanolyan színűek, mint előbb a nap. Ólomtörmelék. Nézem ezt az egyszerű titkot és nem értem.

Napok óta álmosít és szédít az idő. Fehérre mosott vászon, suhog, csattog az ég – szél fúj és az a kis aranysárga fény, ami a fehér felhőréteg mögül néha kicsordul, szétfreccsen a fehér falakon táncoló árnyékok között és eltűnik mindjárt. Az sem melegít, csak világít. Ülök a szobában és várom, hogy kék legyen az ég. Fehér és szürke minden.

Előttem nagy vizes üvegben anyám kivett fogsora nevet rám. Itt szokta tartani, nem szereti. Az ínye ennek is rózsaszín. Kint az utcán a szürke, meleg porban nagy kövér macskák osonnak lustán. Délután van. Végleg elálmosított a lassú szél.

Most már csak az estét várom. Abban reménykedem. Holnap búcsú lesz és jötté való este kint a határban, a kápolnánál, ahol valamikor nyáron hó esett, énekelni szoktak az öregasszonyok. Ki akarok menni. Emlékszem egy estére, mikor boldog voltam ott.

De még nincs este. Kinézek az utcára. Kis görbelábú, nagyon szép arcú, fiatal szőke lány siet fekete cipőben az állomás felé. Tizennégyéves lehet. Más vidékről került erre. Menekült. Napok óta itt szaladgál az utcában, a vasútállomás felé, várja azt a fiút, akit szeret. Elnézem, amíg látom. Hátral idegesen rángatja kis sárga kabátját és siet. Arca várakozásba szédült és kínlódó. Az ablak fehér függőnye előtt fehér káposztalepkék lebegnek. Augusztus van. Felállok.

Az udvaron Péter kerül elé, a szomszéd fia. Szeméről orrára lóg a nap-szemüveg. Emögül néz elő. Egyik szemét félig behúnyja, piros vízipuskával csirkére céloz. Tízéves lehet. Arca fölényes, magabiztos és könnyörtelen. Mindenre elszánt. Kissé lenézi a csirkét, amire céloz, de a vérszomj és a számonkérés sem marad le róla. Úgy látszik, erre is szüksége van, hogy elégedett és boldog legyen. A piros puskából kifröccsen a víz, a csirke arrébb ugrik, Péter kiszalad az utcára. Benne van még a düh és a harc mámora, egy gyereket kezd verni az utcán nagy hangosan. Nálánál kisebb. Péter úgy látszik gyáva. Szereti kínozni a gyöngébbeket, de néha kedves is hozzájuk és simogatja is őket. Ilyenkor

elfeledkezik arról, hogy ő az erősebb. Végeredményben nem elveszett ember. Utána lépek, hogy közbeszóljak az utcai eseménynek és a kerítés mögött meglátom újra, még egy pillanatra az eltűnő lány sárga kabátját.

Öregember nyitja ki az udvarajtót, mielőtt én kinyitnám. A földünket dolgozza felibe. Nemsokára megy is. Féloldalt, de inkább alulról néz rám és kérdeget. Több foga már hiányzik. Mosolyog mindég, mikor velem beszél. Akármit felelek a kérdésére, mindég mosolyog. Az a meggyőződése, hogy tudok mindent, mert városi vagyok, de hogy én úgysem mondom meg az igazat. Azért velem szívesen beszél. Kérdezi, hogy mikor jön már az ellenség. Mondom, hogy nem tudom. Mosolyog. Indulna, de elkezdene harangozni. Nem indul. A régi öregek ilyenek. Nem indulnak el harangszóban. Végül úgy indul el, váratlanul, hogy én még szólnék hozzá, de már nem figyel rám. Mintha elfeledkezett volna rólam. Szeretem az ilyen búcsúzkodást.

Végre itt az este. Holdfényben úsznak a sötétségből kimeredt szalmakazal-tetők. Lent az udvar hűvös. Sár és erős violaillat. Anyám megöntözte őket, fogatlan szájával sűrűn motyogott hozzá. Elröpültek a kút széléről az utolsó nagy, kövér, fehér galambok is és elnyugodtak. Napokig félttem, hogy a macska meg fogja enni a fiaikat, most keltették őket. Már mindenhol apró puha csontok ropogását hallottam. Végre tegnap éjjel megették. Anyám is megnyugodott. Mondogatta, hogy így szokott történni mindig. Álltam a kút mellett és néztem az estét, a sárgán csillogó szalmatetőket, lassan, már csak a kút dohos szagát lehetett érezni.

Az út a kápolna felé nem hosszú. Az egész falu valahogy kisebb most, mint abban az évben, aminek az emlékeiben reménykedem. Mégis elég nagy, mikor elhiszem, hogy itt boldog lehetnék. Mert még mindig gondolok rá, mikor lépegetek ki a porban a kápolna felé. Állandóan változik a táj nagysága, hosszúságban is és mélységben is. A jegenyefák az út mellett határozottan megnöttek. És a patak töltésén is az út, tetszik. Világos és vékony a széles töltésen és meszsziREVIVÓNEK látszik. A víz mélyen csillog a nagy mederben. Sötétség mindenfelé. Csak a távoli tanyák fehér falai világítanak elő néha, ha a hold előkerül. Millió kukoricaszár zúg, csapódik, súrlódik egymáshoz. Fúj a szél, és a patak vize még egyszer megcsillan lent a mélyben, mikor megállok fölötte a nagy köhídon. A hold hol eltűnik, hol megint előkerül. Pillanatonként változik a táj.

Már másokat is látok. Az úton aprótermetű vékony öregasszonyok ballagnak. Nem nagyobbak egy méternél. Ők is a kápolna felé mennek. Érdekes, hogy milyen kicsik ezek az öregasszonyok. Az ének messziről sóhajt, majd elhallgat. Illik a feketéhez. Csak az előénekes hangja vékony. A kápolna előtt állok. Hátra megyek a kápolna mögé és a dombtól nézem a tájat, majd az ajtóhoz állok újra. Szilvamag alakú aranysárga gyertyafények lobognak a hosszú, nyers, fehér színű rudak végén, a falak is fehérek. Szép tiszta minden. Mindenki meghajol és énekel, órákon át. Kint már hideg van. Később észreveszem őt is, a kis sárgakabátos lányt, aki odahaza a ház előtt az utcában szaladgál. Néha felém néz. és ilyenkor hosszan figyeljük egymást. Az öregasszonyok énekelnek, a gyertyák fényei sárgán remegnek. Néha hátrafelé is figyelek. Komoly, lassú mozgású emberek beszélnek, hogy milyen volt eddig a betakarított termés. Még egy órát vártam, hallgattam és néztem én is, ha a lány hátranézett.

Másnap megismétlődött mindez napsütésben. Meleg volt nagyon. A fehéringes fiatal pap hosszan beszélt és végén már törölgette a homlokát egy nagy kockás zsebkendővel. A parasztok némán állták körül. Később megint énekeltek

az öregasszonyok. Aztán a körmenet hosszan kígyózva elindult a dombról a száraz úton befelé a falu felé. Harangoztak állandóan.

Én egy másik ösvényen mentem. Izzasztó, csípős melegben, a fák között. Többen jöttek velem. Először egy feketeruhás lányt figyeltem. Nagyfogú, előreugró, duzzadtszájú lány volt, hátrasimuló rövid homlokkal és vékony szemnyílással. Ő is sűrűn nézett hátra és mikor észrevette, hogy figyelem, nagyobb ívben kezdett mozogni a csípője ide-oda, előre-hátra, ahogy lustán, hosszú léptekkel haladt előttem. Magas, szép alakja volt. Az utat kezdtem nézni, hogy ne zavarjon. Láttam, hogy az út porában lépéseim nyomán hogyan csapódnak szét a por apró füstcsomói és azon gondolkodtam, hogy a múltba sem lehet menekülni.

Mikor felnéztem, már a kis sárgakabátos lány ment előttem. Néha hátranézett és ilyenkor hosszan kezdtük figyelni egymást megint. Még harangoztak és nagyon melegem volt. Elkábított a nyár, annyira, hogy már a hangok hullámai is csak úgy remegtek körülöttem, mint a fénynek, a víznek és a levegőnek a hullámai. Némán, csillogva; hosszan, táguló gyűrűkben, néha mozdulatlanul. Nem hallottam semmit. Időnként egymásra néztünk, a lány meg én, és ilyenkor hosszan így maradtunk.

Este lementem a kocsmába, mert ideges voltam nagyon. Anyám sírt és rettegett, és utazni is kellett volna már. A kocsmában ott volt a kis sárgakabátos lány. Hosszú fiúval táncolt. A falu tele volt frontról jött katonákkal. A lány őket kérdezgette, hogy nem látták-e azt, akit szeret. Meleg volt itt is, folyt a sör, izzadt mindenki. A katonák harmonikát húztak és nevettek. Hosszú, hegyes, vagy széles lapos fehér fogaik voltak, akár a tangóharmonika-billentyük. Fehér volt nagyon a foguk, úgy látszik, mindegyik használt fogkefét. Tiszták és részegek voltak. Táncoltunk és a lövések moraja mind közelebb jött hozzánk. Már csúszkáltunk a fáradtságtól az olajos padlón, de még mindig táncoltunk.

Végül én vettem ki a katonák kezéből a lányt. Ott állt a kocsmá mögött a sötétben, riadtan, gyűrögette a kis sárga kabátját. Öten álltak körül. Ott állt megadón, szolgálatkészén, annak a fiúnak a nevét mondogatta, aki után annyit kérdezgetett. A körülállók a nagy fekete eperfák között csak nevettek rajta és feléje nyúltak az árnyékban. Már le is hajtotta engedelmesen kis szőke fejét, és egy hosszú fehér kéz elindult a szoknyája alá, mikor kivettem a kezükből.

Utána sokat sétált velem az összeszűkülő fekete fák sorai között. A hold felettünk lebegett, mint egy mézsfehér tojás. Elmesélt mindent, ami eddig történt vele. Nem sok minden történt, inkább hallgattunk. Arról beszélt legtöbbit, hogy ő mennyire szereti azt a fiút, hogy ő az életét is odaadná érte, ha tudná biztosan, hogy a fiú életben marad. Többször meg is álltunk és egymásra néztünk és ilyenkor hosszan így maradtunk.

Azt hiszem boldog volt, mikor a száját megcsókoltam. Figyeltem erősen. A hold világított.

Nem tudtam sokáig vele maradni. Nyugtalan lettem én is és remegtem. Mikor hazamentem, még sokáig álltam az udvaron, míg végül egy fazék hideg aludtejet húztam ki a kútból, hogy megegyem. Tényleg jó hideg volt. Azt ettem a meleg alvadt fekete éjszakában, aztán néztem, hogy a tej fényesen, vastagon, fehéren csillog a fazék alján és darabosan törik, ahogy eszem. Hosszú, hideg volt az éjszaka, lassan telt, de a végén megnyugtató. Csak a kezem remegett nekem is.

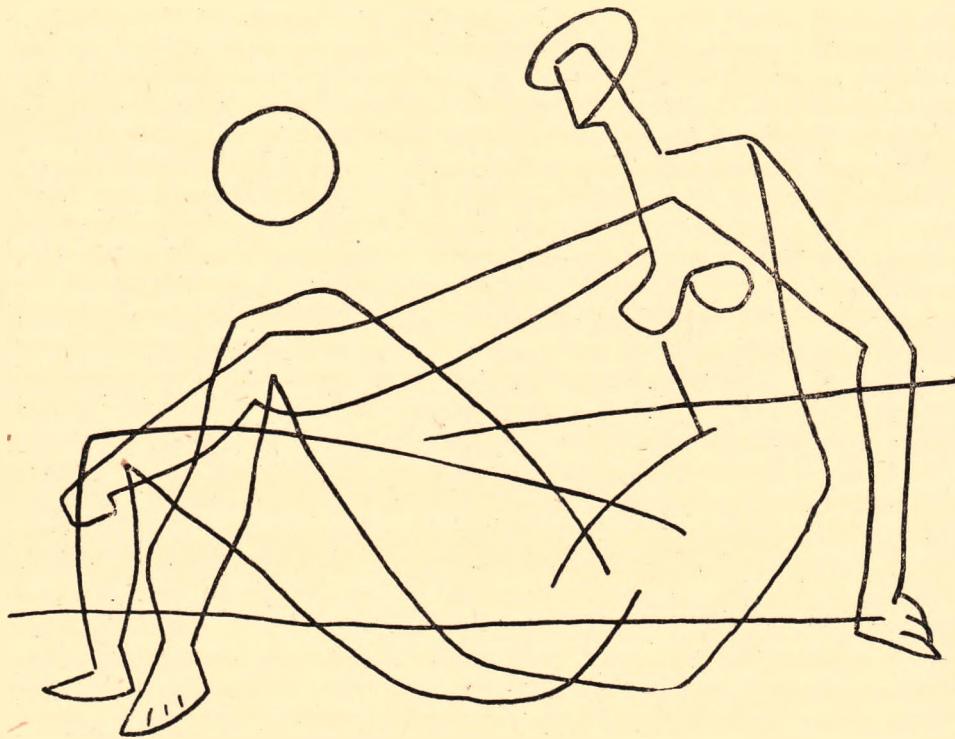
Aztán menekülnöm kellett. Ő kísért ki a vonathoz szomorúan. A fiú még mindig nem jött, én utaztam.

Még a vonatból kinézve is hosszan elgondolkoztam. A vasút mellett, az árok fenekén, a kiégett száraz füvek között elszórt fehér margaréták bólogtak kis sárga fejükkel az erős fényben és az enyhe szélben. Lángolt a nap. Aztán az egyik falunál ezek is elmaradtak. Az árok mélyén döglött ló, szentantalszobor és kidőlt villanyoszlopok heverték a kövek között. Aztán az árok is elmaradt. Már messziről láttam csak a fiatal jegenyék hosszú sorát, vékony derekukon a fattyúhajtásokat, végükön a koronát. Az ég ezüstösen égő tócsáin remegtek tapogatózva a kifordult vizeszöld levelek. Messziről úgy látszottak, mintha kétszer is elkezdték volna a befejezését.

Később hallottam, hogy másnap körülfozták a falut és felgyújtották. Utcai harcok voltak. Meghalt.

Háborús évek jártak akkor. Nem sokat adhatott neki az élet. Azokkal lehetett boldog csak, akik körülötte voltak.

Háború van – gondoltam magamban én is akkor. Utaztam vissza azokhoz, akiket szeretek.

Rónay György versei

Szárszó

Végignézek a vidéken:
újra látlak, Balaton!
Báránnyfelhő száll az égen,
árnyék suhan a tavon:
éppen úgy, mint hajdanában,
mikor még az ifjúság
csillámló, dús aranyában
állt előttem a világ.
Azokról a tűnt nyarakról
lepergett már az aranypor,
s odaát a Bakonyon
kékelik már alkonyom.

Partomon már nő az árnyék,
delelőmon túl vagyok.
Hanem ez a napsugár még
gazdag fénnel mosolyog,
s ahogy nézem ezt a tájat,
nemcsak múltó egy nyaram:
minden elmúlt messzi nyárnak
ragyogása benne van.
Mert bár sorsunk verse mintha
habra, szélre volna írva:
bennünk, mint egy ősi kő,
mégis őrzi az Idő.

Én is, mennyi régi csontot
őrzök s mennyi réteget:
az egymásra rárakódott
emlékeket s éveket!
Ez a táj meg mintha lelke
képe-mása volna csak:
benne élve-temetetten
pihennek a holt nyarak.
Elég néha egy-egy régi
színt vagy nevet felidézni,
s máris veti tetszhalál-
burkát egy-egy régi nyár.

Így, ha minden áldott évben
elhoz erre vonatom,
s megpillantom lenn a mélyben
csilló kéked, Balaton,
párás fényed látva hányszor
eszembejut sok vidám
vakációm: a diákkor
örömei Aligán!
— Lapda döndül, és a tónak
tükrén szinte száll a csónak,
s zene is zeng: vígan áll
a hajdani Anna-bál...

Hát a régi délutánok!
Magasan a part felett,
míg alatt a tó sugárzott,
bújtam kedves könyvemet:
hexaméter-szárnyon úszott
végtelenbe a világ,
majd egy gerle hangja búgott
Kosztolányin, Adyn át;
rímek csattogtak felettem,
s szinte faltam, úgy szerettem
Kisfaludyt, a R e g é k
kandallótűz-énekét.

Szántód! éltem a te réved
partjain is valaha.
Átitatja azt az évet
Csokonai dallama.
Gráciámmal őt idéztem,
míg a kákasátorok
híves árnyú édenében
mulattak az ámorok.
Esténkint a síma vízre
annyi csillag szállt le: szinte
égben éltünk — egeken
vitt szárnyunk, a szerelem.

Te jöttél utána sorra,
s neved hallva, szép Szepezd,
emlékekbe balzsamozva
két nyaram is élni kezd.
Mintha toszkán tájon élnék,
úgy éreztem néha itt,
látva tó s ég tiszta kékjét
s a domb ciprus-bokrait.
De mikor a Bakony zúgni
kezdett, hangja mintha Krúdy
regényeiből, az Ál-
Petőfiből szállna bár.

Itt ütöttem végre, Szárszó,
tanyát partod enyhelyén.
Jegenyéid messze látszó
csúcsa úgy intett felém,
mint tengeren elveszőnek
a nyugodt rév fárosza.
Megtaláltam kikötőmet.
Bár ne hagynám el soha!
Itt hágott az égtetőre
férfi-napom delelőre.
Mikor leszáll majd a nap,
érjen itt az alkonyat.

Nyári alkony! Hányszor néztem,
ülve egy-egy fűz alatt,
a partmenti rekettyésen
átragyogó sugarat!
Itt kémleltem messze széjjel
sióhádi fák alól,
s itt fedezett hűvösével
a Keleti Villasor,
ahol a szegény Atilla
tejescsuprát vitte sírva
légi-rácsú Héttorony
kék árnyában a havon.

S Ady Endre utca! Hányszor
s mily örömmel róttalak!
Sárgarigós lombsikátor,
tárd fölédem árnyadat!
Kertünk kedves almafái,
teremjetelek gazdagon!
Lágyan ringasd puha nyári
álmainkat, Balaton!
Napsütésben légy te párna
fejem alatt, parti káka,
s te legyezgesd arcomat,
fűborzoló fuvalat...

... Délután van életemben,
mélyül már a fenti kék;
de csak annál fényesebben
áll alatta a vidék:
kincse beért, bora csordul,
terhes fáin minden ág,
ege lassan ősze fordul,
mégsem adja meg magát:
a te napod sűt sugárzó
tűzzel bennem egyre, Szárszó,
s le szívemben ez a nyár
nem áldozik soha már.

Egy rétre Szárszón

Látod, ott a fákon túlról az a rét
 milyen üde-zölden integet feléd?
 Hát a méntaillat hűsét érzed-e?
 Az a rét a béke boldog szigete.

Vagy egy furcsa ékszer. A tükre smaragd,
 körötte a nyárfák: ezüst foglalat,
 peremét meg dúsan gyöngyözte tele
 rubint csillagokkal a bíborhere.

Hellasz idejében ilyen helyeken
 tartott földi nászt az isten-szerelem:
 bikából Zeusz lett, szüzből szerető.
 Mögöttük a lombból faun lesett elő.

Hellasz napja elmúlt. Nem maradt egyéb,
 mint a füst, amellyel Trója tüze ég.
 Xanthuszok medrében vérrel fut az ár...
 De nézd, ez a rét mily mosolyogva vár!

Dőlj a fűbe! Vár a gyeplő ágya puhán.
 Légy e liget Pánja, egy percre csupán,
 s nyújtózz egy nagyot, míg vigan hinti rád
 Olimpusza kékjét a vasfűvirág.

Gémek Szárszón

Kiröpültek a nád közül
 és úsztak az élevení égen.
 Árnyékuk suhant a tavon,
 két sötétszürke folt a kékben.

Kis fodrot sem vetett a víz,
 ahogy egy hal villant utánuk.
 Csőrük átfúrta a napot,
 s a hegy mögött eltűnt az árnyuk.

Valahonnét bölömbika
 búgása törte meg a csöndet.
 Aztán megint a némaság.
 A nap lement. S egyszerre ősz lett..

Csányi László versei

Két szekszárdi tollrajz

TÉLEN

*Ködben hajózunk és a köd felett
egy láthatatlan varjúraj lebeg.*

*Mint mesebeli ködsüveg a város,
mert a január ködöt s havazást hoz,*

*csak a fák az elhagyot ligetben,
mint a kések, égre szegezetten,*

*hogy a madár is borzongva s riadtan
megremeg és halni készül lassan,*

*mert a köd, mint háló fogja testét,
ketreccé szűkült a kék végtelenség,*

*s e görbült térből út más nem vezet,
s tudja, hogy egyre reménytelenebb.*

NYÁRON

*Előbb opálos színben égett,
aztán a vidék arany fény lett,*

*s csak ez kellett, csak ennyi kellett,
a fény törte meg a lágy csendet,*

*és szétporlott a hegygerincen,
árjában fürdött, úszott minden,*

*a hegy, az út, a fák, a bokrok,
a virág szirma égre bomlott*

*s ennyi szépségtől ittasodva,
mintha csak erre lenne gondja*

*repült a fénylő áradatban,
magasan, egyre magasabban.*

Elégia

T. L. emlékére, akit 1944 telén meggyilkoltak

*A tájon varjak szállnak át,
szél rázza a fák ág-bogát,*

*a tintás égre rőt köd ül,
zúdul a szél a hegy mögül,*

*csontig hat az iszonyú fagy,
a fák kitarják águkat,*

*a havas táj most végtelen,
s az útmenti fa védtelen,*

*mint egy ember. Csak áll maga,
szegény fa, sovány, árva fa,*

*mint egy ember... Ó, tudom én,
kilencszáznegyvennégy telén*

*ott mellettem sovány keze
így kapdosott a semmibe,*

*teste meggörbedt s fénytelen
szemében hunyt az értelem.*

*Ó, valahol csak lenne még
szegénynek végső menedék,*

*hogy hazaérne valaha
s ne lepné be a tél hava,*

*várná kenyér és puha ág,
de karja, e két holt fa-ág*

lengett a szélben.

*Mint a kés
vágott belénk a szenvedés,*

*s rongyos ruhája szövete
a vérétől lett fekete.*

*

*(Zsidó volt, bajtárs. Egy-testvér velem.
Ne feledjétek ti sem.*

Úgy legyen!)

Albert Gábor

A bazáros

A parasztok feketeruhás gyászkeretéből a füstön is keresztülvilágít a bazáros világosbarna kabátja. A fal mellett ül és gyűrűjével az üres üveget kocogtatja. Alig serkenő, ritkás bajuszán végighúzza a kezét és feláll. Nehéz bakancsában ügyetlenül kerülgeti az asztalokat, valószínűtlenül vékony nyaka felett a sűrű levegőben szinte lebeg apró feje. A söntéspultra könyököl és könnyedén a kocsmáros vállára teszi kezét.

— Még két litert, Marci bácsi, a jobbikból.

A nagyterem ajtajából vaskos izzadtságzag csap elő, a lampionok vörösremart szemmel kóvályognak a magasban. Visszaül a helyére, hátát nekiveti a falnak. Keskeny vállát puffadtra dagasztották a pulloverek, kabátjából pókhálóvékony, hosszú ujjak bújnak elő. Gyűrűs kezével szórakozottan dobol az asztalon, talpát bizsergeti az egésznapos álldogálás.

— Maguk nem is tudják, hogy mi az igazi élet — mondja csak úgy maga elé.

A kártyások hosszan gusztálják a lapjukat, aztán hirtelen lecsapják az asztalra, s szótlánul tolják a tizedet a bankos elé.

— Maga talán tudja? — löki a bazáros elé egyik paraszt a szót.

— Én tudom.

A bor aranylón ketyog a poharakba, a nagyterem ajtaján fiatal párok gomolyodnak a pulthoz. A legények fizetnek, hátranyújtják a mögöttük álló lánynak a málnaszörpöt.

— Én tudom — mondja hangosabban a bazáros, és várja, hogy kérdezzenek valamit. A parasztok lehajtják fejüket — olyan mintha bölintanának — és hallgatnak.

Az udvarra vezető keskeny folyosón három legény rohan ki.

— A patócsiak megint verekednek — biccent arra az egyik — nem férnek a bőrükbe... minden búcsúnál hetvenkednek.

Az asztalok közé szorult kis helyet is elfoglalják a zsebkendőjükkel legyezkedő, kipirultarcú lányok. Az utcai ajtó nyikorogva lebegteti meg a füstfüggönnyt, az őszi nyirkos levegő a lábak közé kúszik.

— Aztán milyen az igazi élet? — veti oda a szembenülő boros szájszájlel.

A bazáros ránéz, cigarettáját fáradt mozdulattal a bádoghamútartónak támasztja.

— Hogy milyen? — a pántlikába fodrozó füstöt nézi elmerülten. — Hát nem ilyen, mint itt... — Újra töltenek, de csak a bazáros iszik, belsejéből előhúzza zsebkendőjét, megtörli a száját. — ... nem ilyen, mint itt...

Nem felelnek rá semmit, fehér ingük nyakig begombolva, homlokukra fehér csikot húzott a kalap széle. Ha beszélni akar, majd csak beszél, miért ült volna ide közéjük. Könyökükre támaszkodva nézik az asztal repedéseit, meg a bazáros bibircsókós képét, és isszák borát.

A bazáros maga elé mereng, még nem volt elég a bor. A szájáról még nem pattogott le az a fáradt, kelletlen mosoly, ahogy a portékáit szokta kínálgatni a ponyva alól.

— Mit gondolnak, hány éves vagyok?

— Maga? — kérdi vissza az egyik, s a fejét is alig emeli fel. — Maga?... hát lehet olyan harmincöt... harminchat... úgy nézem...

— Harmincöt?... — keseredik el a bazáros. — Ha tudni akarják, most decemberben leszek huszonhét — az asztalra hajol és csillognak apró egérszemei. — Nem így néztem én ki régen. Ez a két évi ide-oda utazgatás kiszopja az emberből a vért... Nem így képzeltem én el... Tudják maguk azt, hogy milyen szép dolog egy fényképezőgép?... Halkan csattan a zár... kérem, egy kicsit fordítsa el a fejét... nem úgy... majd megigazítom... A legelegánsabb hölgyike is hagyja, hogy gyöngéden megfogjam az arcát, és a gép úgy kattán, mint a leheletfinom csók... aztán az előhívás... sikerült-e a kép?... az elsötétített műteremben vegyszerekben fürdetni a lemezeket... — lassan és átszellemülten beszél. — Maguk azt el sem tudják képzelni... az az igazi élet!... — megvetően lebiggyeszi a száját. — Nem pedig ezeket a csiri-csáré holmikát kínálgatni, nyáron porban, ősszel meg toporogva a hideg sárban... Utálom ezeket a vacakokat, értitek, utálom! — ismétli meg újra.

— De azért tizenöt forintot kér egy olyan ceruzáért is.

A bazáros sértetten kapja fel a fejét.

— Tizenöt forintot!? El tudja maga azt képzelni, hogy mennyit kell utána szaladgálnom! Meg az utazás. Örüljenek, hogy nem adom húszért... Az se lenne sok... Meg, hogy egyáltalán akad olyan marha, aki elhozza ide, ebbe a koszos faluba. Egy búcsúba ha el tudok adni hármát-négyet, már jó, és benne fekszik a pénzem... Még azt az ötforintnyi nyereséget is irigylik az embertől... úgy őrzik azt a pénzt, mint az üdvösségüket... sajnálják még azt is, amit megesznek — tüzeli magát a bazáros — ... ha magának kell, hát itt van, vigye az enyémet, ... itt van, vigye...

Búszúlten rántja elő a zsebéből, csapja az asztalra. A másik felveszi, nézegeti, aztán a zsebében kotorász.

— Magának ez tíz forintjában van, ha jól értettem?

— Jól értette... jól értette, de magának ingyen adom, hogy ne panaszkodjon. — Oda se néz, az öklire támaszkodik, gyűrűjét idegesen verdesi a fogához.

— Ha magának annyiban van, én szívesen megtérítem — egy tízforintost rak a bazáros elé. Az csak az ökle mellől lepillant, és hirtelenében nem tudja, mit kellene csinálnia. Belesápad, csak a bibircsókjai tüzelnek.

— Micsoda!? — markolja meg a pénzt — Micsoda? Kell is nekem a maga pénze! Ptűj! Ptűj! — köp a tizesre — Látja! — újra meg újra ráköp, és levágja az asztalra.

A többiek nevetnek, a bazáros dühösen bámul maga elé, s megelégedetten hajtja fel a bort.

A ceruza még ott fekszik az asztalon, a tizes után egy göcsörtös kéz nyúl ki, a nyálat komótosan a nadrágjába törli, és visszacsúsztatja a pénztárcájába.

— Ha magának nem kell, én nem bánom — és a ceruzát is a zsebébe csúsztatja. — Jó lesz a kisunokámnak.

A zene tisztára söpri a söntést, csak az asztalnál ülők maradnak benn, meg egy nekikeseredett legény támasztja a pultot; egyik öklét a zsebébe gyúri, a másikban poharat szorongat.

— Marci bácsi, még egy litert — harsogja el a fejek fölött a bazáros.

Ha annyira akar, hát hadd fizessen. A kocsmáros is feléjük vág a szemével, ahogy leteszi eléjük az üveget.

— Maguk még inni se tudnak — ingerkedik a bazáros.

Azok nemtörődöm arccal isznak.

— Meglehet.

— Csak enni tudnak, .. zabálni...

— Enni eszünk.

A bazárost bosszantja ez a nyugalom. Valami olyat szeretne mondani, ami dühbe hozza ezeket a lassú, ökörtürelmű parasztokat.

— Igazi nőt még talán sose ölelgettek, olyan kemény, almamellű városi lányt!

A parasztok a pohár fenekére bámulnak, meg se rezzennek. A bazáros homlokára apró gyöngyök ülnek ki, sörtés hajtöve is csillog.

— Nem ilyen cigányéletre születtem és... mindig csak utazni, bolhapiszkos ágyakban henteregni... Tudjátok, hogy ki vagyok én?

Felhajt újra egy pohár bort, s már tölti is a másikat.

— Tudják?

A szomszéd asztalnál a bankos kivágja a huszonegyet. A legények gombocragyúrt zsebkendővel törülgetik tánc közben is a nyakukat.

— Tudják? — düli neki mellet az asztalnak és rekedten suttogja bele a poharába — Újságíró... értik?... Újságíró vagyok... újságíró... újságíró... — mindig hangosabban mondja, a torkából keserűen bukik föl a nevetés. — Újságíró vagyok... én mondom, pedig már két éve kirúgtak... és mégis azt mondom... van papírom is róla... — eszelős nevetése köhögésbe fullad.

— Nem hiszik talán? — mered meg hirtelen, s forgatni kezdi pálcavékony nyakát — Nem hiszik?

— Aztán mit írt? — bök felé az egyik, de a bazáros nem hallotta meg.

— Újságírót csináltak belőlem... a faterom, mert neki is büdös volt mindig a munka, jobban fizlett neki aranyzalagos kalapban szalutálni a vendégeknek — kilötyögtette a bort, ahogy sorra töltött a poharakba — pedig micsoda fényképeket csináltam én otthon! Olyat még maguk nem is láttak! Levelezőlap nagyságú csókolózó párokat, de nem ilyet, amit a trafikokban árulnak... De a faterom azt mondta, hogy belőled úr lesz az anyád istenit... neked egyetemre kell menned... hát én mentem, mert nekem is tetszett... még pénzt is kaptam érte, ösztöndíjat... fizettek is, aztán csak dumálnom kellett érte,... úgy bizony elvtársacskaím — egy kortyra nyeli le a bort — négy évig dumáltam és kaptam a pénzt... csak azt kellett mondanom, hogy az apám így proletár, az apám úgy proletár, aztán minden jól ment... az volt a jó élet... — A feje a mellére esett és vadul verte a szomszédja vállát. — Úgy bizony jó pajtásom, négy évig... négy kerek esztendeig... — mondta vagy tízszer.

— Mondja annak, aki elhiszi — és lefogta a kapálódzó karját.

— Nem hiszed el? — bámult az arcába a bazáros — te nem hiszed el... hazudok talán neked... neked?! — szabad kezével az üveg nyaka után nyúlt, önteni kezdte. A bor az asztalról az ölébe csorgott. — Öntetek — szitkozódott dühösen — nem látjátok, hogy inni akarok — és belekönyökölt a tócsába. Ahogy ivott, a szája szögletéről visszacsöpögött a bor. Hátravágta magát a széken és részeg megvetéssel sópört végig a tekintete. Kihúzta magát és nyitott tenyérrel a mellére vágott.

— Ha akarjátok tudni, én mindig jó káder voltam... nem olyan nyomorult szövetkezeti paraszt, mint ti... proletár voltam — és már ökölrel verte a mellét — proletár, koszos proletár — az asztal szélébe markolt, a vállát előre engedte.

A három paraszt zárkózot arccal hallgatott, csak a torkukat reszelték néha. Részeg, mit kötözködjének vele. A bazáros meg inogva a széken, beesett mellé öntötte a szavakat.

— ...diákkoromban nagyító készüléket vettem magamnak... az apámtól csaltam ki a pénzt... mindig fényképeztem... magam hívtam elő... olyat még sosem láttatok... kemény másolás, lágy másolás... minek is magyarázom? pedig nincs annál, élvezetesebb, de a fater azt mondta, hogy marhaság... egyetemre kellett mennem... írnom kellett... rólatok írtam akkor is, a parasztkőről... — gyűrűs kezében elrongyolódott újságlapokat lebegtetett — Rólatok írtam... egy hónapra falura küldtek tanulmányozni a parasztkérdést, meg hogy szabaduljanak tőlem... és ötvenhat után kirúgtak... azt mondták, hogy sose tudtam írni, azt mondták a gyalázatosak, pedig oklevelem van róla... és most itt áruolom a trampli parasztlányoknak a vacak brossot, a pléh hajcsatot... — epekeszerűen fordultak ki szájából a szavak — sose lesz már belőlem ember, sose lesz... akkor a fater, most meg az asszony hajt a lóvé után, nekik mindig pénz kell... pénz... sose lesz belőlem... — Két kezét az asztalnak feszítette, próbált felállni, de csak a szék csúszott hátrébb. Tehetetlenül erőlködött, imbolgva zöttyent vissza a székre.

— Utálok az apámat, utálok az egész világot — gyűlölettel gurgulázta a hangokat — utálok...

A nagyterem újra öntötte magából az embereket, tarkaruhás lányokat, főtárcú legényeket.

— Mindenkit utálok... — emelte fel madárfejét a bazáros — csak titeket szeretlek...

— Nyughasson már — csitította a szomszédja.

— Csak titeket szeretlek — borult a vállára, pókkezével átölelte a nyakát. A paraszt undorodva lökte vissza.

— Maradjon békén! Elég volt már ebből a nyavalygásból! — förmedt rá.

A bazáros összeborzongott, mind két kezét a melléhez szorította és kaszála vágta szét a levegőbe.

— Micsoda?! Micsoda! — A lámpa felé fordította fejét és cérnavékony, sirós hangon kiáltott fel. Szinte énekelte: — Látjátok! Így beszél velem... így beszél velem... — előrebukott az asztalra, arca a bortócsába esett. A szavak a kemény asztallapra gurultak — így beszél velem... én egyetemet végeztem...

Az egyik odaszólt a kocsmárosnak:

— Marci, vidd el ezt a... vigéct. Még összepiszkol itt mindent.

Két karjánál fogva vezették ki, az arcáról kövér csöppekben hullott az olajos padlóra a bor.

Fodor András versei

Kezdeni újra

Mikor már majdnem elnémul a dal,
olyan keserves kezdeni újra.
Jobb volna élni egykedvű-szerényen,
gondok kegyelmén megigazulva.
Jobb volna békén hallgatni a sorsot,
míg égi-földi ritmusa dadog;
elnézni szélfújt nappalok füzérén
a nyíló tájat, gyúló csillagot.

Viselem én a köznapok igáját,
elhordom érted, testvér-sokaság.
Veled tolongok minden reggel, este,
hű fáradságod rajtam suhog át.
S már nem hívom a magány segedelmét,
a sóvárgások kinja lecsitul,
osztokodom a gyengék örömében
alázat nélkül, fájdalomtalanul.

Hisz nagyobb terhet vállaltam magamra,
mikor a társak igaza között
lettem futár, ki konok inga módra
teret időt hitével összeköt:
mint kerékpáros postásfiú éjjel,
a hír parancsát surrogva viszem,
aranypecsét a mellemen a lámpa,
kerek sugárként üzen a szívem.

Begyógyul mind a fájdalom, az orvul
elárult hűség vad sebe.
Ó, hadd cikázzam köztetek örökké,
nem fáradnék el bizni sohase.
Mégis, csalás a vállalt hit, a jóság,
nem védenek meg mások gondjai,
önámitás az emberek szerelme,
ha nem tudok magamról vallani.

Cimboraként utazni

Szeretek így utazni felelőtlenül,
cimboraként utazni, szabadon.

Éjjél után egy városban leszállni,
sohase látott pályaudvaron.

Úveges, kongó állomásból
kilépni, míg az utca szögletén
két oszloplábú, sárga gömbedényben
halkan pattog a fény.

Senki se tudja mit is akarunk itt,
senki se tudja mért jöttünk ide.
Ha kirekeszt a zárt kapuk tilalma,
majd befogad az éjszaka öle.

Szorongás nélkül, könnyedén
megyünk az árnyak tömbjei alatt,
hullatják ránk a csillagálmú csendet
az égbenőtt falak.

Üres a járda. Mögöttünk a léptek
egymásba botló visszhangja dadog,
de bennünk forr a hetyke csakazértis,
vidám szavakba torlódva zubog,
mintha az ablakok mögött
álomba bénult fürge emberek
helyett mi ketten játszanánk tovább
a pezsgő életet.

Majd elénk jön a cél, majd megtalál-
juk,
most így a jobb, ha nincs, ha rejtve
van.

Jó így a titkot egymás közt megosztva
bolyongni, meg-megállni gondtalan, —
s bolondosan, mint két gyerek
körülhordozni, látni, élni még,
az ismeretlen éjnek fölmutatni
a kaland örömét.

Béke

Egyszercsak belekavarodtam
az ismeretlen éjszakába.

De már szalad elém az út,
mely elvezet haza.

Meleg nyugalmat ír fölém
a sárga hold két karcsú ága,
csitul a hökkent félelem
kilódult ritmusa.

A rácsok, lépcsők menti lombok
csoszogva, rebbegve kísérek.

Már leszakadt az ősz, de most
nem érzem bánatát.

Olajszin házfalak között
jön tántorogva három részeg:
idegen dalból mosolyog
az egyszivű világ.

Bihari Sándor

Ember és táj farsangja

Ezt a földet varázslás érte. Sötét fenyők
mellett szökőkút sírdogál. Lombja buggyan a bükknek,
Hallhatatlan zene szól, illetve földtől az égig
a nap időt szólító hegedüket.

Technika és természet harmóniáját megérzi,
ki elfekszik betonmedencék barázdás vizeiben.
A lélek csomóit derűbe oldja ez a fürdő,
vele a jövő valami szépet üzen.

Éhes a nyugalomra, idegek lármáját hagyja
vigan elcsitulni a nagyszerűségre-változásban,
kikapcsolja a testet gondok hálózatából,
áll az ember a tájjal eggyé-váltan.

Szárát futtatja a vízben, bukkan a napra
a tavirózsa, a tó fordított mennyezetében ég.
Merenghet a csoda előtt, kinek ujjaival
hálózott tanyákig villanyvezeték.

Sugárban fürdik, ki utazott egy országon át
emlékeivel, az unokák révedező nagyapja,
hogy itt magát az elemek boldogításának,
mint régen szerelemnek, odaadja.

Elaludt fürdőző asszony a délben ez a föld,
mámorosan tükröződik élők kamasz-szemeiben, —
oly kiszolgáltatott s oly zárt is, titkát örökre
s teljesen nem fedheti fel senki sem.

Csak igézetten hordja formáit, rejtett tüzét,
vidulása már a szomorúságba belehajlik,
mert ha kitárulkozik a lélek, mint ez a nyár
s a szerelem, tündöklük és viharzik.

Lerakódik a bajok korállja, ki is szépül,
s mint az embrió, a gondolat érik tudattalan.
Lebegnek csak a dolgok, nem ütődik a lélek,
lubickol a valóság lágy formáiban.

Kiválik a fáradtság s mint a békanyál-mozzat,
elsodródik, elfelejti az idő is salakját,
Míg a nyugalom csend-verete majd szorítás lesz,
mert csak a kötelesség a szabadság.

Én tudom ezt, ki napokat számlálatlan élek
az ember és a táj farsangjában hétköznaposan,
s példaként is talán, mert ott munkál a költő,
hol a szárnyas léleknek ünnepe van.

Mészáros Ferenc

Benéz a kakas

A nedves vályogfal nyomasztóan dohos szaga ülte meg a szobát. Hatan ülték körül a bicegő asztalt. Mindegyikük előtt tányér, közepén piros zománcú lábosban paprikától pirosuló, illatos zsírban sült kolbász és húsdarabok úszkáltak.

— Vegyenek már! Úgy, mint otthon! — bízatta őket a háziasszony, aszott ajkát beszívta fogatlan inye közé és bátorítón mosolygott.

— Van ám még a kamrában, ne féljenek, nem fogy el...

A hat férfi úgy vizsgálgatta üres tányérját, mintha összebeszéltek volna. Végre egyikük, zömök, de soványarcú parasztember, megszólalt.

— Csakugyan. Együnk is már egy kicsit, hogy ihassunk rá.

— Szedjen már Balog elvtárs — szólt egy másik —, maga itt a legidősebb.

Balog felkapta fejét, mint akit álmában riasztanak meg, körülnézett, és amikor a kényszeredett arcokon végigjártatta a szemét, megértette, hogy mind azon töri a fejét, amin ő eddig. Kiegyenesítette a derekát és elnevette magát.

— Nemcsak a legidősebb, a legéheőbb is, igaz, Bebők elvtárs?

— Ha te mondd... — nevetett vissza Bebők és a többiek is megcsörgették késüket, villájukat a tányéron, kenyér után nyúltak, téptek a puha beléből és szájukba tömték előlegnek. Rövidesen minden tányéron sült hús, meg kolbász pufosodott, körülötte, mintha vére lenne, a vastagon folyó paprikás zsír.

— Főztem volna kedveskéim tésztát vagy krumplit is — szabadkozott a háziasszony —, de hát nem tudtam, hogy jönnek, azért csináltam így sebtiben.

— Nagyon jó ez így Rozál néni, higgye el, ennél jobb nem kell a férfigyomornak — vigasztalta Balog, és nagy darab sültkolbászt tüntetett el elégedett mormogással.

Rozál néni, mint az árnyék, kisurrant. Még az ajtónyitást, csukást sem lehetett hallani.

— Városi ember ritkán jut ilyenhez, Rozál néni — dicsérte tovább Kiss, aki háttal ült neki. De aztán megfordult, hogy szembe mondhassa dicséretét a háziasszonynak, s észrevette, hogy eltűnt.

— No — lepődött meg —, hova tűnt Rozál néni?

— Biztosan borért... — vélekedett Bebők.

— Hát... — mondta a zömök, soványarcú is — persze, hogy borért. Rozál néni tudja, mi kell az ilyen ételre.

Szorgalmasan tisztogatták a tányérokat. Kiss az ablak felé nézett és megáll a villa a kezében. Kakasfejet látott az ablakban. Lángvörös taréja, mint a tűzoltósívak díse, büszkén ágaskodott. Kíváncsian nézett be kerek szemével,

és mintha észrevette volna, hogy Kiss nézi, furcsán hunyorított, alulról felfelé. Aztán megbillentette a fejét, mintha hémát látna az égen, s újra visszabilent, szembenézett Kissel. Csőrét kinyitotta, mintha mondani akarna valamit, és még hegyes kis nyelvét is látni lehetett.

Kiss a szájához vitte a villát, de még mindig a kakast nézte. Az megint hunyorított hárttyás szemhéjával, majd hirtelen lekapta a fejét, s eltűnt. Pillanat múltán behallatszott a kotyogása, amint a tyúkokat hívta maga köré.

— No, ez most elpletykálja, hogy mit látott — gondolta Kiss és elmosolyodott.

Balog, aki szemben ült vele, ránézett és kérdőn felhúzta a szemöldökét.

— Egy kakas — felelt a szótlán kérdésre Kiss — benézett az ablakon.

Mind az ablak felé fordultak hirtelen, aztán újra a tányér fölé hajoltak.

— Mifelénk — mondta komótosan a zömök soványarcú —, a mi falunkban ha valaki nagyon szegény volt, arra volt szokás azt mondani, hogy még a kakas is benéz az ablakán.

— Tényleg benézett — ismételte Kiss. — Szép, nagy, vörös taraja volt.

— Akkor az a Gyuri — mondta teleszájjal Bebők. — A Rozál néni kedvence.

Hangtalanul fekete árnyék lebbent a szobába. Rozál néni volt, fonott üveggel a kezében.

— Egy kis borocska kedveskéim — mondta, s fogatlan szája minden szónál csámcsogott egyet. — Hoztam egy keveset, ha meg nem vetik.

— Miért vetnének meg Rozál néni? — nevetett Balog — Pláne, ha jó...

— Hát nem éppen püspöki misebor — szabódott Rozál néni —, de zsíros étel után megteszi...

Poharakat keresgélt a régi szekrényben, de csak két borosat talált. Vizespohárral, kocsmából valamikor emlékül elhozott söröspohárral, meg csorba bögrével azért csak kiegészült a létszám.

— Nem voltam felkészülve, kedveskéim — szégyenkedett Rozál néni —, nekünk meg így is jó...

Töltött mindenkinek a vörösborból, s a lábos mellé állította a fonott üveget. Kocintottak.

— Egészségükre! — mondta Kiss és átnézett a poháron az ablak felé.

— Egészségünkre — mondták a többiek is.

— Isten, isten... — kocintott tréfás kacsintással Bebők.

— Nini, te klerikális — tréfált vissza Balog.

Jókedvük kerekedett, pedig még jóformán csak megszagolták a bort. De a gyomrukat kellemesen töltötte meg a sült hús és az illatos zsírba mártogatott puhabélú kenyér.

— No, akkor hát pihenünk egyet és folytatjuk — mondta Balog.

— Előbb iszunk egyet — emelte fel bögréjét Bebők.

Kiss kiitta a borát, aztán rátette a tenyerét a pohár szájára.

— Köszönöm, én többet nem iszom.

— No, ne izéljen már Kiss elvtárs — szólt rá Bebők —, hiszen még el sem kezdtük.

— Igaz, de délután még szükségünk lesz a józan fejre.

— No, no, persze, igazad van Kiss elvtárs — mondta Balog. — De hát dél előtt is milyen józanul beszéltünk Kárász Dénessel, aztán mi haszna volt?

— A fene a vén betyárját! — fakadt ki Bebők.

— Az csak a magáét nézi — szólt közbe Rozál néni is, — az csak egyedül akar gazdálkodni, nem a többivel.

— Az se volt egyenes dolog, azzal a szétiratással... — szólalt meg az asztal végén egyikük, aki eddig szótlánul evett és ivott.

— Minek kellett neki a városi vejére iratni a földet? — folytatta. — Én azt mondom, abban is csak svindli volt.

Fiatal ember volt a beszélő, de sötét bőrét már keskeny ráncok barázdálták. Falubeli volt, innen került a gépállomásra, s a gépállomás küldte most el, hogy segítsen a szervezésben. A többiek hallgattak, hát tovább folytatta:

— Csak jönnek, jönnek a gépek az állomásra, aztán tessék kapacitástervet csinálni, hogy hogyan lesznek kihasználva. Olyan lánctalpasaink vannak, hogy a hegyet elhúzzák. Méteres barázdát húznak harmadik sebességgel. Aztán ott rozsdásodhatnak, mert némelyik parasztnak nem kell a jó. Tálcán visszük neki: „Nesze, a tied, urasan élsz ezután, a gép dolgozik, te meg csak nézed...” Az meg csak a fejét rázza, bután, mintha kígyót látna. Nem és nem. Ki kéne tömni őket és múzeumba tenni. Spirituszba ezeket a csudabogarakat...

— Miért paktálunk le már a kulákokkal is? — csúszott elő simán a kérdés az asztal túlsó végéről. — Mire jó az, hogy most már ezeket a kizsákmányolókat is agítáljuk: „Méltóztassék belépni mihozzánk, itt is lehet tovább gazdagodni.”

— Nem úgy van az — csóválta a fejét Balog — nem úgy van az...

— Hát hogyan? — horkant fel Rozál néni. — Nekünk talán nincs szemünk? Látjuk mink, hogy mi van.

— Hát mi van Rozál néni? — kérdezte Kiss. Most szinte elemében érezte magát, hogy kezdtek fortyogni az indulatok. Szerette az ilyen paprikán vitákat, az üzemben is örült, ha odacsapkodhatott az asztalra valamiért.

— Mi? Maga is tudja. Az van, hogy mindig is a nagygazdák voltak az urak. Akinek pénze volt, mindene volt. És most is ezek akarnak uraskodni. Kéretik magukat, mint a menyasszonyok. Rosszabbak ezek a városi rossz nőknél is. Addig kéretik magukat, míg egyszercsak ott ülnek megint a nyakunkon, benn a téészen, a vezetőségben, aztán dirigálnak, mi meg dolgozunk...

— Ez az — szólalt meg a sima hang az asztalnál. — Ez a kizsákmányoló mentalitása. Lenin is azt mondta mindig, hogy ki kell irtani ezeket a kizsákmányolókat, nem egyezkedni velük, mert rosszabbak a piócánál.

Keszeg kis emberke volt, amíg beszélt, a poharat forgatta sovány ujjai között, azt nézegette. A járási szövetkezeti központból jött, s most, miközben beszélt, arra gondolt, hogy ez a zsíros étel, meg a pocsek bor megint tönkreteszi a gyomrát, odahaza ihatja majd nyakló nélkül a keserűvizet.

— No, no — szólt közbe Balog —, nincs egészen igaza Rozál néni. Abba maguknak van legjobban beleszólásuk, hogy kik kerülnek a vezetőségbe. Maguk választják meg, nem mi. Ami meg Kárász Dénest illeti, maga is tudja, hogy nem kizsákmányoló az.

— Az? — nevetett Bebők. — Hiszen őt zsákmányolják ki, nem ő mást. A veje, meg a lánya visz el mindent, amit összezsugorgat az öreg.

— Az csak álcázás — mondta a simahangú járási ember. — Most nem merik nyíltan csinálni. De spekulációval, meg minden... szóval most sem lettek ezek jobbak.

— ... hogy nekem van beleszólásom... — sértődött meg Rozál néni. — Hát ki vagyok én? Szegény öregasszony vagyok én már... a fogaim is elhagytak

már, nem szégyenlem, vén lettem. De mi az igazság? Hát kinek csinálja a párt a téeszt, ha nem a szegényeknek?

— Nem szabad összekeverni a dolgokat — emelte fel a mutatóujját oktatólag Kiss. — A párt nem csinálja meg a parasztok helyett a téeszt. Maguknak kell megcsinálni és olyan lesz, amilyenre csinálják. Nahát...

A pohara után nyúlt, mert a vita közben már el is felejtette, hogy nem akart inni, s valaki teletöltötte. Ahogy emelte a poharat, kissé magasabbra a kelletténél, s pillanatra feltartva a levegőbe, mintegy felhívásként, szeme megint az ablakra tévedt, s a kakas ismét ott állt, szinte embermódra hallgatózott, kissé nyitott csőrében le-fel járt a hegyes nyelve.

— Furcsa — gondolta —, mintha kíváncsi lenne, miről beszélünk. Talán még közbe is szólna, ha tudna beszélni. Biztosan Rozál néninek adna igazat, hiszen az a gazdája. Vagy talán mégsem. Talán önálló véleménye lenne. Ámbár neki mindegy lehet, hogy egyénileg vagy téesztben dirigálja a tyúkokat, más dolga úgyszincs.

— Igyunk — mondta hangosan, s a többiek sózfogadtak. Rozál néni kisomfordált, valami tennivalója akadt a malacok körül, a gyomorhajos járási ember aprót kortyintott és fintorgott hozzá, a traktoros a teli bögre felét egy nyelés-sel lecsúszтата, Balog ádámsutkája tempósan mozgott, a soványarcú, zömök paraszt egykedvűen, elgondolkodva szopogatta a bort, Bebók pedig a féligöltött sörös poharat emelte szájához, a pohár karimája fölött fürge szeme körbejárt, s Kiss elmeredését észrevéve igyekezett kiszámítani az irányt, ahova néz. Lekocantotta a poharat maga elé.

— Hess onnan Gyurka! — kiáltott rá a kakasra.

A kakas azonban rá sem hederített. Hártvás szemhéjával szinte gúnyosan húnnyoritott, s csak a taréját rezzentette meg kissé.

A többiek is mind odanéztek.

— Ne, te Gyurka — szólt oda Balog. — Talán megúntad a tyúkjaidat?

— Ihatnál? — nyújtotta felé a traktoros a bögrét.

— Ennekem volt egyszer egy kakasom — mondta komolyan és megfontoltan a zömök soványarcú. — Egy nagy kendermagos kakas, olyan cifra vörös tollak voltak a nyakán, a taréja, mint a tenyerem. Azt én beidomítottam, a kezemből evett, de ha idegen jött, menten nekiment, csőrrel, sarkantyúval. Ekkora sarkantyúja volt, mint a kisujjam és hegyes, mint a bicska...

A járási ember fáradtan nézett végig rajtuk.

— Ezekkel vitatkozzon az ember komoly elvi kérdésekről — gondolta. — Hiszen egy vacak kakasért elfelejtenek ezek osztályharcot, meg mindent... Mint a gyerekek...

A kakas csak nézett kerek, piros, kifejezéstelen szemével és időnként húnnyoritott.

Kissnek a két pohár bortól furcsa gondolatai támadtak.

— Talán több eszük van az állatoknak, mint az ember gondolná. Ez is csak néz, mintha értené, mit mondunk és talán érti is. Az ilyen vénasszonyokat, mint Rozál néni, valaha boszorkányoknak tartották és azt mondták, tudnak az állatok nyelvén. Hátha, mikor akar valamit, Rozál néni is Gyuritól kér tanácsot. Volt egy ilyen mese a kiskakasról...

Nem jutott eszébe, hogyan szólt a mese. A többiek is elfordultak a kakastól és a cigarettafüsttől mind sűrűbb dohos levegőben széttöredezett a beszéd.

— A lánctalp az igazi — mondta a traktoros lelkesen. — Az nem nyomja úgy meg a földet, mint a kerék. Az bírja a sarat.

— Azért a Zetor is ügyes — vitatta a zömök.

— Könnyű munkára — emelte fel ujját a traktoros. — Gyorsan forgolódni, vontatni, vetőgépet húzni, tarlóhántásra... arra igen...

— A villányi az igazi vörös — vélekedett Bebők.

— Én a fehérből a rizlinget szeretem — mondta Balog.

Kiss újra az ablakra pillantott. A kakas már eltűnt. Egy darabig a beszélgetést figyelte, de nem sikerült összeraknia az elkapott mondatfoszlányok mozaikját. Eszébe jutott, hogy kamasz fia most ér haza az iskolából. Ha ugyan hazament. Mert újabban mindenféle dolgai vannak, amikről nem számol be. Gyűlés, megbeszélés, társadalmi munka, mifene... Talán már lányok után is jár. Mostanában könnyen sértődik, visszamorog, mindennel elégedetlen. Meg kéne nyakalni. De mit ér az? Különben is hogy neveljem, mikor sohasem vagyok otthon? De majdcsak végére érünk ennek a téesz-szervezésnek, majd akkor...

Ez a „majd akkor...” tizenöt éve kíséri. Negyvenötben úgy gondolta, hogy majd ha vége a földosztásnak... Negyvenhatban, no majd, ha sikerül megszüntetni az inflációt... Ötvenben, csak menjen rendben ez az első éve az ötéves tervnek, majd akkor... És mindig: „majd akkor...” De nem bánta. Pedig mi haszna, ha itt, Hatfán tsz-község lesz? Megy tovább másik faluba. Az itteniek majd elfelejtik, miért is emlékezzenek rá. Némelyek egy darabig még haragszanak is. Mint bizonyosan Kárász Dénes is...

— Mi legyen most már Kárász Dénessel? — mondta ki hangosan.

— Az, a nyavalya törje ki — csatlakozott a traktoros. — Mi legyen vele?

— Meg kell törni a makacsságát — mondta a járási ember. — Csak elállja a többiek útját. Esetleg adóval...

— Az törvénytelen lenne — figyelmeztette Balog. — Inkább azt mondom, újra el kell menni hozzá, aztán újra, meg újra, egyszer csak sikerül belátásra bírni.

— Azért lehetne törvényesen is adóztatni — vélte a zömök —, mondjuk, ha együvé számítjuk az egész földet, mivel amúgyis az öreg műveli egyedül...

— Csakhogy nem élnek együtt. Nem megy...

— Úgy gondolom — töprengett — Kiss —, nem adóztatni kellene, nem is a nyakára járni. Én azt mondanám, tegyünk úgy, mintha nem érdekelné bennünket. Kerüljük el. Ha véletlenül találkozánk vele, akkor se beszéljünk a téeszről neki. Hadd lássa, megy az nélküle is.

— De hiszen éppen az a baj — mondta Bebők —, hogy nem megy.

— De menni fog.

— Én mégis azt mondom — szólalt meg újra a járási ember —, bízzuk a dolgot a tanácselnökre. Keressen valami jogcímet, aztán adóztassa meg, hogy belegebedjen, akkor majd rájön, hogy egyénileg nem boldogulhat.

Észrevétlenül surrant be Rozál néni.

— Hát maguk mindig csak vitatkoznak? Igyanak is már kicsit.

— Hol a maga pohara, Rozál néni?

— Nincs nekem kedveskéim, sose ittam én a bort.

— Csak a pálinkát, ugye, Rozál néni?

— Ugyan, mit is gondol — pironkodott az öregasszony. — Csak nagy alkalmkor, lakzin egy kicsit, máskor sose.

— Hát ez nem elég nagy alkalom, Rozál néni? Ennyi elvtárs itt egy rakáson, és új élet kezdődik az egész faluban...

A járási ember savanyúan mosolygott. Ezek mindenből csak viccet csinálnak. Ezért megy olyan lassan minden. Harc... harc... Keményen megfogni a dolgot, letörni az ellenállást. Az kellene.

— No, Rozál néni — nyújtotta bögréjét a traktoros. — Nem pállott a szám, igazán, csak egy kortyot a munkánk sikerére.

— Arra, hát arra... — motyogott szégyenlősen az öregasszony és belenyalintott a bögrébe, aztán megtörölte a szélét, ahol a szája érte, a köténye csücskébe.

— Ez az utolsó pohár, aztán megyünk — mondta Balog.

— Jó — mondta Kiss. — És Kárász Dénes?

— Egyelőre hagyjuk — mondta a traktoros.

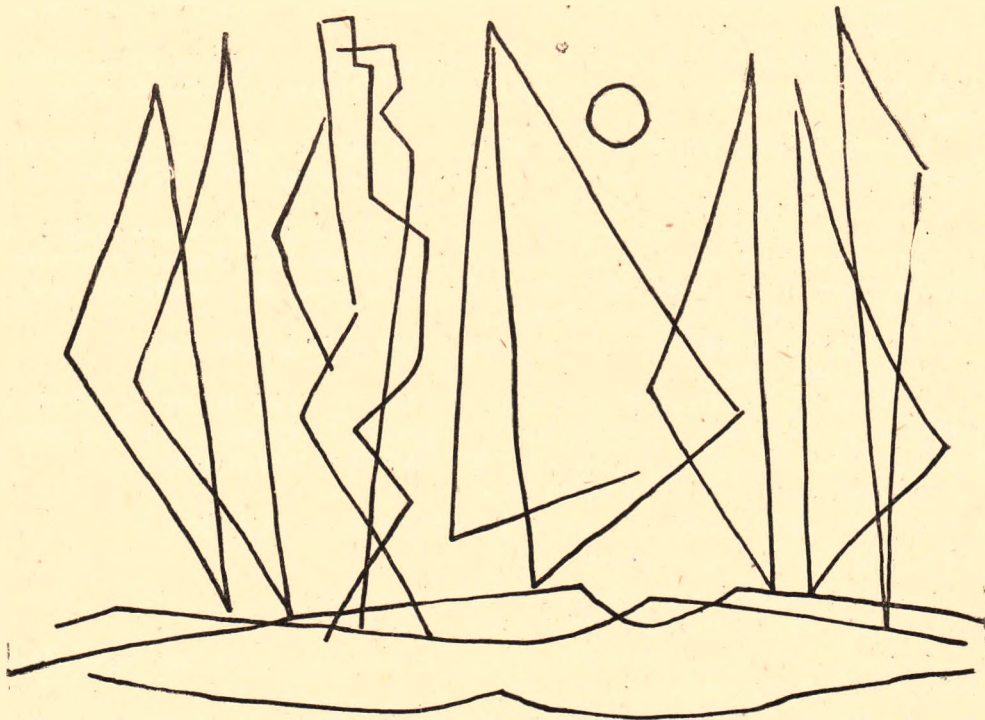
— Amíg okosabbat ki nem sütünk — toldotta meg a zömök és körülnézett, hogy hová is tette a kalapját.

— Azért az elnökkel beszélünk — mondta a járási ember, de a hangja most már nem volt olyan sima, inkább kicsit érdes.

— Egymagában úgysem maradhat meg magnak — mosolygott magabiztosan Bebők.

— Hát akkor indulhatunk — állt fel Kiss.

Szedelőzködtek és indultak. Kiss még egyszer visszasandított az ablakra. Valami okból szerette volna ott látni a tűzpiros tarajú kakast, amint furcsamódon, talán biztatóan hunyorít hártvás szemhéjával. De csak hetyke kotyogását hallotta, amint a tyúkjait kínálta valamivel.

Csanádi Imre versei

Benedek napján

Dül a márciusi hó,
mondja mégis a rigó —
gülürű-girí,
gülürű-girí.

Felöle hisz havazhat,
harsonáz a tavasznak —
gülürű-girí,
gülürű-girí.

Ha fehér is a tető,
pár kell néki, szerető —
gülürű-girí,
gülürű-girí.

Egy kis fekete tojó,
iramodó, lapuló —
gülürű-girí,
gülürű-girí.

A szerelem meg a nap
hajtja lánggal a havat —
gülürű-girí,
gülürű-girí.

Tavaszt hoz a tetőkre,
fekete szeretőkre —
gülürű-girí,
gülürű-girí.

Esküvő emléke

Öregapám, öregapám —
iratok mutatják:
Így farsangtájt lakta egykor
lakodalma napját.

Múlott annak szép ideje,
bőven fél-évszázad:
zaj verte föl a pátkai
kék-falábos házat.

Elképzelem fiatalnak:
neki muzsikálnak,
lépkeđ haza bokrétásan,
vág arcot mokányat;

esküvőről asszonyt vezet,
asszony kezét fogja —
öreganyám koszorúsan
tipeg pironkodva.

Havon-fagyon násznép velük,
bujkáló verőfény —
sok g y e r ö k h ő sok k ö n y e r e t
kiváangat a vőfény.

Lett öt lányuk, két szép fiuk,
bánatra-örömré:
messzi csatán veszett János,
fiat nemzett Imre. —

Öregapám, öregapám,
kis mérges vasember,
évek óta földben fekszik,
komázik a csenddel.

Ösztövérré aszalódott
friss élete-társa,
rácok sása közül csillog
vadvíz-mosolygása.

Én, tündő unokájuk,
helyettük idézem
lagzijukat, — égi játék,
arra jó: enyésszen.

Szorongás

Fölzendültetek ellenem
szolgáim, szerveim,
vesztemre törtök, hűtlenek,
szorul a gyűrű, könnyörtelen.

Kínok keserű kalandjaira,
vérvó kések alá
tuszkol a Konspiráció,
szűkülnek gyáva ösztöneim.

Fonnyadt indákon túlért gyümölcs,
himbál-recseg szegény szívem,
viharok rázzák – bírhatja-e még?
korszerűtlen gép, zörög-zihál,
pang az üzem, fenyeget a csőd.

Bénán fuldoklik bal karom,
fojtogatja zsiborgás;
csupasz idegek csalánvackán,
fetrengnek túlepedőn.

Éjnek idején ágyam mellé
otromba véreb telepedik,
emberi néven Szorongás –
Alattomos dög, leránt utóbb.

Bede Anna versei

Feladatunk

Egy az igazság,
Nem olyan, mint a márvány hószínű tömbje,
melyről a szobrász
biztos kézzel veri le azt, ami többlet
álmai testén.
S nem olyan, mint a jószagú erdőn meglapuló kis
vajszínű gomba,
melynek keresésére magunk kerekedünk fel
hajnali órán.
Nem szöveg, melyhez dallamot írunk,
szárnyrabocsátva
a tudatunk mélyén zengedező sok
dal közül egyet.

Olyan az igazság, mint eladó lány,
 bálba igyekvő,
 kire szomszédasszonyok: mi, habkezü költők,
 fátylat akasztunk,
 ékszerszálkapcsolunk, illatot öntünk,
 hogy legyen az bár
 aminek a természet gyúrta, lehelte,
 gömbölyítette,
 mégis más, mert szebb, libegősebb,
 szemnek üdítőbb,
 hogy mind aki nézi, jóleső meglepetéssel
 úgy mosolyogjon
 mintha ma látná először — pedig szinte naponta
 látja, — s akadjon
 egy ifjú tán, ki kereső szemét rajtafelejtse, s megbabonázva
 menjen utána.

Találkozunk

Ha felhasítod e tilalmas vers szomorú borítékját,
 elbocsátó, szigorú, megfáradt, fájva-vonagló ujjaid
 találkoznak velem;
 ha felgyújtod, lángbaborítva az otthonodat, mely az enyém is,
 s nekilendülsz a ködös útnak, hogy örökre magadba csatangolj,
 találkozol velem;
 ha újult akarattal követ köre dobálsz, s meredek tetőt raksz falaidra
 és kiürod: tilos a bemenet, s leheversz szobád néma zugában,
 találkozol velem;
 engem látsz pilláid lebukó napsugarában, ha utat, ha nyarat idézel,
 engem hívsz fogaid bástyái mögül, cigarettafüsttel enyhítve az ajkam ízét,
 hiába szabadulsz;
 értem nyúlsz, ha könyvért nyúlsz, vagy párnáért, vagy borért vidítónak,
 engem kívánsz, ha szomjas vagy, ha éhes, ha álmatlan, ha lázas,
 hiába nem akarsz;
 ha rámszárod ajtóm, s megtámasztod tilalom-tömbökkel,
 ha kitalálsz a tömegbe, a magányba, fénybe, halálba,
 találkozom veled;
 ha eloltod két szemem és értelmem fényét,
 ha megkötöd lábam, ha kettévágod szívem,
 találkozom veled;
 lekuporodom ablakod alá a köre, alázatosan mosolyogva,
 ledőlök vonatod elé a sínre, türelmesen várva hogy
 megölj, vagy fölemelj;
 minden sebedért két sebet vágok a magam testén-lelkén,
 minden sebemért kétszer borulok, ifjúságom szigorú-titkú bálványa, elébed,
 hogy áldjam szép neved.

Petrarca versei

Csorba Győző fordítása

CXXIX.

Gondolatok s hegyek közé visz Amor;
 Hiszen ha lábom járt ösvényre téved,
 Békém komor békétlenségbe fordul.
 Hol ér oson, magános parti tájon,
 S hol ormok közt árnyas völgyecske mélyed,
 Hajszolt szívemre megnyugvás csak ott hull;
 Kacag vagy könnye csordul,
 Reménykedik, fél – mint szerelme készti:
 S arcom, mely hű tükörként vall felőle;
 Dúltan s engesztelődve
 Gyors változását változón idézi;
 Azt mondaná, kinek nem új e látvány:
 Egy-láng ez és nem tudja, hányadán áll.

Hegycsúcsokon, vad rengetegbe bújva
 Nyugszom meg kissé: mindenik lakott hely
 Halálos ellensége lett szememnek.
 Rágondolok léptekint újra s újra,
 Hölgyemre, hogy, mely érte szaggatott fel,
 Kínomból hányszor formált játszi kedvet,
 S ily mézédés keservet
 Nincs bennem elcserélni semmi szándék,
 S szólok magamhoz: „Amor sorsod öre
 Lesz tán egy jobb időre,
 S – öngyülölő – más megszeret talán még.”
 Így kószálok s fel-felsóhajtva kérdem:
 Valóra válik? és mikor? s miképpen?

Hol domb vagy nyült fenyő teríti árnyát,
 Megállok ott, s a szomszéd szirt falára
 Ráfestem bájos arcát képzeletben.
 Aztán magamba nézek: fojtva jár át
 A meghatottság. „Mit nyertél, te árva,
 És mit veszítettél?” – suttogom rekedten.
 Mégis: letéphetetlen
 Csüggök, bolond, a vágyrajzolta képen,
 Magam felejttem, s elbűvöl varázsa,
 S megnyugtat öncsalása
 Lelkemnek, mert elhozta őt elébem.
 S úgy elkápráztat pompás látomásom,
 Hogy szédülésem tartósnak kívánom.

* A fordítások az Európa Kiadónál megjelenő Petrarca-kötetből valók.

Sokszor jelent meg (elhinné-e bárki?)

Zöld rét öln s hol tükröt tart a csermely,
Ezüst felhőn, bükk-lombok sátorában,
Oly csábosan, hogy fényében megállni
Nem tudna Léda lánya sem sikerrel,
Miként halványabb csillag napsugárban,
Minél nagyobb magányban,
Minél sűrűbb vadon mélyén kerengek,
Ábrándozásom annál szebbre festi.
S midőn köddé izesztj
A nyers való, ott helyben dermedek meg,
Élő kövön nehéz, élettelen kő,
Emberszobor: síró, író, merengő.

Mit szomszéd csúcsok árnya el nem érhet,

Társ nélkül ég felé törő oromra
Serkenti lábam forró gerjedelmem;
Felmérem ott, mivel sújtott az élet,
S a kín felhője szívemről foszolva
Bőséges könnyekké gyúlik szememben;
Mily tér rekeszt el engem
Szép arcától? — töprengék és csodálom,
Mert mindig itt van s mégis messze, messze;
S kérdem magamba lesve:
„Jaj, mit teszel? Talán egy más határon
Ő szintén távollétedet siratja.”
S e gondolat nyugalmam visszaadja.

Az Alpok láncain túl,

Hol tündöklőbb az égbolt és vidámabb,
Ott látsz viszont, Dal, csillogón szökellő
Pataknál, hol a szellő
Friss-zöld babérfák illatával árad:
Ott él szívem s ki elragadta tőlem,
Itt puszta kép maradt csupán belőlem.

XLVIII.

Ha tűz tüzet nem oltott még ki eddig,

S folyóvizet sem szárított ki zápor,
S két egynemű nő, egy a másikatól,
Sőt láng ellentétek közt is szülemlik;

Ki által egy lélek két testbe rejlik,

Te, gondolataink vezére, Amor,
Mért hűtöd őt le — furcsán — mámorából,
Bár szenvedélye szüntelen növekszik.

Talán miként a Nilus vizesése

Süketté tesz mindenkit közelében,
S elkáprázik, ki szembenéz a nappal:

A vágyat is mértéktelen hevében
 Lankasztja végül gát-nem-ismerése,
 S késik, ki túl-túl sarkantyúzva nyargal.

CCXXXVI.

Hibázom, Amor, és látom hibámat,
 De mint ki ég, s keblét a tűz kikezdte,
 A szenvedés, fájdalom kétszerezve,
 Értelmemnek már-már létére támad.

Fékezni szoktam én a kerge vágyat,
 Hogy a derűs-szép arcot ne ijessze.
 Kihullt a fék kezemből: nem megy ez se;
 Vakmerővé tett a hiú kívánat.

Ha lelkem a szokásosnál merészebb,
 Csak ösztökéd s bűjtő tüzed hatása:
 Kísértsem bármily zord úton a célt meg.

S még főbb oka hölgyem fenkölt varázsa.
 Érezze hát legalább, amit érzek,
 És vétkeim magának megbocsássa.

CCLIV.

Csak leskelek, de édes és imádott
 Ellenségemről nem jön hír sehonnan;
 Mit gondoljak? magamnak mint okoljam?
 Remény sarkall s bénító gyávaság fog.

Hogy szép volt, az már oly soknak megártott:
 Ez mindnél szebb, ártatlanabb azonban:
 Tán Isten — hogy ne sinylődjék a porban —
 Csillagnak szánja ezt a tisztaságot,

Sőt napnak. És ha így van, itt a vége
 Kis békémnek, hosszú kínjaimnak:
 Az életemnek. Zord válás, mivégre

Hoztál ki poklából fájdalmaimnak?
 Elmúlt immár sorsom rövid meséje,
 S delelő éveim lealkonyulnak.

Hernádi Gyula

Egymásra fényképezett egék

A híd fekete pillérei a vízbe húzódnak, a szél elfogja és a folyóra erősíti az ég sárga, részeg vonalait.

Nem szólok, hallgatunk.

Nem szállunk buszra.

A híd felett megállnak a felhők, árnyékuk rásiklik lépésünkre, szögletesen, lengő ajtókkal, mint nyitott, keskeny bútorok. A szél lassú, áthúzódik a bolond alagúton és kiabál.

A túlsó parton sovány, zöld hintalovak tartják a fákat, s a kövek semminek sem örülnek, a kövek nem tudják, hogy vannak.

— Igen, azt mondtam, az etikának még nincs Einsteinje. Elnagyoltak, egyikúak a fogalmaink, olyanok, mint a klasszikus fizika tételei, csak közepes nagyságrendre érvényesek. Az atomkicsi és csillagnagy világnak más törvényei vannak. Szeretsz, Mária?

— Nagyon.

— Miért szeretsz?

— Nem tudom. Csak érzem, meg kell köszönnöm neked ezt az estét. A kezdet, a hangodat, ezt az érzékeny, bonyolult örömet. Egyszer gyerekkoromban, álomban óriási kék réten játszottam; a rét szélén fehér volt a fű, s a fehér fű mögött világoskék, apró templomok álltak. Hiába próbáltam, nem tudtam eljutni a templomokig. Mikor veled vagyok, elindulnak felém a templomok. Jönnek sűrű kis tornyokkal, meszelt, kegyelemszínű hajójukkal, bátortalan vonalak mentén, imbolyogva, képtelen bolyongással, mint a csecsemők.

— Tudod, milyen szép, amit mondtál?

— Tőled tanultam, ha szép.

— Kis csacsim. Szeretsz?

— Nagyon.

— Úgy érzem most magam, mint amikor körhintán ül az ember, és a kosár már majdnem vízszintesen repül; elakad az ember lélegzete, nem érez semmit, csak van, mint a tárgyak, de ugyanakkor tudja is, hogy úgy létezik csak, mint a tárgyak... és nagyon boldog.

Átérünk a hídon. Elindulunk a parton; kék emeletek alatt járunk, figyelmes bársonyon, alig emelkedik aláánk az út, a hold apró hullám a folyón.

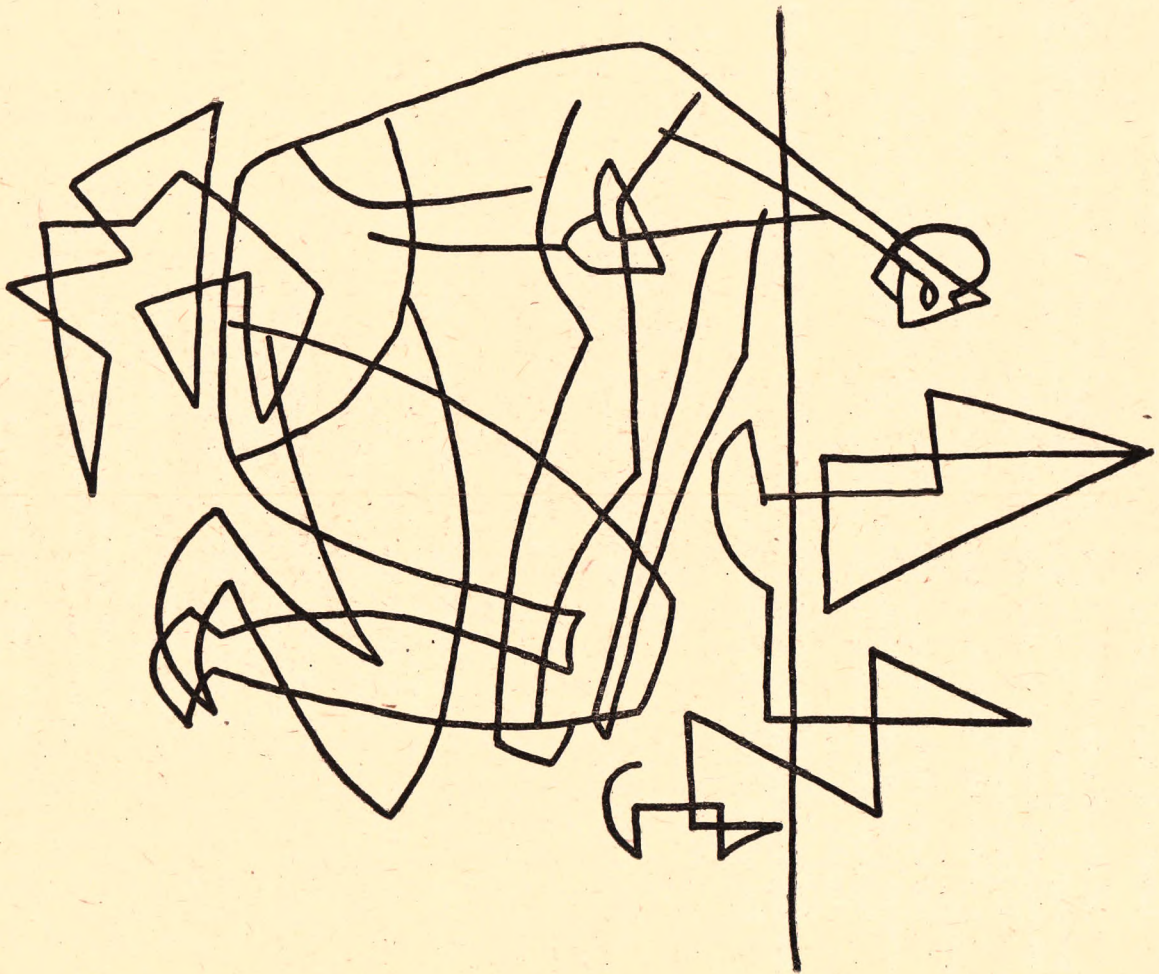
Hallgatunk.

Miért jössz mellettem ilyen csendesen, ilyen megfojtott mozdulatokkal Mária. Nézd, milyen szép a város. Megoldódtak a láthatatlan csomók, és a folyó olyan ismeretlenül szép, mint a kezed. Homályos, hosszú vonások vannak a tenyereden, nem ismerem a jövődet, a kis borítékokat, melyekben elviszel a világnak, anyádnak, gyerekeidnek, a füveknek, a fáknak. Szeretlek, Mária. Nem vagyok istenfélő, mert nem tudom, van-e isten, de tudom, a parancsolatok fölött, kis kék templomokba ágyazva jössz felém, és belőlem nem indulhatsz tovább; már nem lehetsz nélkülem. Ha el is felejtessz, mindig ott leszek fehér folyosóidon, betemetett, keskeny árokként, s az árokban apró, faragott képek kuporognak, várják, hogy kiássad őket, mikor a hold már csak fekete vonás lesz, és a tehetetlen égre durva, nagy szöveteket dobál a szél.

- Szeretsz, Mária?
- Nagyon.
- Mondd sokszor.
- Nagyon, nagyon, nagyon szeretlek...
- Mindig?
- Mindig.
- Ha meghalok, akkor is?
- Nem halhatsz meg.
- De ha mégis.
- Akkor én is meghalok.
- És a gyerekeid?
- Ne gyötörj. Nem tudok nélküled élni.
- Elfelejtessz.
- Nem akarok nélküled élni.
- Élned kell nélkülem is.
- Nem halhatsz meg.
- Meghalok.
- Nem halhatsz meg.
- Fázol?
- Nem.
- Hideg a kezed. Gyere, elkísérlek. Felszállunk a harminckettesre.
- Még ne menjünk.
- Menjünk. Haza kell menned, megfázol. Remegsz.
- Még ne...
- Ezért külön szeretlek. Menjünk még egy megállót gyalog, aztán felszállunk, jó?
- Menjünk.

A levegő tele van fáradt mozgással. A boldog gyökerek ereim mentén kúsznak, levisznek a földbe, álomban támoalgok.

Jó veled lenni, Mária. Fogni a kezedet, simogatni a hajadat. Szeretlek. Még tartjuk az időt, nem engedjük el magunktól. A világ több, mint amennyit látunk belőle. Én többet akarok a világból, mint amennyit ígér. Hallgatunk, mint a folyó partján a kékesárga fal. Mária, én jobb vagyok melletted, mint amilyen voltam. Nem vagyok durva a feleségemhez, nem költöm el a pénzemet, a gyerekeknek mindennap csokoládét viszek, nem káromkodom. És mégis... Mi lesz velünk Mária? Így nem lehet élni; hazugságban, szegényben. Találj ki valamit, te mindent tudsz. Találj ki valamit, hogy el lehessen viselni ezt a zenét, ezt a csendet.

Gyere, nézd, már jön is a busz.
 Fázzol, hideg nagyon a kezed, gyere.
 Vigyázz, meg ne csússzál, két hete is majdnem eltörött a lábad.
 Látod, már fenn is vagyunk.

Mi történt veled? Mint akinek eltörött az arca, és emeli a kezét, hogy összefogja a cserepeket. Nem nézel rám, csak botorkálsz előre az ülések között, tehetetlenül, kezeddél aprókat intesz jobbra balra.

Halkan mondom:

– Kérek egy átszállót, meg egy vonalat... nem... nem... csak egy átszállót...

Hol vagy Mária? Kire mosolyogsz? Ki ez a magas, fekete ember? Megcsókol, nevetve mondasz neki valamit. Nem értem, mit mondasz, messze vagy.

Egyszer megmutattad a férjed fényképét.

Megálló, leszállok.

A jegy olyan fehér, mint a kezem. Iszapos, beteg szikla alatt van a megálló. A környék meleg, izzadt, puha.

Fúj a szél. Fázom. Meztelen vagyok.

Galambosi László

Gyász

*A felhők fehér kristálykosarukból
 virágukat szomorúan szórják,
 a szelek lassan öles vállaikra
 emelik a Tél nagy koporsóját.*

*Riadtan néznek vackuk ablakából
 a pókhálóba öltözött kaszák,
 a ponyvák sötét köntösükbe vonják
 a vörös-szemű néma taligát.*

*Az ember áll a dermedt pusztaságon,
 a varjak szárnya sapkájához ér,
 előtte zúg a gyász, de izma mélyén
 nyújtózik már az ébredő kenyér.*

*A sir mögül a Napot látja kúszni,
 – elhordja majd a hullámzó havat –
 és látja már a levelek hintáin
 a szirmok fölé lengő madarat.*

FIATALOK

Lukács Miklós versei

Bányászok

Szikla mélybe szállnak napra-nap,
kobakos fekete ördögök,
homlokukhoz csapzott haj tapad,
vállukról a szénpor füstölög.
Most ott mennek a hegyoldalon,
ők adják a gyárok kenyerét,
kazángőzt, — nékik köszönd dalom
a Fényt! — téli szobák melegét.

— Kisfalu hunyorog a völgyben,
szállnak jó vacsora-illatok,
mennek pipázva alvó csöndben,
bányászlámpák fönny a csillagok.

Ősz

A hegyek sörénye, — nézd, — sárgul
már,
a völgyben dévaj szelek cibálják
kókadtt kertek rozsdavert lombstrát,
kormos ég alól megszökött a nyár, —
hol vadlúdcsapat gigál, az úton
hosszúszőrű bivalyok cammognak
vadrétek szagával, — karéj-holdnak
rőt fénye hunyorgál korcs szarvukon.
Kócos szél suhint, vacogva hallgatod
koccantják ablakod konok gallyak
s míg válladra hull könnyű paplanod,
elmerül a hold ezüstben úszó
bárkája, — — valahol, cserjék alatt
Ősz csöndjébe ájul a tücsökszó.

Antalfy István

Libasoron

Mennek, tipegve, kényelmesen, lassan,
egymásután, a poros úton át,
s mintha nem lenne semi a világon
rajtuk kívül, — csak ők, a kislibák.

Körül se néznek, a szabályt se tudják,
mennek az ösztön titkos vonalán,
mi hívja őket? Hűvös, friss patakvíz,
vagy porlepertt fű, csípős, jó csalán?

Megyek mögöttük, velük, libasorban,
amint a tegnapok, s a holnapok,
ők elérik a patak friss vizét, s én
az idefénylő, messzi csillagot!

Csongor Rózsa

Éjjeli műszak

Csütörtök van már, majdnem hét vége. Még holnap bejövünk, aztán befejezzük az átkozott éjjeles hetet. Most csak öt napot dolgozunk, azelőtt be kellett jönni vasárnap virradóra is. A szombat éjjelt órabérben számolják el. Béresné azt mondja, nem kell úgy hasra esni, nem olyan nagy áldozat ez a demokráciától. Nem szeretem Béresnét. Örökké ellenkezik. Bosszantja az embereket, s mindenkivel összevész.

Az utolsó pillanatban bélyegzek, aztán Kalmár bácsi bezárja a szekrényt. A kerékpár megőrzőnél balra fordulok, félszemmél látom, hogy az éjjeles villanyszerelőt most engedte be Kalmár bácsi a kapun. A villanyszerelő vitatkozik, azt mondja, hogy a gyári óra rosszul jár, nincs még tíz óra. Kalmár bácsi alacsony és kövér, a hórihorgas Beke a portás feje fölött gesztikulál. Kődös, őszi idő van.

Meggyorsítom a lépteimet, a váltásra szeretnék a műhelyben lenni. Sebes Ilonka a gépnél szokott megvárni akkor is, ha kések. Majdnem szaladva megyek az udvaron. A gyárudvar hosszú és keskeny, alig látni az eget. Öt percig is eltart, amíg az ember végigmegy rajta. Csönd van, csak a gépek monoton zúgása hallatszik. Odabenn a műhelyben most váltanak.

Máris álmos vagyok, alig tudom a szemem nyitva tartani. A hét végére egyáltalán nem tudok aludni. Nem bírom az éjszakai munkát. Faragó főművezető évek óta éjszakai. Azt mondja, neki teljesen mindegy, mikor alusza át a maga tíz óráját. Mikor belépek a fonoda ajtaján, megcsap a párás, bolyhos levegő. A meleg még jobban elbágyaszt.

Ilonkát az öltözőben találom. Azt mondja, ne siessék, a gépen minden rendben van. Lassan öltözködöm. Ólomsúlyt érzek a karjaimban, amikor felemelem, hogy bekössem a fejem. Bosszantó: napok óta haza akarom vinni a kendőt, hogy kimossam, de reggel soha nem jut az eszembe. Ma alig aludtam két órát. Tanultam. Hogyan is jutna időm a kendőmosásra? Anyám azt mondja, bolond vagyok, semmi értelme az erőlködésnek. Kovács Éva is alig keres valamivel többet, pedig nem gépen dolgozik. Júniusban fejezte be a technikumot. — Azért a pár forintért nem érdemes tanulni — mondta este is, amikor panaszkodtam, hogy fáradt vagyok. Ez még csak a kezdet. Még a felvételin sem mondták ki, hogy „megfelel”. Jövő héten megyek. Anyám nem érti meg, hogy nemcsak a pénzért tanul az ember. Ilonka ideköszön az ajtóból. Még mindig készülődöm, pedig már alig vannak az öltözőben. „Rendes lány” — gondolom. Kár érte, hogy nem ment férjhez. Tavalay volt neki egy fiúja, a Bodnár Imre. De itt hagyta. Ilonka egészen beteg volt az eset után, sírva fogadta meg itt az öltözőben, hogy soha többet nem néz férfiakra. Rosszul teszi, mondtuk neki. Nem lehet általánosítani. Sok rendes férfi lehet azért a világon.

Lassan megyek a gépemhez, mintha nem is műszakba mennék. Az egész gép begubózott, az egyik oldal végig leszakadt. Egy pillanat alatt magamhoz térek, a fáradságom is elmúlik. Nem volt helyes, hogy Ilonka itthagytá. Intek a tizenötös fonónak, hogy jöjjön segíteni. A tizennyolcas még nem jött ki a gép-jéhez, bizonyára az udvaron dohányzik.

— Uuuuuu — kiáltok egy hosszút. Így szoktunk jelt adni egymásnak. A nagy zajban ezt jól lehet hallani. A fonók azt hiszik, ég a ház. Kétségbeesett mozdulatokkal hívom őket a gépek közé.

— Segítsenek — mondom a brigádvezetőnek. Mögötte jönnek a leszedő lányok, mint kotlós után a csirkék. Egy mozdulattal a gépek közé int a brigádvezető. A lányok már értik. Ellepik a gépemet. Tíz perc múlva minden tiszta és nincs sehol egy gubó.

— Rohadt egy szál ez — mondom a brigádvezetőnek.

— Nem elég nedves a levegő. A délutánosok is mondták. Minden gépen szakad.

— Szólni kellene — adom a tanácsot, de a brigádvezető csak mosolyog. Jobban tudja ezt ő, mint én.

— Dolgozhatnak az éjjel — int fejével a lányok felé. Aztán nem is néz rám és elmegy. A lányok rendetlen libasorban mennek utána, leszedés lesz a tizes gépen. Magamra maradok a gépemmel. Anyám szegény nem tudja megérteni a mai fiatalokat. Haragszik azért is, mert opera-bérletet vettem. Azt mondja, járjak moziba, színház előadás is van a telepen minden héten. Ő még moziba sem járt, amikor annyi idős volt. Kényelmesen járok a gépem körül. Ma éjszaka nem fogok leülni, a folyamatos munka a legbiztosabb. Megnézem az órát, ott függ a műhely bejárata fölött. Érdekes, már napok óta éppen negyed tizenkettőkor pillantok rá. Az első óra szinte észrevétlenül elröppen. Tizenkettő után mintha ólomlábakon járna az idő. Lassan és alattomosan lopakodik szemembe az álomosság. Az agyam még tisztán működik. Hány nap is van még hátra a felvételig? — Te jóisten — mondom hangosan és éber leszek. „Három nap”. Megszoktam azt is, hogy a gépek között hangosan beszélhetek. Énekelni is szoktam, nem hallja senki.

Tehát három nap. Pénteken aludni kéne, akkor kettő és fél. Erőlködöm, hogy elképzeljem a felvételit. Eredménytelenül. Azt sem tudom elképezni, hogy megfelelek. Tíz évvel ezelőtt végeztem az általánost. Fizikai gyengeség kerít hatalmába.

Ilonka azt mondta, hordott előfonalat. Hordott a fenét. A túloldal végig fogy. Örülök, hogy most valami egészen más foglalkoztat. Majdnem vidám leszek, amikor meglátom a hüvelyek csupasz feketeségét. A segédművezető ténfereg erre és sejtelmesen mosolyog. Régen észrevettem, hogy szívesen jár a gépemhez. Pedig családja van. Azt is tudhatná, hogy János meg én...

— Hogy van? — gesztikulál felém. Nekem nincs kedvem tréfálni. Nem nagyon szívelem ezt az embert. A vékony bajusz az orra alatt ellenszenves. Olyan mint egy amerikai filmszínész. Persze csak a bajusza.

— Hagyjon élni, nem érek rá — kiabálok neki, de tudom, hogy nem érti. A kiáltozástól csökken bennem a feszültség. Ha most segítene... Elnézném azt a kis szőrcomót az orra alatt. Benyúlok egy orsó alá, s véletlenül belekapok a szaladó zsinórba. A pergő orsó megégeti a kezemet. Ez kellett még. Fél óra múlva hólyag lesz az ujjamon. Puff, most elszakadt egy zsinór. Elvesztem a fejemet, s nem tudom mihez nyúljak előbb.

Ördög bújjék az egészbe — mondom hangosan. Elmegyek előfonalért. Menekülök az egész zavaros helyzet elől, s újra a felvételire gondolok. Végeredményben nekem most ez a legfontosabb. Jó volna tudni, mi szerint tanuljak. A segédművezető most fog érettségizni, adott nekem tankönyveket. Helyesírást kellene tanulni, számtant, fizikát, történelmet. Lehetetlenség mindezzel megbirkózni.

A segédművezető hordja nekem a fonalat. Rámosolygok és intek neki, hogy „nagyon helyes”.

— Mindjárt abzug lesz — mondom Mátrai Júliának. A gépemen segít. Egészen fiatal, néhány hete van nálunk. „Júlia” — finom neve van. Érettségizett lány. Nem vették fel az egyetemre. Egy évig az üzemben fog dolgozni.

— Tudjuk — felel a szemével. Úgyesen dolgozik. Szép bőre van. Azt mondják a legszebb lány a gyárban. Nekem a tizenkettes gépen dolgozó délutános fonó jobban tetszik. A férfiak mindég mást gondolnak.

Leszedünk, aztán ráeresztünk. Én elengedem magam. Most nemcsak én vagyok a gépen. Felkötés után szállingóznak a lányok a nyolcasra. Megszűnik bennem a nagy akarás, amely az előbb olyan sok erőt adott. Leülök. Tudom, hogy nem helyes, mert rámtör az álmoság. A gépem végében van egy hulladék láda. Napok óta nem hordták el belőle a vattát. Elvetem magam a puha anyagban. „Szár az a levegő” — gondolom. Csavarja az orromat a vattapihe. Jó lenne elaludni itt, meleg és lágy körülöttem minden. „A felvételi” — nyílal a tudatomba, mint a sajduló fogfájás. Érzem számban az ízt, amelyet a görcsös tanulás idején szoktam érezni. A fáradtság és az akarás furcsa keveréke borul rám. Menekülni szeretnék. Jánosra gondolok, s mintha a reménytelen sötétségben hirtelen kísütött volna a nap. Nem vagyok egyedül. János tudja, mennyire gyötör a félelem a felvételi miatt. „János” — gondolom és megszépül minden bánatom. Felállok és elindulok a gépek közé. Most csak rá gondolok. Úgy érzem, mintha itt lenne mellettem. A kölnijét is érzem, amelyet borotválkozás után szokott használni. A szemem félig hűnyva van, csak homályosan látok. János egyszer azt mondta, azért szeretem őt, mert csinos. Élénken tiltakoztam. Este otthon eszembe jutott. Ha csúnya volna, tetszene-e? Rossz szokásom van, ott-hon este mindent felidézek, ami napközben történik velem. Nem, nem azért szeretem, mert csinos, hanem azért, mert olyan, amilyen. Akkor délutános voltam.

Felnézek az órára. Rossz, hogy annyira a szemem előtt van. Folyton az időt nézem, szinte percenként. „Két óra múlt öt perccel.” A reggel hat óra most felmérhetetlen messzeségben lebeg előttem. Ismét leülök a gép végén, előveszem a számtan könyvet. Tudom, hogy nem jutok sokra, öt percenként fel kell ugranom a géphez. Elhoztam a könyvet, mert megnyugtat ha velem van. Az egyenleteket nem értem. Fölállok a vattacsomóról, bágyaszt a melege. Megállok a gépem végéhez dőlve. Ha jól mennek a gépek, a fonók a gépek végében szoktak beszélgetni, enni, vagy átlapozzák az újságot. Úgy helyezkedem el, hogy lássanak. Belenézek a könyvbe, de sandítok fölfelé. Azt szeretném, ha a fonók látnák, milyen szorgalmas vagyok. Lerázom magamról a fáradtságot. „Meg fogok felelni azon a felvételin...” gondolom. Erősen akarom, hogy megfeleljek. Érzem, hogy figyelnek a fonók. Ha elvégeztem a technikumot, egyetemre megyek. Ha azt is elvégeztem...

Nem jut semmi az eszembe, mit tehetek akkor. Az is kérdés, János mit szól majd, ha évszámra tanulok. Most persze biztat. De akkor? Annyi mostanában a válás. Anyám azt mondja, régen nem így volt.

A művezető jön oda hozzám. Megáll mellettem. Nézem az arcát. Formátlan, nagy feje van. A szeme félig van nyitva.

- Miért nem csináltatja meg a gépszíjat?
- Négykor abzugom lesz, megcsináltatom. Nem találok a szíjgyártót.
- Nem igaz. Nem is kereste. Már délután el volt szakadva.
- Akkor miért nem csináltatta meg a délutános?

— Ne beszéljen vissza! Van szíve így hagyni?

Sarkon fordul és elmegy. Disznóság. Tudja, hogy délután el volt szakadva, s engem von felelősségre. Nézem a pergő orsókat. A torkomat előnti a meleg. Tíz óta egyfolytában dolgozom ezzel a rossz fonállal. A keresztül-kasul szaladó zsinórok forgásától émelyegni kezd a gyomrom. Elkapom a szemem az orsókról, és a gépek tetejét nézem. Ott nyugalom van. Szerencsétlennek érzem magam. Belülről zokogok. Hát érdemes? Kínlódok éjjel, gyötröm magam nappal. Gyöngé leszek és sajnálom magam. Nem érdemeltem meg. „Hát lehet így tanulni?” — kérdezem magamtól. Gyorsan ver a szívem és kipréselek egy könnyet a szememből. Jobb lenne, ha tudnék sírni. Eszembe jut, hogy a Kossuth utcában lakott egy tanár. Száraz arcú, szenttelen ember volt. Ilyennek képzelm a felvételizető embert. Igaza van anyámnak. Érdemes tanulni? „És ha nem mennék el a felvételire?” Úgy kapom el a gondolatot, mint a fuldokló a szalmaszálat. Érzem, hogy nem teljes meggyőződésem a visszavonulás. De minden fojtogat: a művezető igazságtalansága, az álmoság és a felvételi. Bemegyek a gépek közé szálakat kötni s a mozgás kissé feloldja keserű gondolataimat.

A segédművezető megy el a gépem előtt. Összenézünk. Mosolyogva áll meg a motor mellett. Nem tolakodó a mosolya. Hinni kezdem, csak képzelődés volt, hogy velem kedvesebb, mint mással. Szeretném elmondani neki, Kassai igazságtalán viselkedését. Fáradt vagyok a hangos beszédhez.

— Szóljon a Fodornak. Mindjárt leállok — megyek utána. Igyekszem mosolyogni. A segédművezetővel szemben büntudatot érzek.

— Mikor lesz még az — mondja és elkísér a gépemhez.

— Négy körül. Negyed ötkor. — Rám néz, s én erőltetett mosollyal az arcomon, visszamegyek a gépek közé. Három óra múlt öt perccel.

Öt percenként nézem az órát. Nem múlik az idő. Enni sem tudok ma. Anyám mindjárt megijed. — Vékony az arcod — mondta az este. Meg tudnám fogni a hangját, olyan élénken hallom.

Nehezek a mozdulataim. „Nem fogok elmenni” — gondolom. Miért ne tehetném meg? De mit fog szólni a párttitkár, aki véleményezett? Külön foglalkozott az ügyemmel. Mit szól az igazgató, akinek már januárban eldicsekedtem a vállalati bálon, hogy technikumba megyek? A KISZ-titkár, a segédművezető? Hát ha nem bírom, akkor nem bírom. Nem kívánhatnak tőlem lehetetlent. „Nem megyek el,” — gondolom újra. Egészen felvidít a kerek kis mondat. Derékban meghajolva kötöm a szálakat. Felpillantok. A művezető mereven néz. Ha leállok, majd megkeresem a szíjgyártót. Hiába bámul...

A művezető ellép a gépemtől, de sokáig lebeg előttem a fáradtságtól megmerevedet arca. Sajnálom, mert látom, hogy álmos.

A fáradtság úgy tör rám, mint a felhőszakadás: nem lehet ellene védekezni. Aprókat lépek, érzem, hogy a lábam sebesen mozog. A hólyag már megnőtt a bal mutató ujjamon. A gép elején járok, a gépszíj csattogva forog. Most élesen hallom, hogy az összeeresztésnél meg van lazulva. Bántja a fületem. Végeredményben a művezető dolga, hogy minden rendben menjen. Csak a leszedésig kibírja az a szíj! Megint az órát nézem. Minden homályos. Türelmetlen leszek. Milyen régen néztem az órát! Akkor öt perc múlva lett volna négy. Csak tíz perc múlt el?

Lehúnyom a szemem. Húznak a szempilláim, egészen a földig. Piros, majd fekete karikák lebegnek a szemem előtt. Mintha zuhannék, de a kezem fűrgén kötözi a szálakat. Érdekes akár csukott szemmel is dolgozhatnék. Az előfonalat is be tudnám rakni. A kezemmel kitapintom a kis árkot, amelyben forognak a

hüvelyek. Anyám azt mondta az este, mondjam meg annak a Jánosnak, nyilatkozzék, mit akar. „Annak a Jánosnak”. Mert nem szereti, ha cél nélkül jár hozzánk. Nevetséges. Hát lehet cél nélkül csinálni valamit? Egyébként is nagykorú vagyok. Anyám nem tudja megszokni, hogy felnöttem. Cél nélkül élni, olyan, mint a halál. Mindenki él valamiért...

Alig vonszolom a lábamat. Mintha súlyokat erősítettek volna rá. A gép végén a megszokott mozdulattal hajítom a hulladékot a ládába. Ki kellene állni az udvarra. A levegő felfrissítene. Ez az idő a legrosszabb, ötig. Öt után már nem vagyok álmos. Vánszorgok az orsóknál, meglátom a számtan könyvet. Kiszedem és elrakom a táskámba. Mintha mindez nem velem, hanem valaki más-sal történt volna. A fleyerek idegesítő csattogása visszatérít a valóságba. Olyas-mit érzek, hogy nagyképűség volt elővenni azt a számtan könyvet. „Mit kell kérkedni a tanulással?”

János ma este várni fog a gyárnál. Most nem lelkesít ez sem. Mintha megszakadt volna bennem valami. Mintha rendetlenség lenne a gépemen. Vagy mintha a szekrényem tartalmát kiszórtam volna a szoba közepére, s ott hagytam volna... Nyugtalanság költözik belém. Kiszárad a szám. Inni kellene, mindjárt nem lennék álmos sem. A számban megdagad valami, a torkom egészen száraz. Félig lehúnyt szemmel botorkálok a gépek között. Aludni kellene nappal, akkor...

Iskolapadokat látok. Fehér ruhában állok a katedra előtt. Micsoda marhaság — tér vissza hozzám a valóság. Soha életemben nem volt fehér ruhám. A művezető arcát látom, amikor fölnézek.

— Ha abzúgja lesz, csináltassa meg a gépszíjat. — Megfordul és kimegy a gépek közül. A motornál sokáig ácsorog. Érdekes, semmit nem érzek iránta. Természetes, hogy megcsináltatom a gépszíjat. De azért nem kellett volna az előbb akkora felhajtást csinálni.

„Arra a felvételire el kell mennem”. Mintha belülről parancsolnék magamnak. Csodálkozom és mosolygok. Mintha két akaratom lenne. Az egyik helyesel, a másik ellenkezik. „Elmegyek. Nem megyek el.” Csak nem fogok gyerekeskedni? Természetes, hogy elmegyek! Micsoda számárság. Kerekre nyitom a szemem. Mekkora ügyet csinálok az egészségből! Én vagyok az egyetlen a gyárban, aki tanul? És az igazgató?

Negyvenöt éves és most jár a közgazdaságira. És a többi? Gyorsan kezdek járkálni a gép körül, rendbehozom, hogy ha jönnek a leszedők, elmehessek a szíjgyártóért. Végeredményben három nap, nagy idő.

Kiállok a motorhoz és kiáltok. Élesen magas a hangom, csodálkozom rajta. Fodor már idenéz. Mutogatok neki, hogy mindjárt leállok. Már jönnek is. A lányok fején pirosan virítanak a kendők, mint nyári mezőben a pipacs. Mire visszaérek a szíjgyártótól, már áll a gépem. Fürgén mozgok a lányok közt. Fodor és a segédművezető állnak a motor mellett, és a szíjgyártóval összemosolyognak. A lányokat nézik, róluk beszélnek. Mindhárman a Júlia felé pislognak. A derékban meghajolt lányok felett megnézem az órát. Fél öt. Mindjárt hajnalodik. Nyugalmat érzek, hűvös, színtelen és józan nyugalmat.

Debreceni Klára

Szabadság

*Ne mondd, hogy ismeresz. Mit tudsz rólam?
Ismered tán a nevemet,
ismered léptem zenéjét,
ismered néhány versemet.
Mindez kevés! Tagadd, felejtsd el
ruhám színét, arcomat,
Tanulj meg elúszni a mélyben,
tanuld a titkos hangokat.*

*Szabad vagyok, ne kérd hát számon
a reflexeimet.*

*Determinál a sors, de másképp,
mint ahogy azt te sejtethed.
Önként vállaltam a rabságot,
habár szabad vagyok ma is,
olyan szabad, hogy tisztán értem,
amit megérthet, aki itt,
ezen a földön és a létben
teremtve bontja szárnyait.*

*Szeretnélek megkérni, várd meg,
míg egyszer fölmagasodom,
amikor végre eljut hozzád
távolból intő szózatom.
Nem én leszek, csak hangomon át
vallja ki titkát az idő.
Hozzád vágyom. Ha most itt volnál,
nem lennék ilyen szenvedő.
Akkor hagynám, hogy kályha mellett,
parázsló tűznél nézd a fákat.
Sárguló aranyágai
neked teremnének csodákat.*

Láng Mária

Emlék

*A híd mellettünk — nézted-e? —
A part ölébe besimult,
A lámpaoszlop fényjele
Mint kósza csillag, vízre hullt.*

*S míg szorgalmasan törte lenn
A szűk meder a halk habot,
A kis, kopasz tér hirtelen
Felélénkült és jelt adott.*

*Előbb nyújtózott jó nagyot,
Majd összébbvonta széleit,
A salak egyet ropogott,
Egy hinta meglengett kicsit —*

*A tavasz ujja volt e gyors
Felvillanás, az életé?
Vagy éppen akkor vont a sors
Mágikus kört kettőnk köré? ...*

Várkonyi Nándor

Egy dunántúli versantológia és egyéb ügyek

(PÁVEL ÁGOSTON LEVELEI)

Dr. Pável Ágoston (1886—1946) Szombathelyt volt tanár, emellett lapszerkesztő, könyvtárigazgató, etnográfus, költő, író, műfordító és műgyűjtő, röviden: tevékeny kultúrember. Megindította és szerkesztette a *Vasi Szemle* c. folyóiratot (később *Dunántúli Szemle* címmel, 1934—1945), s ebben irodalom, művészet, történelem, tárgyi néprajz, folklór, régészet egyaránt helyet talált. Szlovén származása révén kitűnően ismerte népe irodalmát, regényeket, verseket fordított magyarra, de a jugoszláv (krajnai) lapokba is dolgozott, s ott elismeréssel tartották számon munkásságát. Saját verseiből három kőtetet adott ki. Tizenöt éve halt meg, városa megbecsüli emlékét, a Kultúrpalota utcáját róla nevezte el. Méltónak és időszerűnek érzem, hogy ehelyütt is megemlékezzünk róla. Pécshez az fűzi, hogy az itteni folyóiratban ismertette a szlovén népköltészet és szépirodalom magyar tárgyú anyagát, amelyről addig sejtelmünk sem volt.

1939-ben nagy dologba fogott: dunántúli versantológiát akart kiadni, azaz bemutatni egy országrész élő lírikusait, méltatásokkal, életrajzi és könyvészeti adatokkal, mintegy maradandó képbe rögzíteni a költészet illanó, mozgékony életének egy pillanatát. Az antológia ugyan reménytelen műfaj, soha semmiféle igényt sem elégíthet ki teljesen, legfeljebb azokét, akik belekerültek, de azt is vajmi ritkán, és minél szélesebb kereteket választ, értéke kényszerűen annál ingadozóbb. De Pável, az Ady-nemzedék jellemző lelkesedésével az irodalom iránt, meg se látta a veszedelmeket, felvonultatta az istenfiak és leányok seregét, s meghökkenően terjedelmes anyagot gyűjtött egybe. A cél mindenesetre igen szép volt, a vállalkozás jelentős, és bizonyos, hogy megvalósítása maradandó hasznot nyújtott volna a jövődől irodalomtörténetírásnak. És valószínű, hogy Pável végbevitte volna, ha a háború el nem temeti ezt a törekvést is, mint annyi mást. Noha a vállalkozásnak született egy-két pozitív eredménye, mint látni fogjuk, történetének maradjon fenn legalább annyi emléke, amennyit Pável hozzám írt levelei tartalmaznak.

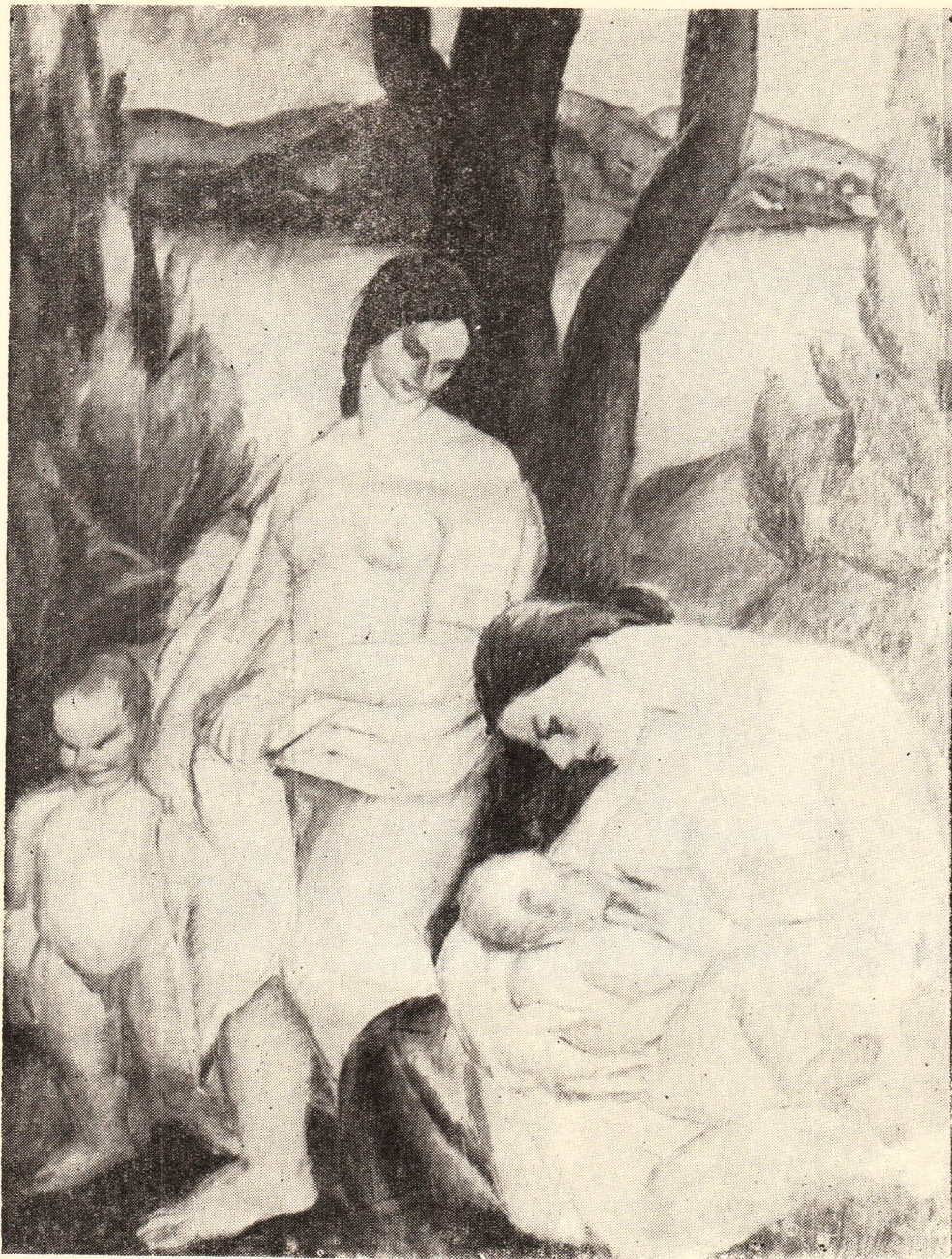
A munkában első segítőtársa Weöres Sándor volt, egykori tanítványa, ki akkor Pécsen élt s akinek révén aztán engem is felszólított a részvételre, alábbi levelében:

Kedves Kolléga Úr!

Weöres Sanyi — kérészemre — már említette a dunántúli anthológiával kapcsolatos tervemet, és most én a magam részéről újból előterjesztem kérészemet. Hamarosan — még húsvét előtt — tető alá akarom hozni a Vasi Szemle kiadásában megjelenő nagy dunántúli anthologia ügyét. Kb. 60 dunántúli költő szere-

Derkovits Gyula: Kaszáló (Modern Magyar Képtár, Pécs)

Derkovits Gyula: Anyák (Modern Magyar Képtár, Pécs)

pelne benne. Marék Antal ír mindenkiről 1—3 oldalnyi írói arcképet, utána pár sorban közöljük kinek-kinek életrajzi és könyvészeti adatait, majd néhány legjellemzőbb versét.

Az egész elé azonban odakívánkozik egy bevezető tanulmány, amely egységbe foglalja a mai dunántúli líra képét, összegezi — egységes értékelésben — megállapításait, rámutat a mai dunántúli líra kapcsolataira az előző nemzedékek lírájával, kijelöli helyét az egyetemes mai magyar költészetben stb.

Ezt a bevezető tanulmányt szinte fontosabbnak tartom az egyes írókról írt külön-külön cikkeknel, mert szintézisével egységes képet teremt. Nagyon örülnék, ha Kolléga Úr vállalná megírását. A terjedelem tekintetében semminemű korlátozást nem teszek. Lehet 10, de lehet 30 oldalas is, ahogy az anyag és a tárgy érdeke kívánja.

Eddig a következő költőkről vannak arcképeink és szemelvényeink (betűsorban): Andrássy Ilona, Árva László, Babits, Bakó, Baráth F., Bárdosi Németh J., Bódás János, Finta S., Gazdag Erzs, György Oszkár, Gyurányi, Harsányi Lajos, Horváth Béla, Illyés Gyula, Iváni Rella, Jankovich F., Joós, Kászonyi, Kocsis Laci, Kunszery, Kutas Kálmán, Lakos Eta, Lendvay, Lovász, Magasi, Marconnay, Mentés, Mészáros, Missuray-Krug, Nagy Méda, Orosz, Ósz Iván, Pálma Laci, Pálffy, Pável, Pusztai Sándor, Székely Laci, Szomorú, Szőke, Takáts Gyula, Tanka, Torkos László, Toronyi, Tóth János, Várkonyi, Váth, Váthy Elek, Városi Pista, Walthier, Weöres, Zsikó.

Készülnek még: Erdélyiről, Gyula deákról, Giayról és esetleg másokról is, akik még előkerülnek (Gellért Oszkár, Hajnal Anna, Erdős Renée stb.).

A bevezető tanulmány persze elég sürgős. Igen örülnék, ha legkésőbb február végére elkészülne. Nem tudom, mit szól hozzá, k. Kolléga Úr, mindehhez.

Szíves értesítését várva s a nagyon megtisztelő részvételt kérve, vagyok előre is hálás köszönettel és őszinte nagyrabecsüléssel

Szombathely, 1939. I. 15.

Pável Agoston.

Amint következő leveléből kitetszik, válaszómban elkértem az anyagot, áttekintés végett, megkérdeztem, kiket tekint dunántúliaknak (születés vagy működés-e az irányadó), hogyan kerül közéjük pl. a bihari és Pesten élő Erdélyi; ajánlottam néhány nevet, végül kíváncsi voltam arra is, mint juthattak kezébe saját lírai termékeim, miután ezeket rég eltemettem. Válasz:

Szombathely, 1939. jan. 29.

Kedves Professzor Uram!

Szíves bocsánatát kérem, hogy nem küldtem azonnal a kért dolgokat és nem válaszoltam tüstént. A félévi iskolai teendők, a Vasi Szemle most megjelent számának szerkesztői teendői, múzeumi évi jelentések és számadások voltak kikerülhetetlenül soron.

A mellékelt szemelvénygyűjtemény 52 költőtől tartalmaz verseket. Egyesektől több vers van a köteggben, mint amennyit hozhatunk, így elsősorban tőlem. A magam verseinek kiválogatását ti. a legvégére hagytam, s minthogy még mindig nem jutottam annyi szabad időhöz, hogy ezt a kiválasztó munkát elvégezhessem volna, hát egyszerűen a legjobbakból egy jó csomót hozzácsaptam. Úgy gondoltam, hogy Babits, Harsányi Lajos, Illyés Gyula 10—10 verset kapnak, a többiek 1—6, esetleg a rövidebbekből 8-at is. Maréknak arcképei kb. 120—130 oldalt fognak kitenni. Legalább úgyannyi lesz a szemelvények terjedelme is. A bevezetéssel együtt közel 300 oldalas könyvre kell számítanunk.

Hiányoznak még Finta Sándor, Gyula deák, Hajnal Anna és Hajnal Gábor, Tóth János, Gellért Oszkár, Erdélyi versei. Néhány új vagy lappangó név még előkerülhet. Erdélyinek két kötete Pápán jelent meg ottani tartózkodása éveiben, verseiben sok a dunántúli reminiszcencia. A születés és működés helye egy-

aránt volt irányadó. Bányai (Kornél) már nem él s ezért a gyűjteményből ki-maradhat, de nekem semmi ellenvetésem nem lenne felvétele ellen sem, vala-mint Féjéé ellen sem. [E kettőt én ajánlottam.] Hogy Professor Uram versei (mindössze kettő) hogy kerültek hozzám, hát arról már magam sem tudnék be-számolni. De azt hiszem, tényleg [Weöres] Sanyi küldte be őket. [Nb. valószínűbb, hogy Zsikó Gyula, Weöresnek óvakodtam mutogatni ilyesmiket.]

A kéziratok hetekig is ott maradhatnak. A fő, hogy semmi el ne vesszék belőlük.

Rendkívül boldog vagyok, hogy m. t. Professor Uram olyan lelkes öröm-mel vállalkozik a bevezetés megírására. Úgy érzem, hogy ez a bevezető a maga összefoglaló és egységes értékelésével és műlérajzával lesz a kötet legnagyobb értéke.

Öszinte nagyrabecsüléssel köszönti
Pável Agoston.

A következő levél nem kíván kommentárt:

Szombathely, 1939. febr. 11.

Kedves Barátom!

Még alig váltottunk egymással néhány levelet, s már is úgy érzem, nagyon jól ismerjük, becsüljük és szeretjük is egymást. Ez bátorít fel, hogy meleg baráti kézszorításra tárjam Feléd kezemet. Közös eszmények ápolása, lelkes szolgálata tegye barátságunkat mindig közvetlenné és meghitté. Rendkívül fogok örülni — családommal együtt — ha tervezett vasmegyei utad alkalmával hozzánk is be-kopogatsz. De szeretném, ha júniusban vagy július első felében jöhetnél, mert augusztusban valószínűleg Jugoszláviában leszek. Jöhetnél azonban már tavasz-szal is. Egyébként a nyári programunk még nem alakult ki véglegesen. Minden-esetre még híradással leszek.

Ami a Te bevezető tanulmányodat illeti, újból hangsúlyozom, hogy semmi-féle megkötéssel nem akarom tolladat és elképzelésedet korlátozni. Még terje-delem tekintetében sem. Azt a 30 oldalat tehát ne vedd áthághatatlan felső ha-tárnak. Végre is a tárgy érdeke mindennél fontosabb. Megvallom, avval a gon-dolattal is foglalkozom, hogy a Marék-féle rövid arcképeket külön adjuk ki. Ez esetben ti. anthológiánk sokkal több szemelvényt hozhatna az egyes költőktől és végeredményben ez fontosabb. Már Marék is felvetette egyszer ezt a gondolatot; ő ti. már türelmetlen és elsősorban a maga tanulmányainak érdekét nézi, míg én az anthológiáét és ezen keresztül a benne szereplő írókét. Ha így oldanók meg a dolgot, akkor a Te bevezető tanulmányod után mindjárt betű-sorban jönnének a költők versei (a pársoros életrajzzal és a könyvészeti adatok-kal). Mit szólsz ezekhez az ötletekhez?

Meleg baráti kézszorítással köszönt
Pável Agost.

Marék Antal írói arcképei csakugyan külön jelentek meg; Pável először a Vasi Szemlében közölte őket, majd különnyomatként könyvalakban is kiadta még az év-ben, *Mai dunántúli lírikusok* címmel. Marék a 118 oldalas könyvben 41 költőt mu-tatott be. — Közben megküldtem a kívánt bevezető tanulmányt, március 23-án már nyugtázta is, és rendkívüli elismeréssel szólt róla. (Nehogy az önreklám gyanújába essem, megjegyzem, hogy Pável a *Dunántúli Szemle* 1940. évi 5—8. számában meg-jelentette, s különnyomatot is készíttetett róla; végül, minthogy az antológia füstbe-ment, az egészét beleszöttem *Magyar Dunántúl* című könyvembe. Ha tehát valaki véleményét akarna formálni róla, utána nézhet.) Ez a levele így hangzik:

Szombathely, 1939. márc. 23.

Kedves Barátom!

Szíves elnézésedet és bocsánatodat kérem, hogy csomagodra, kéziratodra, lapodra és hosszú, kimerítő leveledre mind ez ideig nem válaszoltam. Ennek egyetlen oka az volt, hogy rengeteg tennivaló szakadt a nyakamba az utóbbi időben (hogy egyebet ne mondjak: a Tóth László-féle két előadásnak megrendezése). Ennek következtében tanulmányodnak nem tudtam azonnal és avval a figyelemmel nekifeküdni, amelyet az megérdemel.

A sok munkának nagyjából való eltakarítása után végre tegnap rászánhattam egy délutánt a tanulmányod átolvasására és a belevaló alapos elmerülésre. Mondhatom, egyre növekvő figyelemmel s a végén valósággal az ujjongásig fokozódó örömmel olvastam ezt az igazán pompás, tárgyilagos, széles látókörű tanulmányt és meg vagyok győződve, hogy ennél jobbat sehol az országban nem kaphattunk volna. Lélekben százszor is a hála és az öröm meleg lelkesedésével szoritottam meg írói és baráti kezedet.

No de térjünk ezek után a részletekre. Azt hiszem a múltra vonatkozólag olyan teljes és tökéletes összeállítást nyújtottál, hogy különbet kívánni sem lehet. Különösen sikerült a Dunántúl uralkodó szerepének megéreztetése költészetünk története folyamán. Azt hiszem, aligha akadhat tárgyilagosan gondolkodó ember, aki bizonyítékaid meggyőző ereje elől kitérhetne. A mai nemzedék azonban tényleg háttérbe szorul a múlttal szemben [Erre figyelmeztettem.] Ezt a hiányosságot szerencsésen áthidaltad avval a kijelentéssel, hogy a maiak maguk beszéljenek magukról a szemelvények során. A legvégén ugyan némi kiegészítésre hagytál lehetőséget, kísérelve leveledben egy összefoglalásnak „röpke vázlatát” is megrajzoltad, de úgy látom, nem tudtad magadat végleg elhatározni, megírd-e ezt az összefoglalást, avagy nem? belevond-e, természetesen bizonyos szűk keretek között, a mai nemzedéket is a tárgyalásba, avagy nem?

Én e tekintetben is a legnagyobb mértékben tisztelem felfogásodat és kialakulandó elhatározásodat és a magam véleményét egyáltalán nem akarom Reád oktroálni. Ennek tudományos munkában semmi értelme és jogosultsága nincsen. Ha azonban egy olyan kérdésben, amelyben magad is bizonytalanságban vagy, a követendő eljárás tekintetében meg akarod hallgatni a barátaid véleményét, úgy azt az alábbiakban készséggel előadom.

Azt hiszem, hogy mindazoknak kissé részletesebb kifejtése, amiket leveled második oldalán vázaltszerűen előadtál, a tanulmányodnak csak hasznára lenne, sőt szükségszerű és természetes befejezését jelentené az olyan szépen felépített történeti résznek. Természetes, hogy itt sem mehetnénk részletekbe, de a nagy vonások felvázolása s a jelentékenyebb mai dunántúli költők munkásságának egy-két soros jellemzése, hogy ne mondjam értékelése, szükségesnek látszik. Igen tanulságos és meggyőző erejű volna a dunántúli nagyobb városok körül kialakuló irodalmi életnek is némi ismertetése, már csak azért is, mert ez a szokatlan mértékben neki sarjadó irodalmi provincializmus [helyesebben: regionalizmus] a maga elszigetelt birkózásaival és céljaival, igen sokszor erejét meghaladó gyűrközéseivel, végeredményben mégiscsak a nagyobb egységbe kíváncsú dunántúliság ösztönös gondolatát szolgálta és erőfeszítéseinek végén bizonyára meg is fog teremteni bizonyos ögsszefogást.

Igen jó ötlet, hogy a Marék-féle tanulmányok helyett 3—4 soros rövid jellemzést adjunk az életrajzok és a könyvészeti adatok előtt. Ez utóbbiakat legnagyobb részt már összegyűjtöttem és a még hiányzókat igen könnyen volnának pótolhatók. A rövid jellemzéseket azonban nem szeretném Marékra bízni, mert nem tudok teljesen megbízni értékelésében és eljárásában. Ezt vagy Neked kellene vállalnod, vagy esetleg Weöresnek. Te könnyebben vállalhatnád, mert Te elsősorban esztétikus vagy, Sándor azonban elsősorban költő és csak másodsorban esztétikus és így talán kellemetlen is volna neki költőtársairól nyilatkoznia. Weöres egyébként éppen tegnapelőtt kérdezte, mit szólnék ahhoz, ha hárman triumvirátussá alakulva Csöngén [Weöres falujában] vagy Szombathelyen talál-

koznánk és a válogatás munkáját közösen elvégeznénk. Én nagy örömmel fogadtam az eszmét és írtam neki, kérdezzem meg elsősorban Tégedet, mikor tudnál erre a célra néhány napot szakítani. Én már csak azért is örülök ennek a tervnek, mert megvalósulása esetén, nemcsak Csöngére rándulnánk ki, hanem hozánk is eljőnnének Szombathelyre. Schridde Éva és Kalmár Ernő már beküldték verseiket és életrajzi adataikat. [Ezeket is én ajánlottam, pécsi bölcsészek voltak.] Egyébként én holnap Pestre utazom és Marékkal véglegesen dűlőre viszem az ügyet. A nyomdával az ő cikkeinek külön kiadására vonatkozólag már meg is állapodtam az ár tekintetében. Úgy gondolom, hogy először az övét adnók ki különnyomtatványként, de csak igen kis példányszámban, aztán a mi antológiánkat jóval magasabb példányszámban. Mindezt a Vasi Szemle következő számában be is jelenteném; az eddigi előfizetéseket természetesen az antológiára tartanók fenn és nem a szemelvények nélküli Marék-féle különlenyomatokra. Pestről a Marékkal végzendő tárgyalásaim eredményéről értesíteni foglak. Addig is meleg baráti szeretettel és hálás szívvel ölel

Pável Agoston.

A lelkes Pável, mint rendesen, ezúttal is csak a célt látta, s érdekében „mindent” szeretett volna egybefogni, de javaslatai túlmentek egy bevezetés lehetséges keretein. Én célszerűbbnek véltem, ha csak a legnagyobbakat sorolom fel a végén (nemigen láttam ugyanis a módját, hogyan foglaljam szintézisbe Babitsot — mondjuk — Giay-val), s a jellemzést az életrajzok előtt adjuk, míg ő egy ideig kitarított elgondolásai mellett.

Szombathely, 1939. márc. 28.

Kedves Barátom!

Sietek a válaszzommal, hogy még idejében megkapjad. Azért ne vedd zokon, ha ezúttal esetleg ziláltabban és rövidebben írok, mint szeretném.

Legfőbb kérdéseidre a következőkben válaszolhatok: 1. A megírandó részszel ráérsz április végére is. Most már ti. ügyis le kell mondanunk a húsvéti terminusról, nincs tehát értelme, hogy feleslegesen siessünk, esetleg kapkodjunk is vele. A kiadást — ha lehet — megcsináljuk a könyvnapra, ha pedig addigra sem végeznénk vele, akkor legkésőbb őszre. A fő: hogy az anthologia csakugyan tökéletes legyen (már amennyire ilyen munka egyáltalában számot tarthat tökéletességre).

2. Az ápr. 12-e utáni csöngői találkozás ezek szerint nem késő. Legjobb lenne e tekintetben a döntést későbbre halasztanunk, ha már megjöttél Olaszországból. Hirtelen én sem tudnék megfelelő napot mondani. Majd keressünk valami duplanapos ünnepet (pünkösd?).

A bevezetés végére illesztendő kiegészítés során alkalom kínálkoznék arra is, hogy a mai nemzedék s a múlt között az átmenetet még szervesebben kidolgozzad. A mai nemzedék írói közül személyesen szólhatnál a következőkről: Babits, Bakó, Bárdosi, Bódás, Finta, Féja, Gazdag, György Oszkár, Gyula deák, Hajnal Anna, Harsányi L., Horváth Béla, Illyés Gyula, Jankovich, Kocsis László, Kunszery, Erdélyi, Lendvay, Magasi, Marconnay, Nagy Méda, Ósz Iván, Pálma L., Pálffy, Pável, Puszta, Székely László, Takáts Gyuszi, Torkos, Városi, Weöres, Erdős Renée. Ez talán több, mint amennyire Te gondoltál, de hát bátran el is hagyhatsz belőlük. A nőiről talán együttesen lehetne (Andrássy, Gazdag, Iváni, Lakos, Nagy Méda, Schridde, Hajnal Anna, Walthier, Erdős R.) valamit írni. — Ezeken kívül azonban az összes szereplőkről is kellene pár sor, úgy ahogy azt Füzfa Pállal [egy fiktív költővel] kapcsolatban pompásan bemutattad; a jelentékenyebbekről — ahogy írod — többet is. — Marékkal az ügyet Pesten töviről hegyre megtárgyaltam; az most már végleges, hogy az ő cikkei önállóan jelennek meg. — Remélem, hűlésed csak múló természetű volt és már újból makkegészséges vagy. Itáliában kellemes időtöltést kívánva, igaz barátsággal és szeretettel ölel

Pável Guszti.

Most három hónapnyi hézag következik, a levelek elvesztek, de valószínű, hogy az antológia stagnált, más ügyek miatt. Viszont nyélbe ütődött a csöngői találkozás.

1939. június 28.

Kedves Barátom!

Azonnal válaszolok bpesti szíves soraidra. A jelzett terminus (3-án) nekem megfelel. Így hát — ha Részéről valami akadály nem jelentkezik, amiről bizonyára idejében értesítesz — 3-án a pécsi vonatnál várlak az állomáson. De melyikkel jössz? A gyorsal, amely 11,25-kor ér ide de., vagy a személlyel, amely du. 6,10-kor van itt? Remélem, az előbbivel. Továbbindulás Csöngére: du 1 ó. 35'-kor vagy 6 óra 19'-kor. Jobb szeretném az utóbbit, mert ez esetben nálunk is időzhetnénk pár órát. Ha a félkettőivel megyünk tovább, alig marad némi időnk. Határozz belátásod szerint és értesítsd Sándort is. Jelezze Sándor azt is, melyik állomáson vár bennünket kocsijuk? — A hamaros viszontlátás reményében szeretettel ölel

P. Guszti

A csöngői konferencia nagyon kellemesen folyt le: megtárgyaltuk az irodalom helyzetét, bejártuk a vidéket, néprajzi és régészeti kirándulásokat tettünk, fényképeztünk, fürödtünk a Rábában, csak arra nem emlékszem, hogy verseket válogattunk volna. Szabadságon lévén, csöndesen mellőztük a „hivatalos” ügyeket, aztán más tájakra indultunk.

Szombathely, 1939. júl. 16.

Kedves Nándor!

A napokban megjöttem a Vendvidékről. Igen gazdag zsákmánnyal. Vártunk Felsőszölnökön, ahol két napig táboroztunk. Kimentünk a hármashatár-oszlophoz is. Jól érezted volna Magadat, ha eljöttél volna.

Holnapután már indulunk [ő és családja] Grácon át Jugoszláviába és ott maradunk szept. 1-éig. Ha addig valamit izenni szeretnél, a köv. címre miveljed: [...]

Sanyinak elküldtem egy csomó könyvet (közel 30-at). Lendvai írt, igen ismerően. — Most persze, a két utolsó napon, rengeteg az elintézni valóm. Azért ne nehezted, ha nem írhatok bővebben. Engesztelésül mellékelem a csöngői felvételeket. Jól sikerültek.

Kellemes nyaralást kívánva — és jó munkát! — szeretettel ölel

P. Guszti.

Most ismét nagy hézag következik; hogy miért rekedt meg ismét az antológia, nem emlékszem, valószínűleg anyagi okokból, — a levelek elvesztek. Azonban 1940 elején Pável lelkes cikket közölt lapjában egy újonnan felfedezett, állítólag 1844-ből származó Petőfi-fényképről. Minthogy épp akkoriban én is felfedeztem Petőfi daguerrotípjének egy elfelejtett fényképmásolatát, módfelellett érdekelt a dolog, s megkérdeztem Pávelt, hogyan tekinthetném meg a másik képet, mi a tulajdonos címe?

Szombathely, 1940. márc. 6.

Kedves Nándor!

Sietek válaszzal, hogy még idejekorán érkezzék. Kengyel Géza mérnök, akinek a tulajdonában a fénykép van, időközben elköltözött Szombathelyről Pest-szentilőrincre. Tegnap nyomoztattam utána és ezt a címet kaptam ismerőseitől. Úgy látszik, elég ennyi. Legjobb volna, ha írnál neki. Ő ugyan kezdetben hallani sem akart arról, hogy a képet bárkinek is kiadja kezéből, mert azt remélte, nagyobb összeget tud érte szerezni (nagyon derék, de egy gyármegszűnés követke-

tében nehéz helyzetbe került ember, szenvedélyes gyűjtő). Most már bizonyára látja, hogy reményei — legalább az összeg nagyságát illetőleg — meddők és így valószínűnek tartom, hogy lehetne vele beszélni. Magam a képről nem tudok sokkal többet, mint amennyit cikkemben (a lelkesedés első mámorában) megírtam. Rendkívül fontosnak találom a temesvári [fényképező] cég felkutatását. E célból ismételten írtam is Temesvárra, itteni ismerőseimtől kapott címekre (magyar újságíróknak), de még csak feleletet sem kaptam. Lehet, hogy cenzúra elsüllyesztette leveleimet.

Tovább aztán nem kutattam, mert nem értem rá, meg aztán nincs is ebben az irányban elég szakismeretem. — Kengyel levelezett a Petőfi Társasággal. Tudtommal, meg is akarták tőle venni a képet. A Petőfi Társ. Koszorújában [folyóiratában] valaki reflektált a cikkemre, megállapítva, hogy tévedésről van szó. Magam ezt a cikket nem olvastam, csak az Irodalomtörténet folyóiratszempléből tudok róla (1—2 soros számadás az egész!). — Egy bizonyos: a kép — amelyet Kengyel meg is nagyított — elképesztően hasonló Petőfire. Ha az ember a képet látja, első szava ez: Ez kétségtelenül Petőfi! Valami tisztázatlan rejtély lappang még mindig a kép körül. Több körülményre kellene világosságot deríteni (ki írta rá a „Petőfi 1844”-et? hogyan került a kép a párizsi festő családjához? a temesvári fényképezőműhely titkát stb.). Azt ajánlanám, foglalkozál vele Te is és pedig vagy már ebben a könyvedben, vagy pedig egy következő tanulmányban. Utóbbi esetben most megjelenő könyvedben csak röviden utalnál a rejtélyre. — Kengyel igen sok — a fényképpel foglalkozó — újságcikket is összeszedett. Bizonyára készséggel bocsátja őket rendelkezésedre, pláne ha remélheti, hogy a kép értéke így mégiscsak nőni fog.

Vasi Szemlének idei 1—2. száma már megjelent, szét is küldtük. Ha még mindig nem kapta meg a könyvtár, írj és küldök egy másikat. Magam is már nagyon szeretném, ha visszaküldhetnéd a Dunántúli líra bevezető tanulmányát, hogy a jövő számban megkezdhessem a közlését. — W[eöres] Sanyit örömmel tudom nálatok [az egyet. könyvtárban dolgozott]. Hálás köszönet a Janus Pan[onius] Társ. meghívásáért, de el kell halasztanunk a jövőre, mert nekem most rövid terminusra két szlovén regényt kell lefordítanom az Egyetemi Nyomda számára és minutányi időm sincs. De a jövőre igen!

[Aláírás hiányzik.]

Kengyel mérnökkel nem tudtam érintkezésbe lépni, a cím elégtelen volt, s így a képet nem láttam. A Petőfi Társaság véleményét a képről nem tartottam autentikusnak, mert néha súlyosan melléfogott, annál inkább az Irodalomtörténetét, mint-hogy ez a folyóirat rendszerint igen pontosan helyreigazította a tévedéseket, mind a Koszorúét, mind másokét, többek közt egy ízben az enyémet is. Így látatlanban azt hiszem, hogy a kép Petőfi egyetlen daguerrotíp-arcképének ún. Klösz-féle fényképmásolatáról készült újabb fényképmásolat lehetett, éspedig az illető temesvári cég munkája. — Az antológia sorsa azonban ettől fogva már csak halódás volt. Igyekezünk propagálni: a tanulmányt egy szekszárdi műsoros előadáson felolvastam, de előfizető egy sem jelentkezett, egy részét a Nyugathoz juttattam el, s Babits a májusi számban közölte, Pável pedig a Dunántúli Szemlében kihozta az egészet. De valójában mindkettőnkét más, elevenebb ügyek foglaltak le már. Ezért megmaradt levelei közül záradécul csak azt idézem, amelyikben nála szokatlan rezignációval szinte elparentálta kedves tervét, s félretette munkája begyűjtött termését, — remélve persze, hogy a háború után ismét előveheti.

Szombathely, 1940. június 10.

Kedves Nándor!

Nagy örömmel olvastam soraidat, amelyekkel a korrektúrát kísérted. Csak azt fájlaltam, hogy nem írtál többet Magadról. — Az új számot már tördelik, a hét végére el is készülnek vele s így remélem, hogy elsejére mindenki megkaphatja. A Te dolgozatod második felét az őszi számban kívánom lehozni. Azt hiszem, az a körülmény, hogy a Nyugatban egy része már megjelent, nem ok rá, hogy mi — a teljes szöveg publikálásában — ezt a részt kihagyjuk.

Derék Tőled, hogy július elejére beigérted látogatásodat. Nagyon, de nagyon fogok és fogunk neki örülni. De arra kérlek, ne halaszd későbbre, mert én júl. 8-ától kezdve az újonnan felállított M. Nép- és Tájékutató Intézet keretében az Őrség [Göcsej] tanulmányozása céljából vezetni fogok egy 10—15 tagú csoportot (kb. 3 hétig). Ha tehát későbben jönnél, legnagyobb sajnálatomra már nem találkozhatnánk. Bár ki tudja, hogy a mai olasz hadüzenet hogyan fogja éreztetni addigra hatását minálunk is? Augusztusban Jugoszláviába szeretnék menni édesanyámékhoz. De Isten a megmondhatója, mi lesz megvalósítható ebből a tervezésből! Anyám már 82. évében van. Egész éven keresztül az a remény élteti, hogy nyáron újra látja gyermekeit. Minden nyár végén avval búcsúzik tőlünk, hogy aligha látjuk többé egymást a földi életben. Nagyon fájna, ha a körülmények arra kényszerítenének, hogy mondjak le erről a várvavárt viszontlátásról. — Egyszóval: tele vagyok tervekkel, de valahogyan úgy érzem, hogy csak nagyon kevés fog közülük teljesedni. Az anthologia anyagának végső összeállítására is még igen jó volna néhány napra összejönnünk. De érzem, hogy a háború befejezése, előtt aligha gondolhatunk komoly realitással a kiadásra. Csupa ólálkodó farkasverem mindenfelé! Egyetlen igazi öröm már csak az enyéimnek — s a barátaimat is ezek közé számítom — szeretete! Fogjuk hát meg meleg szorítással az egymás árva kezét! És reménykedjünk, hogy eljön az idő, amikor derűs, boldog emlékezéssel fogunk gondolni ezekre a válságos, szuronyos időkre. Őszinte szeretettel ölel

Pável Guszti.

Szász István

Bartók a „kultúra ellen”

(Jegyzetek Bartók művelődéstörténeti jelentőségéről)

Napjaink egyik állandó felszínen lévő kérdése a művészet és haladás, az egyetemes emberi kultúra és az élet mindennapjainak kapcsolata, illetve kölcsönhatása. — Szocialista realizmus és művészi kifejező eszköz, modernség és közérthetőség, benső tartalom és formalizmus — mindezek, olyan általános kérdések, melyek közvetve vagy közvetlenül mindnyájunkat foglalkoztatnak. Mi az oka ennek a megnövekedett érdeklődésnek? Végeredményben az egész felduzzadt problematika egyetlen központi jelenségre vezethető vissza: egy nagy szellemi-társadalmi átalakulás kellős közepén, égetően szükségesnek érezzük, hogy megismerjük mindazokat a válaszokat, melyeket a művészet ad az élet kérdéseire. Kénytelen-kelletlen törekszünk a művészetben való elmélyedés felé. A mai ember már nemcsak magasabb rendű élvezetet, gyönyörködést — azaz feloldódást, megnyugtatást, pihenést kíván a művésztől, hanem azt szeretné, ha élete számtalan problémájának megoldásához — jól vagy rosszul —, de felhasználhatná azokat a válaszokat is, melyeket ugyan a maga nyelvén, de ugyanazokra a problémákra ad a művészet. Így lesz a szó pozitív értelmében vett modern művészet egyre kevésbé „esztetikus” formai remekmű, beethoveni vagy goethei értelemben vett egyértelmű erkölcsi-művészi hitvallás. Ehelyett egyre inkább vitává, függőben hagyott kérdéssé, kísérletté, vagy éppenséggel küzdelemmé, élet-halál harccá, vergődő agóniává válik, mint az elmúlt félszázad alatt annyiszor maga az élet is!

Ha a kultúra és művészet kapcsolatáról szólnak, akarva nem akarva művészet és történelem viszonylatáról is beszélünk. Hiszen az adott pillanatban születő, virágzó vagy pusztuló kultúrákat — a kínaitól a kereszténységig — tömegek hordozzák a vállukon, melyeknek története van, és a kultúra nagy képviselője, az alkotóművész szintén korának gyermeke. Elmondhatjuk, hogy az európai embert minden másnál szorosabban összefonódva kíséri művészete jóban, rosszban. A művészet az a vihar-madár, mely magasan lebegve az orkántépte országok és népek felett, kiáltásával hírt ad milliók örömről vagy szerencsétlenségéről. Ma — és ezt tágabb értelemben a húszadik századra értjük — ez a kiáltás élesebb, veszélytjelzőbb és messzehangzóbb, mint valaha. Hangja egészen új, eltér minden eddigtől, mint ahogy új életet, vágyakat, kétségeket és rémületeket élünk mi is, ahogy egész emberi valónk megrendült és átcsiszolódott, ha máskor nem, hát a két világháború tüzes köszörűkövén. Ha az új művészet — a huszadik századi „ars nova” — üzeneteit felfogni és megérteni akarjuk, új nyelven kell tanulnunk hallani, és ha felelni akarunk, új nyelven kell beszélnünk.

Ezt az új művészi nyelvet egy — bár közel sem pontos és egyértelmű — gyűjtőnévvel „modern”-nek nevezzük.

Nyilvánvaló, hogy a tágabb értelemben napjainknak nevezett huszadik század az emberiség történetének rendkívüli, mondhatnók lélekzetelállító pillanata. A századeleji polgári világ — bármilyen szívesen is folytatta politikai és szellemi struccpolitikáját, az első világháború után — ha hivatalosan nem is, de — művészetében már rádöbrent arra, hogy szemtől-szemben áll katasztrófájával, végnapjait éli! Az európai polgári kultúra hatalmas épülete beomlott, itt is, ott is kiüt rajta a penész! Ősi, éltető igazságait az élet megcsúfolta, ebek harmincadjára juttatta. Túl nagy volt az évszázadok teherpróbája, a társadalmi és gazdasági ellentmondások hajszalrepédéseivel átszőtt alap nem bizonyult elég ellenállóknak: az idő előtti elöregedés, életképtelenség jelei mutatkoznak! Ugyanakkor a művészetben — egy új világ születik, gyökeresen új embertípussal és gondolkodásmóddal.

Az új keletkezésnek szülési fájdalmai, és a régi könyörtelen összezsapása: alapjában ez napjaink robbanótöltete. Ez az, mely nemcsak feszülő-oldódó háborús problémákat, atombombaramületet, egy, az emberiségre végzetes — de elkerülhető — összezsapás félelmét kelti — hanem a valódi művészt lelke gyökeréig megrázza, és mint az örök Jó és Jog szószólóját, hallatlan felelősséggel terheli. Ennek az ellentmondásokkal telített drámai és hősi kornak, legőserejűbb kifejezője Bartók muzsikája!

Vegyük ezután bővebb vizsgálat alá, hogy mi is alkotja a gyötrelmes, víziókkal küzdő, disszonáns művészetet, mely Bartók sajátja, s melyben — lényeges különbségei ellenére — sok közöst fedezhetünk fel korunk más jellegzetes művészi irányzataival.

Ha számos kérdésre választ akarunk kapni, legjobb megvizsgálunk a történeti fejlődést, hogy készül a múlt homályában a méghomályosabb jövő. Hova tart a kultúra és hova a művészet, hátha e vizsgálódás után a válasz már önmagától adódik. Kövesük a zenetörténet kanyargós folyamának irányát onnan, ahonnan már jól látható, mint gyorsul sodrása, hogyan válik az áttetsző, mozartli víztükör sötétté, zavarossá, kiismerhetetlenül feneketlené, míg végül is elvezet Bartókhoz — és reméljük, nemcsak Bartókig.

A zenetörténetnek a bécsi klasszicizmus és Bartók fellépése közé eső szakasza nagyvonalakban négy részre osztható. Ha bizonyos szempontokból vizsgálva összehasonlítjuk őket egymással, szembetűnővé válik az az általános „lefelé” irányuló tendencia, mely végtére is a bartóki újjászületés előtt, a Schömberg-féle 12-hangú expresszionista zenében ölti fel legriasztóbb alakját.

Vizsgáljuk meg külön-külön az egyes fejlődési szakaszokat, melyek végső fokon mind dekadenciát, visszafejlődést jelentenek a beethoveni klasszicizmushoz képest.

1. Bécsi klasszicizmus tetőfoka: Beethoven utolsó művei.

Közismert zenetörténeti tény, hogy Beethoven művészi fejlődésének utolsó, közvetlenül halálát megelőző szakaszában, gyökeres fordulattal, teljesen megváltoztatja saját stílusát. Az általánosan ismert ún. heroikus Beethoven-portré vonásai még leginkább a IX. szimfóniában találhatók meg. Ez a korszak nagy diadala, a humánus, és a klasszikus esztétika egyesített hatalmas hitvallása.

Am az azután következő vonósnégyesek, szonátát és a Missa Solemnis már egykuszált, megoldatlan problémákkal teli, borzongó és akadozó, szagztatott belső monológ hangjait szóltatták meg.

Ennek az új Beethoven-stílusnak nagyon sok rokonsága van Bartók művészetével, elsősorban mindenben uralkodó, lenyűgöző intellektuális tartalmuk a rokon. A szokott klasszikus forma itt már fellazul. Ezt a tényt nagy előszeretettel használják ki egyes esztétikusok annak bizonyosságául, hogy Beethoven utolsó stílusperiódusában már kaput nyit a romantika számára. Lényegében ennek éppen ellenkezője történik Beethoven új, teljes egészében a belső gondolati tartalom uralma alatt álló, titkos logikájú formát teremt, melynek még nincsenek konvenciói, csak törvényei, melyeket az alkotó felfedezett maga számára s amelyek a látomás, a belső vízió lenyűgöző erejével hatnak rá. Ez a stílus, formájában erősen polifon, előszeretettel alkalmazza a legvégletesebben kielezett disszonanciákat, a motorikusan hajszolt lendületű fugákat, harmóniavilága, modulációsrendje meglepően szabad, néha fantáziaszerűen közvetlenül

csapong (op. 106. B-dur Hamerklavier szonáta, op. 131 cis-moll vonósnégyes, op. 133 b-dur fuga vonósnégyesre stb.) Érdekes már itt megjegyezni a beethoveni polifónia Bartókkal sokban rokon formáját.

Tartalmát illetőleg az utolsó Beethoven-művek sötétek, kétségekkel, tragédiával terhesek; az utolsó mintegy 10–12 ópusznak együttesen szinte fenyegetően komor benyomása van!

2. Romantika:

A klasszicizmushoz képest elsősorban formai lazulásával tüntet. A nagy arányok logikája és a gondolatok végső tisztasága helyett a közvetlen érzelmi hatásra törekszik; inkább a részletek, a dallam vagy a harmónia szépségét tartja szem előtt, mint az egységes formaalkotást. Ám a legszebb részlet sem ellensúlyozza az egész kép elnagyoltságát. Felbomlik a klasszikus egyensúly, a tartalom önmagát formábaöntő mélységes igazsága, a legtökéletesebb szépség. Ehelyett a romantika megteremti a maga mámorító, idegekre ható, raffinált szépségét: nem törekszik többé a lényegre, hanem minden erejét a hangulatok felkeltésére fordítja. Végeredményben legfőbb érdeme, hogy alapjában igen emberi, közvetlen, ha nem is mindig a legjobb értelemben — ám ennek a „földközelségének” árán elmulasztja művészi hivatását: a világegyetem látásának és értelmezésének formábaöntését. A romantika, élén Wagnerrel és Liszttel tartalmilag nem más, mint túztánc a beethoveni gondolat körül, ám nehéz sasnak lenni a sas szárnyai nélkül!

3. Utóromantika:

Utóromantikus korszakában a romantika minden hibája maximálisan érvényesül és erényei egyre halványulnak. Az utóromantika uralkodó stílusa az impresszionizmus, reprezentáns képviselője: Debussy.

Debussy e század egyik legigazibb művésze, aki az ezeryi titkot rejtő, belső feszültségtől duzzadó világból nem lát már egyebet, csak a színek, a fények és árnyak szeszélyes játékát. Az egész mindenségből csupán a látszat, és a mélyen rejtőző, el-lebbenő, — a fáradt kábultság mámorában ringatózó — hangulat tud hozzá közel-férközni. Ime, 2000 úttján ide ért el az európai muzsikuss! Fáradtan lecsukódó szemhéjain körök, vonalak vibrálnak, elmosódott távoli hangokat hall, zenei reflexiói lebegnek súlytalanul a felszínen, mint a „fények a vizen” szétporladó színakkord-harmóniái. Debussynek, és nagyon igazi művésznek kell lenni ahhoz, hogy ezekből az árnyakból, félszavakból, olyan sötét valóságokat sejtessen, mint a „nyugati szél” hajótöréslátomása vagy a „lépések a hóban” tragikus, újtájtévesztett botorkálása. Itt már kezdetét veszi a teljes felbomlás, eltűnik az alak, a rajz, minden ingadozóvá, esetlegessé, elmosódóvá lesz. Az új formanyelv, a végletekig érzékeny, színes kifejezés-mód is csupán arra szolgál, hogy hűen visszaadja a kábult félálom és a halálos alvás közötti állapotot.

4. A Bartók előtti expresszionizmus.

Debussyhez képest fordított, de talán még tragikusabb a korszak expresszionistáinak szerepe, akik az osztrák Schönberget vallják mesterüknek. Ők a pusztuló, tartalmát vesztő világot nem impresszióiban ismerik fel, hanem a lélek legményéről igyekeznek kivetíteni. Az ezidőben Párizsban rohamosan terjedő irodalmi és képzőművészeti szürrealizmus végeredményben az expresszionista zenével azonos hurokat peng. Mindkettő a lélek ismeretlen, gyakran tudatalatti tájait tárja fel és innen, a homályban munkáló rejtett erők, intuíciók, ösztönök világából igyekszik kiánsni az új, éltető igazságot. Schönberg askzétikus, szinte már mániákus igyekezete az új igazság feltárása érdekében számos közös vonást mutat Bartók művészi profiljával. Mégis alapvető a különbség, mely őket egymástól elválasztja, mi több: egymással szembeállítja. Pedig az expresszionisták nem hazug gúnyolódók, vagy tudatlan, különcködő reklámhajhászok, Ady szavaival élve nem tartoznak sem a „vén huncutok”, sem a „gonosz ostobák” közé! Őszinteségük elvitathatatlan. Az expresszionizmus legdöntőbb érdeme a polgári kultúra pusztulásának legteljesebb bemutatása. Inkább kórkép, mint művészet! A valóság fagyasztó ölelésében csupán egyetlen emberi érzés marad meg — ugyanaz, mely a mai nyugati existencializmusnak is uralkodó élménye: a magány és a szorongás.

Ha eddig követtük a zenetörténet kultúrált szimbolizáló útját, máris sok mindenre választ adhatunk és tisztábban fog előttünk állni Bartók korszakos jelentősége. Miért van tehát a modern művészetben a víziószerű, holdkóros dadogás, a fájdalmas disszonancia, dallamtalan zürzavar? Mert az alkotó nem törekszik már a valóság ellen használt kábítószer, — a romantikus, álmódózó szépség — előállítására, hiszen ez meddő kísérlet is lenne! A kultúra pusztulásának nyomasztó látványától a művész és a hallgató figyelmét már úgy sem tudná elterelni! Nincs más választás, mint szembenézni a tényekkel, melyeknek kegyetlen következetességeivel nem tud megbirkózni. Tehát a schönbergi irányzat erejéből csupán arra futja, hogy a kultúra pusztulását — lassan már elfulladás hangon — hírüladja, de arra már nem, hogy végeztével szembezálljon — és ebben különbözik döntően Bartók művészetétől, melyben a beethoveni heroikus győzni akarás dominál.

Hogy milyen nehéz volt az indulás, milyen gyötrően erős a belső kényszer és mennyire önmagára volt csupán utalva, ezt híven mutatja, a fiatal Bartók hosszas útkeresése és végül is gyökeres pálfordulása. Ha a Kossuth-szimfóniát (1903), a zongora-zenekari rapszódíát (1904) vagy az I. szvitet hallgatjuk, igazán nehéz felfedezni az „oroszlánkörmököt”. Ezek a magyarkodó, nacionalizmustól duzzadó művek, az egész bartóki életmű 1889 és 1909 közötti része, egy Liszten, Brahmsen, Wagneren, és Richárd Strauss zenekarkezelésén nevelkedett erősen közép-szerű epigon szárnypróbálgatásainak tűnnek fel.

De az „átváltozás” más az 1906-os évben kezdetét veszi: nem szabad elfeledkeznünk az 1906-ban Kodállal együtt kiadott 20 zongorakíséretes magyar népdal és a meginduló népdalgűjtés rendkívüli jelentőségéről. A következő művek: a két arckép, (1907—8), de különösen a 10 zongoradarab és a „Gyermekeknek” sorozat első kötete, rendkívül fejlődésről és a szokásostól való távolodásról beszél. Bartók, aki szavakban oly zárkózott és kijelentéseiben annyira tartózkodó, semmit sem mond arról a folyamatról, mely őt egyre járatlanabb és sötétebb utakon vezet az egyelőre talán még önmaga előtt is homályos cél felé. Csupán zenéje: az I. vonósnyegyes vagy a Két Román Tánc (1910) nyújt némi betekintést arra a súlyos viharoktól szaggatott belső tájképre, ahol iszonyú, pusztító és teremtő erők készülnek összezsápnálni. És ez az összezsápnálás, a teljes átváltozás már nem késik sokáig. 1911-ben olyan művek látnak napvilágot, melyeket talán nem túlzás kultúrtörténeti mérföldkőnek nevezni. Ezek: az „Allegro Barbaro” c. zongoradarab, és a „Kékszakállú herceg vára” c. egyfelvonásos, szinbólikus opera.

Miben rejlik az alapvető változás és, hogyan „kultúraellenes” az 1910 utáni Bartók? Ha szavakba akarnánk foglalni mindazt, amit az első igazi Bartók-művek jelentenek, talán így kezdenénk: szembefordulás és elszakadás, válság és felemelkedés, keresztül a sötétségen, el a süllyedő hajóról! Csodát tenni, száraz lábbal átkelni a viharzó tengeren, sziklákat repeszteni, szellemeket idézni, harcba szállni velük és leigázni a leigázhatatlant. — Mindezt talán Thomas Mann dr. Faustusa is érzi, de járható út, keskeny, meredek ösvény a feneketlen szakadékok és tűzhányók között csak egy van, Bartóké; aki amint rátalál tántoríthatatlanul halad rajta előre egyedül, — míg Th. Mann tragikusorsú, megszállott muzsikusa csupán erőtlenséggel, fájdalmas nosztalgikusa a csillagok felé ívelő bartóki pályának.

Ha az európai kétezer év halálraitélt, már-már oszlásnak induló élőhalott, akkor le kell vele számolni! Ha az eddigi rend és mérték felborult, — akkor újat kell találni! Ha pedig minden eddigi energia kevésnek bizonyult a felmerülő nehézségek leküzdésére, új, minden eddiginél gazdagabb energiaforrásokat kell feltárni! És Bartók hadjáratot, új népvándorlást indít: Dzsingis khán hadai elé tör a beteg, agyoncivilizált és az örülettel kacérkodó Európa ellen. Talán könnyörtelen és pusztító tett ez, és az őszerejű a „barbár” rászabadítása Európára, a Fehér Ember hazaárulásának tűnik, mégsem történhetett másképp: ez az egyetlen lehetőség arra, hogy új, életerővel, mélyebb és átfogóbb emberiséggel és a művészi igazság trónraemelésével új életre lehessen kelteni mindazt, ami az előző korok kultúrájából életrevaló és életrekelthető.

Az „új” mindig szükségszerűen pusztítást és tagadást is jelent, de nem mindent tagadást és nem mindent pusztítást. Olyanféle pusztítás ez, amilyent a sebész kése végez, amikor a beteg testből eltávolítja mindazt, ami kóros és megfertőzött, olyan könyörtelenség ez, mint amilyennel a fűrő hatol a föld mélyébe, keresve a nemes és megbonthatatlan magot.

Milyen erőt használ fel Bartók „kultúraellenes” harcához? Hova fordul vissza, honnan akarja újra kezdeni a viláépítést, hol veti meg lábát? Az elemeknél, mindig a legősibbet, az alapvetőt keresi! Azt, amelyről tudja, hogy az idő teherpróbáit hibátlanul állja ki és, amely talán nem is ismeri az idő fogalmát. Itt az ősi emberi és az általános természeti közös! — A megszólaltatott hang vajúdvá készül megszületni, itt, ebben a mítikus hajnalködben, ebben az öntudatra alig sarjadó időtlen álomban találkozunk a születés és a felbomlás, a végtelen kozmoszban feloldódás és az onnan új erővel életretámadás. A legősibb emberi indulatok, szertelen őseMBERI réműletek, napimádó varázstáncok, az ösztönök legmélyéről felszabaduló riasztó látomások, a harc a láthatatlan ellenséggel, és az elemek tombolásának zajából kihallani a meggyötört élőlény jaját: ez Bartók világa. Minden végletes és felfokozott, lehull a civilizáció vékony zománca, elcnyészik a hétköznap. Az ujjongó, hujjogató falu féktelen lánca, a túlhajtott szív, a feszülő izmok, a végsőkig sarkalt akarat szabadsága, a ritmus vad, dionysosi orgiája, az ősi ázsiai törzsi szertartások, a totemek, sámánok világa ez, átfűtve a huszadik századi Európa őсібől maivá felnőtt új réműleteivel, meggyötört élniakarásával. És Bartók, a jelenkori ember, a vajúdo, kutató, teremteni vágyó szomjasan szívja magába Bartókot, a barbár ázsiait, avagy ha úgy tetszik: Bartókot a Neander-völgyi őseBERT. Ez Bartók misztériuma, művészetének lényege: az ősi felszabadításával új kultúrát teremteni a beteg Európa számára! Leszállás a tudattalan rétegekbe, azonosulás a természettel, hogy innen egy himnikus emelkedés szárnyán új világátjak fölé lebegjen.

Ennek az elemekig történő leszállásnak és újból felemelkedésnek egyik lépcsőfoka a népdal. Az ősi, romlatlan, a maga primitívségében megmaradt parasztdallam, melynek szerzője a legszélesebb kollektívum, és egy olyan általános zenei közérzésből ered, mely közelrokon a természettel, óriási lehetőségeket rejt magában. Bartók mihamarább rájön, hogy a magyar, szlovák, román falvakban, és szerte a világon, sok helyütt, a polgári és keresztény kultúra árnyékában egy attól majdnem teljesen független, és annak válságaitól mentes ősi kultúra alusza Csipkerózsika álmát. Valóban: a népzene mélyebbre volt elrejtve az évezredek roppant piramisa alá, mint az egyiptomi királysírok. E földalatti világ feltárása sokkal többet jelent annál, mintha a tudományágak egy új alosztállyal, a zenefolklorral szaporodtak volna. A sértetlen állapotú parasztszene, az ősi ázsiai pentatonía, az egyszerű formaépítkezés, az újtörvényű ritmika, de leginkább az egész népzene friss, egészséges légköre az európai zene számára megnyitja a kaput egy virágzó, ősi és természeti világba. Ezen a tájon, a létező sötét titkok szomszédságában még dúsan és beszennyezetlenül csobognak a természet éltető forrásai. A népdal így eszközzé és fegyverré válik, mely segít az új — helyesebben a nagyon régi — kultúra, a közös alap feltárásában, a friss erők felszabadításában.

De teljes egészében méltányolva a népdal felfedezésének rendkívüli művészi jelentőségét, — hogy tudományos részéről ne is szóljunk — koránt sem elégedhetünk meg azzal a téves és lassan már közhellyé váló nézettel, „mely szerint Bartók zene-történeti jelentősége abban merül ki, hogy felfedezi a modern műzene számára a népdal feldolgozásának lehetőségét és formáit.” Ezzel igen szűk keresztmetszetű és valószínűleg ellenkező képet nyernénk Bartókról. Bartók műveinek egy része tényleges népdalfeldolgozás. Ilyenek a 6 román tánc zongorára, vagy a „15 parasztdal”, az ének-zongorakíséretes magyar népdalok, és a férfikarra írt szlovák népdalok stb. Ha szabad azt mondani, ezek a művek, mint pihenők és zenei játékok kapnak helyet Bartók életművében. Az alkotások másik csoportja az, amely szoros kapcsolatot tart dallamképzés, ritmika és hangvétel terén a népdallal. Ilyen pl. a III. zongoraverseny zárótétele, vagy a Mikrokozmosz-sorozat számos darabja. Ám a kompozíciók harmadik csoportja csupán annyi közönséget mutat a népdallal, amennyiben gyökereik közösen

váplálkoznak az ősi zenei elemekből. Ezeknek kutatásában Bartók mélyen a népzene alatti rétegekig száll le. Megragadja azokat az elemi élmények hatására szinte öntudatlanul feltörő hangokat, melyekből valahol az ősidőkben a zene született, és amelyek csak nagysokára fognak az első primitív dalolássá organizálódni. És épp a zene-művek e fentemlített harmadik csoportja teszi ki a bartóki életmű legjelentősebb részét. Ebbe a kategóriába tartoznak a legnagyobb alkotások. Kimondott népdalt vagy népdal-szerű tematikát nem lehet felfedezni sem a Kantata Profanában, sem a Csodálatos mandarinban, sem az Allegro Barbaróban. A Concertoról, — eltekintve a bevezetés pentaton-veretű témájától — úgyszintén a hegedűversenyről, a szólóhegedűszonátáról, az I. és II. zongoraversenyről és a vonósnégyesekről is ugyanezt mondhatjuk el. És legfőbb bizonyosságul ott áll a két óriás csodamű: a Szonáta két zongorára és ütőkre, valamint a „Zene húros és ütő-hangszerekre”. Mindkettő remeke a bartóki dallam- és formaalkotásnak, az új zene valóságos „ars-poetica”-ja e két mű. Mindezek teljesen népdalhatás nélkül, sokkal inkább a népdal ismeretének eredményeképpen jönnek létre. Természetesen, ez nem azt jelenti, hogy Bartók alkotóművészete körül nem lebeg ott mindig a népzene éltető, friss léggömbje, mint ahogy ott van dolgozószobájában az erdélyi szóttes és a kalotaszegi fafaragás. Az előzőekhez még azt is hozzátehetjük, hogy a népdal Bartóknak gyakran támasza és menedéke. Ha zenei víziói nagyon is elhatalmasodnak felette, ha a zenei hideg magánya már nagyon is kínzóvá válik, a végtelenségig menő mélyrehatolás után mindig szükségét érzi, hogy egy-egy népdal vagy népdal-szerű tematika szárnyán vesse felszínre magát. Főképp lassú-gyors tétel-pár szembeállításával jár így el. Eszerint követik egymást pl. a III. zongoraverseny 2—3. tétele, a Divertimento lassú és zárótétele vagy a zongoraszonáta második-harmadik tétele.

Tehát — ahogy mondtuk — Bartók mélybehatoló útja, mely az ősi és egyben megváltóan új kultúrát és zeneiséget keresi, nem áll meg a népdalnál: inkább csak anyanyelvének és támaszának használja azt a további kísérletek során. Mi van tehát még mélyebben a népdal, a parasztzene alatt? Az, amelyből minden gondolat és hang és kifejezés összetevődik: a természeti erők ősi közössége az emberi lélekkel, a térben és időben végtelen anyag.

Bartók bátorsága és művészi nagysága páratlan abban, hogy olyan démonokat szabadít fel és hajt igába, melyeknek létezéséről is alig tudtunk eddig és amelyek mindenki más kezében ártó erővé válnának. Bartók felkutatja az ősi okokat és összefüggéseket, melyek a formát teremtik és itt az alakatlanul gomolygó természeti erők, a káosz ölni új világok teremtésének lehetőségét érzi meg — mint Michelangelo a kőben a szobrot. A formaalkotás — és nem a formabontás — új, beethoveni méretekkel mérhető hőisével állunk itt szemben! Nem elégszik meg a látszattal, a készen kapott viszonylatokkal, a végeredménnyel, neki a magra van szüksége! A zenei ömledőket keresi, azt az állapotot, amikor a tagolatlan ritmus vagy az ingadozó hangmagasságú sikoly, a mindenség lélekzetvétele, a száraz faág recsenése, a legördülő kavics zöreje, lassan valami belső kényszer nyomására szerveződik, az egységes egész részletekké tömörül, zenét alkot. Ott bábáskodik az emberiség bölcsőjénél, hogy „in statu nascendi” lehessen tanúja és részese mindannak, ami ott történik. Az „Éjszaka zenéje” szellemhangjai, a III. zongoraverseny lassú tételének „quasi trio” közepre, az op. 14. zongoraszt, a „Zene” adagiója — mind ősi természeti zajokkal vannak telve és olyan borzongó, lázas erőfeszítéssel zárt, szinte klasszikus formába organizálva, hogy ez már valóságos varázslat és nem az európai fül számára megszokott zene komponálási formája.

A teremtés, az újjászületés szinte anatómiai pontossággal megy végbe fülünk hallatára! Egyetlen lemeztelenített ritmus, ritmikai alapképlet esőtárhító, bűvölő táncgázdagodik! A dallam egyetlen fordulata szétbomlik, részekre szakad és ismét összekovácsolódik egységes, quart és quintugrásokban mozgó, bővített quartokká feszülő és kisseccundokban sűrűlő újfajta dallammá. E muzsika túlteng az élet vágyától és erejétől. Joggal tehetjük fel a kérdést, hogy honnan ered ez az erő, ez a határtalan vitalitás, mely szinte a természettel azonosulva alkot és önt új alakba. Nem véletlen, hogy korunk egyik legsajátabb vívmánya az atomenergia felszabadítása. Bartók is

elvégi a maga atomrobbantásait, magreakcióit. Hiszen maga a zenei atommag, az anyagi alkotó elem — a kultúra építőanyaga, sértetlen. Csupán az idők folyamán kialakult kapcsolatokat kell felbontani és az így felszabaduló energiával egyfajta új valóságot, új, megfelelőbb, teherbíróbb viszonylatokat kiépíteni. Ez Bartók rendkívüli feladata! Felbontani a régit, a megszokottat, az ürest és konvencionálist! De nem értelmetlenül pusztítva, mindent tagadva, hanem új lehetőségeket teremtve, új zene-kultúra alapjait lerakva. Amit egyik oldalon könyörtelenül szétrombol — mert nem tehet mást — azt a másik oldalon acélos egységbe kovácsolja — így építve maga alatt az új falakat a régi romokon, melyeken egyre magasabbra hág. Önmagából lép ki, ezerévek leheletét szívja magába és pusztító-teremtő harca közben — mint ahogy ezt Szabolcsi Bence mondja — „Olyan titkok kapuján dörömböl, melyet előtte — és bizonyára utána is — senki, vagy talán csak alig néhányan feszegettek.”

Talán nincs még egy olyan Bartók-mű, mely ezt a természetbe való feloldódást — és az egész bartóki életművet olyan hűen reprezentálná, mint a Cantata Profana szimbólikus drámája.

Kilenc szép szál fiúról szól a mű alapjául szolgáló román népballada. Vadászni indulnak a fiúk és elkezdik üldözni árkon-bokron át a bizonytalan célt, a megsejtett ideált — a fehér szarvast. Addig-addig nyomoznak, úzik a lidércfényt, míg egyszerre rádöbbenek arra, hogy ez a végtelen erdő az ő igazi hazájuk, számunkra már nem vezet vissza út. És a kórus tompán suttogó szavai adják tudunkra: „Erdő sűrűjében szarvasokká lettek.” Íme a nagy rádöbbenés arra, hogy csak előre lehet menni, azonosulva a természettel, a legősibből kiformálni az újat és szembeszállni mindennel, ami erőszakkal az idegenné vált múlthoz köt: otthonnal, kultúrával, apákkal, anyákkal.

A sors titkos, ám szerencsés játékanak kell tekintenünk, hogy Bartók kezébe jutott ez a csodaszép népballada, — mely e szavakkal mondja ki a bartóki hitvallást:

*„És az ő szarvuk
Az ajtón be nem férhet
Csak betér a völgyekbe
A karcsú testük
Gúnyában nem járhat
A lábuk nem lép
Tűzhely hamujába
Csak puha avarba
Az ő szájuk többé
Nem iszik pohárból
Csak tiszta forrásból.”*

Íme így áll most előttünk Bartók, a jelenkori kultúra egyik legnagyobb, mély-segesen emberi alakja. Ady „Tűz csiholója” Ő, aki a barbár népvándorlás hadait indította a beteg európai kultúra ellen! Mindent vállalt, a legnehezebb emberi-művészi feladatot, a kortársak értetlenségét, az álhazafiak ostoba gyűlölködését és a nagyság előtt értetlenül álló polgári kritika rágalmaikat. Nem törődött senkivel és semmivel, éles tekintetét egy pillanatra sem fordította el céljától, mely felé tántoríthatatlanul haladt. Elvágyakozott, idegen volt a jelenben, a jövőt élte át ezerszeresen, és kérelmetlenül leszámolt mindennel, ami beteg és halálraítélt, ami letisztíthatatlanul bemocskolt volt abban a kultúrában, amelyben ő is született.

Bartók az új, megtisztuló Európa leghősibb hitvallója és szerelmese, korszakok teremtő harcát egyesíti törekeny alakjában. Az új világkorszak minden vágya, gyöt-rődése megtestesül és hangot kap benne és keresztülhatolva temérdek kín, tévelygés és gyötrellem sötét útvesztőjén, megújhódoma és jövőjében, saját erejében bízza emeli arcát a hosszú éjszaka után az új hajnalra felkelő nap felé Bartók muzsikájában az Európai Ember.

Seres József

Krudy stílusának zeneisége

Nincs még egy magyar író, akivel kapcsolatban annyiszor szóba kerülne művészetének, írásainak sajátos zenei hatása, mint Krudy Gyula. Bármelyik kötetét — akár ifjúkori írásait is — vesszük kézbe, az első lapok után érezzük a sorokból kicsendülő muzsikát.

Nem új dolog ez. Krudy stílusának zeneiségére úgyszólván mindenki fölfigyelt, aki csak írt róla, mégis alig akad olyan cikk, vagy nagyobb tanulmány, amelyben megkísérelné a szerző ezt a sajátos zeneiséget közelebbről megvizsgálni, megkeresni annak titkát és művészi szerepét. Igaz, hogy bár rengeteg cikket, tanulmányt, megemlékezést írtak már róla, nagyobb, mintegy az életművét, vagy annak akár valamely részletproblemáját kellő alapossgal feldolgozó munka sincs közöttük. Ilyen értelemben Perkátai (Kelemen) Lászlónak 1938-ban írt egyetemi disszertációja mai napig a legjelentősebb. Krudy stílusát, s ezen belül zenei hatásának titkát is ő elemezte legrészletesebben. Más kritikusi megelégszenek azzal, hogy magáról a hatásról, az általa keltett érzelmekről spontán módon számoljanak be. Arról írnak, azt értékelik, mintegy ezzel jellemezve Krudy sajátos művészetét. Schöpflin Aladár homályos, alkonyati szobában hegedülő magányos férfiről ír, aki nem egy bizonyos meghatározott melódiát játszik hegedűjén, hanem fantáziál. Olyan melódiát, amelynek nincsen eleje, közepe, vége. — Pontosabb és megfoghatóbb ennél Kárpáti Aurél, amikor a „Palotai álmok”-hoz írt előszóban ezt írja: „Prózája a zenéhez áll legközelebb” — „Hosszan elnyúló melodikus mondatait szinte kótázni lehetne, annyira zeneileg éreztetik mag a hangulat emelkedő, vagy lejtő, kromatikus hangulatát.” De ő is hozzáteszi: „Magányos cigány tud csak így muzsikálni — magának.”

Legelemzőbben — mint már említettem — Perkátai nyúl ehhez a kérdéshez. A spontán hatások leírása mellett ő már eljut a szövegelemzésig. Kitűnő példákkal igazolja, hogyan hajol át a Krudy-próza lüktető, zenélő verssé, amikor prózában tovább fokozni már nem lehet a hangulatot. Versbe is tördel több prózai részt, mint például az „N. N.” című regényéből a következőt:

„Farsang van és a hegyek és a disznók piros vére
folyik a fehér udvarokon,
a nők ezerfodros szoknyája
fellebben a tánc viharában
és lábszárait,
harisnyakötőjét mutatja a dáma:
élveteg mosoly,
fénylő meleg szem,
ringató illat a bálterem,
míg kívül a mély,
hallgatag tél,
amely a Nyiren
ilyenkor szokott komolyabbra fordulni.”

Ime, a Krudy-vers, amelynek a vége — ez számtalan példával igazolható — szándékosan csúszik vissza a prózába, mert hiszen nem lírai egészről, nem önálló versről van itt szó. Az ilyen részletek csak kicsúcsosodásai a Krudy-próza líraiságának, zeneiségének.

A Krudy-mondatok sajátosságai.

Krudy stílusának zeneisége azonban Krudy valóság szemléletének és érzékelésének egészében rejlik. Az ilyen részek tehát mintegy szükségszerű kísérőjelenségekül foghatók föl. A részjelenség helyett tehát az egészhez kell fordulni, ha a zeneiség titkának nyomára akarunk bukkanni. Előbb azonban — az eddiegeket kiegészítve, mégis szólnunk kell röviden Krudy mondatszerkesztésének sajátosságairól is. Nem nyelvészeti, nyelvtani vizsgálódásra gondolok, ez külön problema lenne, hanem csupán egy-két mondatszerkezeti, mondatalkotási sajátosság felvillantására.

Legáltalánosabb sajátossága Krudy mondatainak az érzelemre ható líraiság: „Zúgnak-e még az ungi berkek? — ha zúgnak is, másként zúgnak, mint régen. A Rákóczi-vitézek a homokban alusznak, és minden elmúlt.” — Az emlékek líraisága ez, amely lassú ütemével hosszan zengő dallamokat idéz. Pedig az akkori jelenről szól Krudynak ez az írása („Ungi berkek”). Az emlékek és álmok elmosódó dallamosága azonban nemcsak a hangulati aláfestést adja csupán a mondanivalóhoz, hanem éppen a hangulattal ragadja meg a mondanivaló lényegét. Alább erről bővebben szólnunk, most maradjunk még a mondatoknál.

A hangulatiság legszembeesőbb példái az olyan mondatok, amelyekben egész lírai képet ragad meg költői hasonlattal. Néha csak egymás mellé teszi a képeket: „A kútnál piros lábú lány dalol, és a patakban ingeket mosnak a menyecskék.” — Máskor szabályszerűen kikerekedik a hasonlat: „Alkonyodik, a téli köd összekeveredik a falusi kémények füstjével, és a halál, mint egy nagycsizmás vén paraszt, bandukol a fagyos, sáros országúton...”

Persze, ilyenféle eszközökkel általában élnek az írók. Ami mégis különlegesen Krudy-sajátosság ebben, az az, hogy ezek a mondatok nem eseményhez, nem is valamilyen eseményhez tartozó konkrét hely leírásához tartoznak, tehát nem logikai, hanem csupán hangulati kapcsolatban vannak az egészszel. A „Vadmacska” című novella hősről, Emlékiről, Emlékiben kavargó kiábrándultság szomorú hangulatáról adnak képet. Mindahhoz a kevéshez is, ami a „Vadmacska”-ban történik, ezek a mondatok csak hangulatilag kapcsolódhatnak, tartozhatnak.

Ezzel tulajdonképpen el is mondtam mindazt, amihez a további vizsgálódásunk szempontjából szükségünk lesz, Krudy mondatainak csupán egyféle sajátosságára térek még ki, mert az éppen Krudy legművészibb írásaira jellemző. A „Vörös ökör” c. Szinbád-onevllából vesszük a példát. A novella egészében nem más, mint Szinbád emlékének idézése a Vörös ökör-höz címzett fogadóban, ahova Szinbád kísértet korábban visszatér. Ime a hangulati kép egy mondata: „Parföm és könnyes, sós ize van a csóknak, amelyet valamely idegen hercegnő először nyújt át a férfiúnak, akivel a közbeeső állomáson találkozást hosszú levélben megbeszélték.” — Mi a fontos itt? A csók íze, amely Szinbád emlékében él. Hogy kitől, mikor kapta?... Az ilyen értelmű realitás itt hangulatba oldódik akárcsak a zenében. Ezt jelzi egyébként a „valamely” névmás használata és a szerelmes hölgynek „idegen hercegnő”-ként való idézése. Jellegzetes fordulatai ezek a kifejezések egyébként is Krudy stílusának és sok más fordulattal együtt eszközei a zenei lebegésnek, a mondanivalót, a reális magot hangulattá, zenévé oldó (vagy emelő) sajátosságának. A megbúvó rím, amely ebből a mondatból is kicsendül, mindezt csak erősíti.

A zenei szerkesztésmód.

Eddig Krudy stílusának főképp a líraiságában megmutatkozó zeneiséget vizsgáltunk, de láttuk már azt is, hogy Krudy prózájában van egy másfajta zeneiség is, amely már nem a mondatokban, szavakban, képekben stb. jut kifejezésre, hanem mintegy az alkotás lényegévé válik, az alkotás egészét érinti. Krudy nem epikus író,

Kernstok Károly: Tanulmány (Modern Magyar Képtár, Pécs)

Schönberger Armand: Csendélet (Modern Magyar Képtár, Pécs)

a szónak eredeti értelmében. Nála az eseményeknél, cselekményeknél általában lényegesebb a hangulat. Ő nem az események szövésével formál jellemeket, ragadja meg a világ valóságát, nem is a költő közvetlen vallomásaival ítélkezik fölötte, vagy lelkesedik érte, hanem a hangulati hozzáállással. S ez a hozzáállás elsősorban a zenei alkotások sajátossága. Mint példát, vizsgáljuk meg ehhez az „Aranykéz utcai szép napok” c. kötet „Vadmacska” c. novelláját:

A történet arról szól, hogy Emléki, az egyik jellegzetes Krudy-figura, lump és nőcsábász, miután sok-sok csalódás érte Pesten, hazamegy a kis dunántúli faluba, ahol tizenhat éves lánya, Estella várja az állomáson. Estella friss, vidám és megbocsátó. Emléki kérdéseire elmondja, hogy minden nagyon jól van itt a Bakonyban, csak a vadmacskát nem szeretik az édesanyjával. Kéri az apját, hogy szabadítsa meg őket a vadmacskától, amely ott les rájuk éjszakánként az ablak előtt. Odaülnek hát este az ablakhoz vadmacskalesre s beszélgetnek. Főképp Estella beszél. De vadmacskát nem látnak. Nem is láthatnak. Estella bevallja:

„— Ön a vadmacska, apám. Maga ült a holdas éjjeleken az ablakom előtt, és engem nézett. Igaz, hogy nézett, rám gondolt, szeretett? Hisz mindig magáról beszélgettünk.”

Emléki megsimogatta Estella haját:

„— Vadmacska vagyok — dörmögte. — Télire leöljük a malacot, akit este az udvaron láttam.”

Ha így, az epikus oldaláról közelítjük meg ezt a novellát, nem sokra megyünk vele. A történetből csak az olvasható ki, hogy Emléki, aki eddig semmit sem törődött a családjával, mert nők után futkosott a városban, most hazamenekül, s ott a lánya vidám derűje, szeretete megvigasztalja. Ez azonban így elég sovány mondanivaló és semmiképpen sem magyarázza meg varázslatos hatását még akkor sem, ha stílusának már elemzett szépségeit messzemenően figyelembe vesszük. Pedig kétségtelen, hogy a varázslatos hatás elől menekülni sem igen lehet. Akkor nyilván más oldalról kell nyúlnunk az egészhez. Vegyük hát elő ismét a novellát és közelítsük meg a hangulati, zenei oldaláról:

Az első rész (kb három oldal) szomorú, mélabús dallam a kiábrándult férfiú életéről, aki nem lát már örömet maga előtt. De ebbe a lemondásba belecsendülnek reménykedőbb akkordok is. Hiszen azzal indul, hogy Emléki megtudja, hogy a Bakony egy kis falucskájában tizenhatéves lett Estella nevű lánya és szeretné megismerni az apját.

Ehhez a mélabús, elég szélesen kibomló, kicsit reménykedő dallamhoz csatlakozik egy friss, életerőt, bizakodást sugárzó, szelíd örömet ígérő másik dallam Estella megjelenésével.

A harmadik részben mind erősebbé válik ez a másik dallam, s felerősödik hozzá a variációs kíséret is. A variációkban aztán elhal az első, az enerváló, s diadalmas-kodik, mindent betölt az élet szépségét, tisztaságát hirdető második ének.

Zenei kompozíció ez tehát. Dallamok felcsendülése gazdagon hangszerelt kísérettel. Két dallam kel versenyre s a szép, tiszta, bizakodó hangulatot hirdető dallam fokozatos diadalának leszünk részesei, hangulati átélői a novella olvasásakor. Ebben van a varázslatos hatás titka, s Krudy zeneiségének legfontosabb sajátossága. Hogy ez mennyire így van, mennyire nem alaptalan Krudyval kapcsolatban zenei szerkesztésmódról, dallamokról, akkordokról szólni, tehát irodalommal kapcsolatban zenei fogalmakat használni, ezt számtalan példával igazolhatnánk. Legjellemzőbbek és legkönnyebben megközelíthetők ebből a szempontból azok a novellái, vagy regényrészletei, amelyekben a párbeszéd, mint külön-külön dallamok fonódnak össze:

„Az aranykéz utcai szép napok” c. kötet „Blanka” c. novellájának hőse (Nagybotos Viola, aki egyébként Krudynak Szinbadhoz vagy Rezeda Kázmérhoz hasonló jellemző figurája) csaknem siránkozva lép be Blankához:

„— Végeredményesen: mindig csak magát szerettem fejedelemnő — mondta, miután jószagú, kis cipőikkel homlokon rúgták a nők.”

Érezzük a hangból, hogy a nőcsábász nyilvánvaló gáláns hazugsága ez, de Blanka, aki régi szerelme volt Nagybotosnak és most is reménytelenül szerelmes,

belemegy a játékba. S a párbeszéd, amit Krudy velük elmondát, úgy hangzik, mintha Nagybotos rájönne, hogy Blanka az egyetlen, hogy őt érdemes csak szeretni:

„Nagybotos a leány vállára hajtotta a fejét és odavetőleg megsimogatta az arcát, mint vén, hű lovat megsimogatnak.

— Nagyon szerette? — kérdezte szórakozott hangon és lehunyt szemmel.

— Téged szeretlek — felelt sima nyelvvvel Nagybotos.”

S a párbeszéd, mint külön, de egymást mégis megértő dallam, szövődik tovább. Blanka vigasztal szomorú lemondással, Nagybotos szerelmet vall, miközben másra gondol, de Blankát már nem lehet becsapni. Egy hosszabb hallgatás után így szól: „Mondd, ugye azt akarod, hogy beszéljek az aranyívesnével, akiért majd meghalsz?”

„Nagybotos lehajtotta fejét” s a novella, amely inkább lehetne valami zenemű, szerenád, amellyel a régi szerető a csalódott szerelmes nőt veszi rá, hogy egy más nő szerelmét segítse elnyerni, ... a zenemű lezárul csendesen egy merengő elhaló hanggal.

Megtalálhatók azonban Krudy prózájában a zenei kompozíciónak magasabb formái is. Át- meg átszövik ezek regényeit és novelláit. Elindulnak egy rövidebb dallammal, amelybe aztán beleszólnak vagy csatlakoznak más dallamok és futamok, s fölcsendülnek mint egy szimfónia csodálatos témavariációi. Úgy hiszem egyik legjobb, legáttekinthetőbb példa erre a „Szinbád megtérése” c. kötetből az „Addig ér az ember valamit, amíg a szülege él” c. novella.

A novella témája: Szinbád fáradtan, csalódottan édesanyjához menekül, tőle kér vigasztalást. Szinbád édesanyja, ismervén fiát, miután jól kikérdezteti, új szerelmet kínál orvoslásul.

Nézzük, hogyan lesz ebből szimfónia Krudy csodálatos hangszerén:

A bekezdés, az első kép líraian meleg és valóságos. Szinbád, „ez a nevezetes kalandor” fölkeresi édesanyját, aki örömmel fogadja és siet a tűzhelyhez főzni. Szinbád leül a számolyra, amelyen gyermekkorában szokott ülni. De két mozzanat, — azaz inkább csak hasonlat már itt is jelzi, hogy ez a természetes keretek között mozgó indulás csak a hangvétél, zeneileg kifejezve alaptéma a zenei szárnyaláshoz. Az édesanyja ugyanis „kis fazékhoz hasonlatos öregasszonyka”, Szinbád pedig „A jégmadár-fejű”, aki „régí fénykép-albumból” lépett elő.

A továbbiakban a dolgok egyre lebegőbbekké válnak. Kártyavetésről beszélnek, majd a szívről panaszodik Szinbád, amelyre orvosságot remél édesanyjától. S a „kis fazék”, amely „már javában kormosodott”, arról beszél, hogy Szinbád atyja is szívbajban halt meg, pedig sokat jártak „mindenféle búcsúkra, jósnókhöz, gyógyító asszonyokhoz”. — Ime tehát elindult egy ellenpontozásos dallam, amelyre azután következnek a meglepő variációk. Az édesanya teával kínálja fiát, majd az „asszony” után érdeklődik. Talán, ha az itt következő párbeszédet megfigyeljük, világosabbá válik, mit kell értenünk Krudy zenei kompozícióján, zenei szárnyalásain:

„— Nagyon rossz volt az az asszony?

— Nagyon jó volt! — nyögte Szinbád.

— Este fészülködött, vagy pedig reggel?

— Mindig csak reggel és olyan hosszú haja volt, mint Csillag Annának. Kétfelé fonta szárba a haját, amelyet alig fogott a fésű. Nem is tudott egyedül fészülködni, a szobalánya fésülte és ilyenkor mindenfélüket súgdosott a fülebe.

— Milyen színe volt a papucsának? — kérdezte darab idő múlva a kis fazék.

— Lángpiros volt és a sarka nem volt soha elferdülve, akármilyen hosszúra nyúlott is a tél és az otthonülés.

— Mit mondott álmában? Nem figyelted?

— Olyan halkan aludt, mint az esti szél, amely a falevelek között bogarászik. Égi tünemény volt ilyenkor az arca, mert nyilván angyalokkal álmódott.

— Sarkantyús angyalokkal — pöffent közbe a kis fazék”.

Szócsata ez, amikor az öregasszony támad, a fájó szívű Szinbád pedig védekezik. De a szavak, a mondatok tulajdonképpen nem azt mondják, amit hétköznapi értelemben mondanának. Az egész egy fájdalmas, izgatott dallam, amelybe bele-

sikolt az említett papucs lángpiros színe. Dallamok pörlekedése, amelyben Szinbád képviseli az álmodó visszaemlékezést, édesanyja, a „kis fazék” a kiábrándításra törekvő gúnyt.

„De azt mondd meg már végre, hogy mit főzött neked? Halat, vagy madarat? Szerette-e a borsónak a héját, mit mondott a káposztának, a paszulyinak, a keménymagos levesnek, amikor a tűz mellett főzte? Megszámolta-e a lyukakat a nadrágszíjon, a mellényeden? Örvendezett-e, ha kövérséged miatt toldani kellett inggallérodát? Tudott-e valami orvosságot a hasfájás, a forróság, a lidércnyomás ellen? Szerette-e, ha jól megvered?”

Tekinthetjük-e ezt szóbeli vitának, mondatfűzésnek? Nem, de nagyszerűen kifejező dallamnak, dallamvariációnak annál inkább. Így érthetők és reálisak minden bizarrságuk ellenére.

Krudy nem mesét mond, hanem zenét komponál a szavakból, mondatokból, személyekből, érzelmekből, valóságból.

Szinbád édesanyja, a kormos „kis fazék” pörlekedik, de megérti fiát. A pörlekedő dallamok egyre inkább harmóniába simulnak s boldog vágyakozó akkorddal záródik az egész. Édesanyjának azzal az ígéretével, hogy estére elhívja Magdalénát a szomszédból, „akinek a keze még olyan ibolyaszagú, hogy megrikatja a vén emberek szemét is, ha hozzájuk ér... akinek a hangja olyan, mint a furulyázó fecskéé — akinek a lába olyan fürge, mint a fiatal kecskéé, amely még nem volt füstön, — akinek az íze olyan, mint tavaszkor a bárányé”. — Mire Szinbád az ablakra pillant és így szólt:

„— Már alkonyodik, anyám.”

Honnan, miből ered ez a sajátos irodalom-zene? Hosszadalmas lenne nyomon kísérni, s egy rövid tanulmány keretében erre nem is vállalkozhatunk. Csak utalni szeretnénk egyes összetevőkre.

Krudy stílusa kétségtelenül olyan egyéni stílus, amely — látszat szerint — a századforduló és a XX. század első évtizedeinek izmusaiból gyúrta egygé szerencsésen a jót, a használható elemeket. Főképpen persze az impresszionizmus asszociációs gazdagsága érezhető benne, de ott vannak természetesen az expresszionizmus belső vilánásai, képzettársításai, ott van a prousti múltba tűnő hullámmás (anélkül, hogy Proustot ismert volna), s ott van a Paul Verlaine versek belső zenei vágyódása, fájdalma, az álmok elmosódott emlékezései... Ezek mellett azonban az ember akaratlanul is Dickensre gondol. A „kis fazék”, a pörlekedés, az érzelmek intonálása a mondatokkal emlékeztet Dickens karácsonyi történeteinek hangulatára, különösképpen pedig a „Tűcsök a tűzhelyen” c., szintén dallamokba oldódó elbeszélésére. Csak-hogy Krudynak sokkal inkább egyéni kifejezési módjává, alaphangjává vált művészetének kiteljesedésekor ez a stílus. S ez az alaphang, ez a meglepő irodalom-zene mondanivalóban megmarad mégis a realizmus talaján. Nem az izmusok születték, hanem a valóság, a századforduló semmibefoszló társadalmi valóságának hű ábrázolására való törekvés. Semmi sem áll tehát messzebb Krudytól s így Krudy stílusától sem, mint az elzárt szobában való öncélú hegedülgetés, mint az olyan zene, amelynek nincs meghatározott melódiája, nincs eleje, nincs vége stb. Krudy művészete a századfordulót, a bomló társadalmat tükrözi olyan gazdagon, olyan érzelmi hullámmással, amihez valóban segítségül kellett hívnia az irodalomban ismert legnagyobb mértékű zenei hatást, alkotásmódot.

Az itt idézett novellák természetesen csak példák. A Szinbád-kötet elemzett novellája sűrített mutató Krudy zenei szerkesztésmódját is az egyes mondatok, részek lüktető líraisága mellett, de ha nem is ilyen kiütőköző módon, egyik legjellemzőbb vonása regényeinek is. Lehetetlen itt elkerülni az utalást Thomas Mann-nak a Varázshegyről tartott előadására („Bevezetés a Varázshegy olvasásához”), amelyben a regény különleges, kompozíciós jellegéről beszél. „Nem véletlenül használom a kompozíció szót, amelyet rendszerint a zene számára tartunk fenn — mondja beszédében —. A zene régóta és stílusomat erősítve hatott munkámra”. „Számomra a regény mindig szimfónia volt, az ellenpontozás műve, témák szövevénye, amelyben a zenei motívumok szerepét az eszmék játsszák”. — Ha átgondoljuk a Varázshegy

impresszionista s valóban szövevényes, ellenpontozásos eszmei és érzelmi hullámzását, igazat kell adnunk az írónak. S mindez megerősít abban, hogy ilyesmiről csak ugyan jogosan beszélhetünk prózai íróval kapcsolatban.

A zeneiség, zenei kompozíció, amelyet sűrítetten megtalálhatunk Krudy egyes novelláiban, alapját képezi regényei stílusának, szerkesztésének is. Elsősorban kell itt említeni „A vörös postakocsi”-t s az ebbe a témakörbe sorolható regényeit (Őszi utazások a vörös postakocsin, — A walesi herceg, — Rezeda Kázmér szép élete, — Valakit elvisz az ördög, — „N. N.”, — „Asszonyságok díja”, — „Hét bagoly”, — „Napraforgó” stb.)

Mert Krudy — ezt ismét hangsúlyoznunk kell — nem improvizál, nem költ céltalan dallamokat s nem magányos hegedűs. Művei, még a legzeneibbek is a kor valóságáról szólnak. Igaz, hogy sajátos, meglepő módon, de éppen ebben van az ereje, ezzel tud igazán sokat és újat mondani arról a korról, amely a legtöbb Krudy mű tárgya: a századfordulóról.

Szóllósy Kálmán

A „Szerelmem, Hirosima” ürügyén

Tudom, hogy nem valami rendes dolog olyan filmről beszélni, amelyet a közönség nagy része nem látott. Csak a fővárosban mutatták be, és egy időben Hirosimáláz volt Pesten. Nem számított művelt embernek, aki nem nézte meg és valahogyan állást nem foglalt.

A film lényege az, hogy egy francia lány szerelmes lesz egy megszálló német katonába, ezért a felszabadulás után kopaszra nyírják; végig kell szenvednie azt az embertelen Canossát, ami egy közösségből való brutális kitaláltsággal jár. Szülei a pincében rejtegetik, míg a haja ki nem nő, és akkor útnak indul. A film nem Franciaországban játszódik le, a színtér Japán, Hirosima, ahol ez a kissé talán csúnya, de érdekes francia asszony szeretője egy japán mérnöknek, és mindketten elmesélik életük történetét. Ekkor térnek vissza ezek a franciaországi képek és pereg le előttünk ez a megszállott szerelem, amely a francia lányt a megszálló német katonához fűzte. A német férfit a felszabadulás előtti pillanatban lötték le az ellenállók. Onnan, a katona holttestétől hurcolják el a lányt, hogy megkopasztvá kitegyék a felszabadulás friss lázában, extázisban őrzöngő közösség dühének.

A japán férfi élete nem érdekes. Gyermekéi, felesége éppen távol vannak. Akad azonban az ő életében is egy momentum, ami jelentős. Véletlenül marad életben, mert katonának hívják be Hirosimából és családja ott veszik, csak ő marad meg.

Mindkét életet tehát valamilyen módon a háború determinálja. Az asszony filmszínésznő, éppen itt, Hirosimában forgat egy békevédelmi filmet. Emlékezetéből azonban soha többé nem tudja kiölni azt a fiatalkori szörnyűséget, azt az egy évet a pince mélyén, amikor szeretetlenül, még a szüleitől is szégyellve, egyedül a kinti lábakra, a nyirkos pincefalra és a maga borzalmas emlékeire figyelt. A férfi előtt itt van Hirosima. A felépült új város és az emlékként megmaradt régi. És ott van a hirosimai múzeum, melyet a néző is lát. Ott van az atomtámadásról, az eredeti dokumentumok alapján összeállított film, amit szintén lát a néző. Tulajdonképpen ezzel kezdődik a film, és két meztelen ember fojtó, bizarr és a maga módján mégis félelmes ölekezésével. Amiben van erotika, de ennél lényegesen több is. Mintha ez a két ember menekülne az átélt és a ráváró borzalmak elől. Mintha tudná, hogy ez az ölelés minden, mert utána úgysem jön már más. Ölekezés közben szimultán peregnek az atomtámadásról felvett dokumentumok. A japán férfi arca mögött ott van

az egész borzalmas múlt. Hiába mozdulatlan ez az arc, a mozdulatlanságban is ott élnek az emlékek, és ott ég a szavakkal vissza nem adható rémület.

Az ember látja ennek a két embernek megszállott vergődését. A nőnek el kellene utaznia már, a férfinak jön a családja. Az ésszerűség azt kívánná, hogy a szerelmek menjenek el egymástól. Mennének, de nem tudnak. Mindkettőt az emberi sors eddigi legaljasabb vihara sodorta ide. Amikor együtt vannak, akkor Hiroshima és Nevers ölelkezik, ahol mindkettő életének egy jelentős, talán legjelentősebb része, a gyerekkor maradt.

A gyerekkor ereje pedig kitörölhetetlenül hatalmas. Gondoljuk csak meg! Sok mindenen átmentünk. Sokszor már úgy éreztük, hogy erőnk sem maradt. Sokszor elvetettük a mértéket, de mindig volt bennünk egy belső tartás, amely ha rossz is volt néha, de minden ráépült, és ez a gyerekkor. Amikor egy ismeretlen úgy látszik, mintha már régi ismerősünk lenne, akkor ez az arc ott van valahol a gyerekkorban. Amikor egy ruha színét nem szeretjük, akkor annak forrása a gyerekkor lera-kódott és már elfelejtett rétegeiben lapul.

Tudom, hogy a nevelés rosszból is csinálhat jót és, hogy lelencházból rendesebb emberek kerültek ki, mint grófi kastélyokból; az élet nevelése többnyire jobb, mint a legjobb szobai nevelés. Nem ezzel akarok vitába szállni. Csak azt akarom mondani, hogy a gyerekkor jelenti azt a tartalékot, amit az élet döntő pillanataiban előveszünk, ez az az erő, amihez válságos pillanatokban mindig hozzá tudunk nyúlni.

Ennek a két embernek pedig a legborzalmasabb módon tűnt el ez a kora. Az egyiké ott veszett a hirosimai múzeumban, a kiégett szemek, az ártatlanul elszenvedett kínok földjén, a másikat epekeserűvé változtatta az a félőrült év a pincében, amikor hallgatta a falról lehulló vízcspekpek hullását, és nem érzett mást, mint kiégett, fájó ürességet. Tudom, lehet vitatkozni azon, hogy megérdemelte-e a sorsát, hisz, amikor hazája vérzik és idegen katonák csizmái tapossák, akkor a megszálló erőszak egyik tagjának a szeretője lesz. Azé a katonáé, aki maga talán büntelen, de mégis részesévé válik egy olyan erőszaknak, amiben a legtisztább sem maradhat ártatlan.

Az a gyereklány lehet bűnös, lehet ártatlan, elítélhetjük és fölmenthetjük, ez a mi dolgunk; de egy ember kínlódik és gyerekkora helyén csak a fürtelem marad. Fiatal korát rémek lengték körül, és ami vele történt, azt nem felejtheti. Mardoshatja büntudat, vádolhat másokat, de lelkébe nem halvány ceruzával, hanem alig, vagy soha nem gyógyuló sebet vágó késsel véstek be.

És akkor még ott a jövő! A japán férfinak egyszer már mindene és mindenkje elpusztult, ami és aki kedves. A lánynak nincs semmije, mert még a tisztaságát is elvitte a háború. És ami a romokból megmaradt, azt ma, holnap, öt perc múlva még elviheti a fölöttünk vékony cérnaszálon himbálódzó megsemmisülés. Ez a Hiroshima gyerekjáték ahhoz, ami jöhet, és az a Nevers kisöccse sem lehet annak a feneketlen, minden emberit kiömlő lángtengernek, ami várhat még ránk.

Eddig a film olyan, hogy lehetetlen belőle remekművet nem csinálni. Csodálatos rendezés, hibátlan játék, nagyszerű színészek és a filmművészet új, legmodernebb útja.

A továbbiakban is csodálatos lehetőségek kínálkoztak. Nagyszerű feladat lett volna megmutatni a harcot, ami lefogja a gyűjtogatók kezét, hogy még egyszer vissza ne jöjjön az emberre a múlt rémülete. Be lehetett volna mutatni az érzést, amit a mindent elvesztett vagy átélt ember érez. Ábrázolni lehetett volna a félelmetes, nyomasztó magányt, ami ezt a két embert eltöltötte. De, sajnos, mindebből nem lett semmi.

Egyszerre érezni kezdte az ember, hogy becsúszik a filmbe valami zavar, hogy itt becsapnak és úgy csomagolnak, mintha adnának valamit, pedig kifosztanak.

Az ember úgy érezte, hogy, ami itt előtte lejátszódik, lehet művészi, de valahogy, valami módon embertelen.

Tudom, hogy talán feleslegesnek látszik egy jó, vagy remek, vagy nem jó, vagy legalább nekem nem-tetszik film fölött ilyen nagy haranggal kongatni, de talán indokoljuk.

Említettem, hogy még abban a szeretkezésben is, a film elején, éreztem, vagy érezni véltem valamit abból a nagyságból, ami az embert jelenti. Mert nagy az ember! Tudom, vadállat néha, de lemászott a fáról, kétlábra állt, és egyetlen percre meg nem nyugodva, hőmezőkön, pokoli forróságban, éhen-szomjan halva, kéz, láb nélkül ember maradt. Mindig tört valamire, közben elveszett, kínlódott és pusztult, hogy majd egyszer, talán most, talán később túl legyen ezen a sok kínlódáson, meg nem értésen, s azzá legyen, amiért ezt a hosszú, keserves utat megtette.

Olyankor elkeseredem, amikor erről lemondanak.

Találkoztam egyszer egy színes francia könyvvel, melyben inka falfestmények voltak. Ebből a könyvből megértettem, vagy megérteni véltem az inka birodalom pusztulásának okát. Ezekon a falfestményeken nem volt egyetlen igazi szín. Nem volt piros, kék, zöld, barna, sárga, lila, csak átmeneti szín volt mind. Tompa félszínnek, és minden festmény szeméből, akár egy végtelenségig stilizált kutya, vagy trónon ülő fejedelem volt, mindnek a szeméből a semmi, a szkizofrénia világított. Az a szem volt, amiben az ember nem látja már sem a fájdalmat, sem a lemondást, csak a nihilt. És nem tartom véletlennek, hogy háromszázegynéhány csirkefogó, rabló úgy megdöntötte ezt a tízmillió birodalmat, hogy hírmondónak is alig maradt belőle. Nem az európaiak fejlettebb haditechnikája okozta ezt, hanem az, hogy ez a nép már halott volt. Ezt igazolja az is, hogy később a sokkal kisebb számú, sokkal primitívebb erdei indiánokkal való harcban ugyanezek a rablók súlyos veszteségeket szenvedtek és véres fejjel kotródtak vissza. Mondom, az a nép már halott volt.

És ilyennek éreztem ezt a Hirosimát is.

De magyarázhatjuk talán mással is. Sokat vitatkozunk a modern művészetten, és bár legtöbbször — velem együtt — nem tudja, hogy mi is igazán a modern, azért az olyan valami, ami van és lesz. Én szeretem. Tudom azt, hogy a XII., a XV., a XIX. század kialakította megának a maga stílusát, és ki fogja alakítani a XX. is. Érzí az ember ezt abban a vajúdásban, ami körülveszi.

Van azonban egyfajta modernség, ami mindig fölborzol. Az, ami a „Szerelmem, Hirosimá”-ban is van. A film háromnegyed részéig nem is gondoltam erre, de akkor annál élesebben felfigyeltem.

Mert a film végül is azt mondja, hogy egy kiút van ebből a gátlástalan, félelmes világból: a szerelem, a gátlástalan, mindent elöntő szerelem. És amikor a szerelemnek egy mindent elsőprő, transzcendens erőt adnak, amikor a szerelem körül úgy mozognak az alakok, mint a mézbeszédült legyek, akkor elfog az émelység, mert egy alacsonyabb érték magasabbrendűvé fényezéséről van szó. A film igazolja a lányt, aki odadobta magát a német katonának, igazolja a japán mérnököt, mert odadobott gátlástalanul családost, és igazolja mindazokat, akik nem haltak hősi halált valamért, mert egyért lehet igazán meghalni, a szerelemért.

Jó, fogadjuk el ezt. Szeretjük Shakespeare Romeo és Juliáját? Az első jelenetől érezzük, hogy ennek jó vége nem lesz. Így nem lehet szeretni, ilyen tisztán, túlvilági fényvel. Ennyi szerelmet és ennyi tisztaságot nem viselhet el a föld — mondja Shakespeare. Persze azt is mondhatná, hogy egy középkori társadalomban a szerelem sem maradhat tiszta, de azt hiszem, nem ezt mondja. Shakespeare elsősorban emberi indulatokkal küszködött. Itt is elsősorban indulatok rajzát adja, a tiszta, becsületes indulat magasrendű bukását.

A „Szerelmem, Hirosima” azonban nem ez. Mindaz a valóban művészi bevezetés, amely fölkelte bennünk az iszonyatot az atomháború embertelensége ellen, ami sajnálkoztatott bennünket a neversi borzalmakért, úgy, hogy a szerencsétlen, — bár hazája heroikus harca között mégis csak árulóvá vált — fiatal lány iránt megnyhítette a szívünket, az a pompás színészi játék, magasrendű rendezés végül is egyet csempész be aranytálcán: a mindenért, minden veszteségért kárpótlást adó, maga körül mindent kipusztító testi szerelmet. A kulturált idegű és művelt nőből kitör a gátlástalan nőstény, és érthetővé teszi a neversi jelenetet is és más szint ad neki. Már ott sem a szerencsétlensége, a tiszta szerelem védtelensége sodorta be abba a kalandba, hanem az az ember, aki nem ismer gátlást, csak az ösztönök dühödt

lobzódását. Ez bizony az action gratuite, a bizonytalan kéreggel fedett vadállat ágaskodása, amelyről lehet és kell írni, de csak úgy, ha a normarendszert megtartom.

Bizony, normákról beszélek. Azokról a normákról, amelyekről lehet vitatkozni, hogy minden korban érvényesek-e, és amelyek közül a legigazabbak csak néhány tételből állnak, de azok minden, az emberiséget megmozgató gondolat mélyén ott voltak, s a szocializmusban valósulhatnak meg igazán. Ezek: az élet gátlástalan kiélése nem olyan tiszta dolog, mint a harc ezek ellen. A közösség szolgálata szebb, mint kihasználása. A világ bajai ellen inkább nyújt védelmet a tiszta, világos ész, mint az ösztönök sötét, sűrű szabadlábraengedése.

Ezek az normák azt mondják, hogy a gátlástalanság, az elnyomás, az ösztönök szabadjárángedése, az önzés, a magántulajdon görcsös ragaszkodása mögött mindig ott van a múlt, és embernek lenni nemcsak világrajövés, hanem nagy és terhes feladat is.

Nem azt kifogásoltam, hogy szeretkeznek, hogy nem törődtek a világ véleményével, hogy szabadjára engedték az ösztönöket, hanem azt, hogy ezt a szabadjára engedett ösztönt fogadták el normának.

Ezek az emberek a filmen a múltjuk és a jövőjük elől menekültek. Joguk volt hozzá. És ha a darab minden állásfoglalás nélkül nem tett volna egyebet, mint hogy tudomásul vette volna ezt, megmutatta volna, hogy ilyenek, ennyire nyomja őket a félelmes múlt és a jövő képe, hogy ez alatt a félelmes nyomás alatt az ember ilyen lesz, mert mindennek elveszik az értéke és az íze, ha hagyta volna, hogy az olvasó olyan véleményt vonjon le belőle magának, amilyet akar, — akkor minden rendben lett volna. Azonban a véleményt előre levonatták! Ez pedig az volt, hogy az emberiségtől, a nehéz, sokszor terhes emberségből egyetlen menekülés van: az ösztönök sűrű, gátlástalan világa.

Ezért nem tartom remekműnek a „Szerelmem, Hirosimá”-t, és ezért érzem dekadensnek. Mert mi más a dekadencia, mint olyan korban élni, mikor az ember magas műveltséggel, esetleg művészettel arra kényszeríti magát, hogy lemondjon az emberségről, a művészet egyetlen céljáról.

Tüskés Tibor

A költészet „haszna”*

Benedetto Croce a maga esztétikájában ugyan azt mondja, hogy nincsenek szigorú műfaji határok, hogy a költészet elemei a prózában is fellelhetők, hogy „mindennemű megkülönböztetés, amellyel a költőiséget a költő számára a prózáíróval szemben megmenteni akarják” — hamis és hiábavaló, ezúttal költészetten mégiscsak a szorosabban vett lírai költészetet értjük, azt, amelyet a klasszikus műfaji felosztásban az iskolai tankönyvek is idézni szoktak. (Bár azt hiszem, ennek az elmékedésnek lehet néhány a többi műfajra s talán általában a művészetekre vonatkozó, általánosítható tanulsága is.)

Abból indulnak ki, hogy a kérdés szükségességét, azt, hogy van-e, s ha igen, akkor mi a haszna a költészetnek, maga a valóság veti föl. Mert bár igaz, száz jel mutatja, hogy jelentősen megnőtt nálunk a versszeretők száma, hogy a lapok, folyóiratok elég bőséggel közlik a költők termését, hogy számos és tekintélyes intézmény, mint pl. az irodalmi színpadok, hivatásszerű missziót folytatnak a költészet javainak terjesztésében, a valóság mégiscsak az, hogy kevesen olvasnak verset. Legalábbis kevesebben, mint regényt vagy elbeszélést. Meg kell nézni a könyvesboltok és a köl-

* Pál József szerzői estje előtt mondott bevezetőből.

csönkönyvtárak forgalmát, be kell pillantani a könyvkiadók műhelyébe! A Szépirodalmi Kiadó pl. 1961-re *ötven* szépprózai kötet mellett mindössze *tíz* verseskönyv megjelentetését tervezi. És nézzük meg a könyvek megjelenési példányszámát! Egy mai szerző regénye megjelenik kb. 5—8—10 ezer, egy novelláskötet 2—3 ezer, egy verseskönyv 800—1000—1500 példányban. S hányan csak átlapozzák az újságokba nagy kinnal-keservvel beszorított verseket is! — Amíg a görögöknél az olimpiai játékok idején egy jó vagy egy rossz vers megszületése közéleti eseményt jelentett, s a jó görögök azon kaptak hajba, hogy egy költő verszlábai nem követték a metrum szabályait, ma vasárnapi szenzációt legföljebb az jelent, hogy x. jobbösszekötő mellé lőtte a tizenegyest. — Kit hoz lázba az, hogy megjelent valahol egy rossz költemény? Ki érti, ki szereti a verset? Néhány széplélek — mondják. És érezzük a szónak a köztudatba átment fanyar, ironikus mellékízét? Pedig úgy hírlík, hogy mi magyarok különös-képp költő és verstermő nemzert vagyunk. Ha az átlagolvasót megkérdik, mondjon néhány jelentősebb magyar íróat, ezeket sorolja: Balassi, Csokonai, Vörösmarty, Petőfi, Ady, József Attila, s észre sem veszi, hogy csupa költőt idéz. Igen, a klasszikusok még csak hagyján, azokat az iskolában is tanítják, s azokat illik ismerni, tisztelni az iskola után is. De ki olvas mai magyar költőt? — Nem tartozom a pesszimizták közé, nem kongatok vészharangot, nem beszélek a vers haláláról. De mint szerkesztőnek, kinek kezén nap mint nap verskéziratok tömege megy keresztül, s aki az előbb említett jelenségeket is ismeri, mégis sokszor az a gondolata támad, hogy nálunk többen *irnak* verset, mint ahányan *olvasnak*. Amiben persze nem az a baj, hogy *sokan* írnak, hanem az, hogy *kevesen* olvasnak. S épp emiatt kell, úgy érzem, a vers „hasznáról” beszélni!

A költészet a legváltozatosabb műfaj. Talán éppen azért, mert fogalma és feladata állandóan változott, mert a költészet mindig mást és mást jelentett; minden korban más „funkciót” töltött be. Az ősközösség költője varázsló, mágus és pap volt egyszemélyben. Költészet és vallás együtt jelentkezett. Nálunk a 16.—17. században viszont a költészet mozgósító erejű, harci, katonai tényező volt. A történeti korok változása ellenére azonban a korábbi alkotások ma is hatnak, a régi korok költészetét ma is szépnek találjuk. Van a költészetben tehát valami állandó, maradandó, valami olyan, ami a különböző korok alkotásait összeköti.

Mi ez az időtálló bélyeg a költészetben?

Mire való a költészet? Mi a költészet „haszna”, lényege? Cocteau a maga szellemes, paradox fogalmazásában azt mondja: „A költészet nélkülözhetetlen, csak tudnám, mire való?” — Kétségkívül a vers nem úgy használ, mint egy kalapács, mint egy matematikai képlet, mint őszai idején az esernyő. De a költészet is munka. Ha sajtós értelemben vett s kifinomult, magasrendű munka is. (Majakovszkij ezért nevezi például a költői ötleteket, vers-töredékeket „félkész-gyártmányok”-nak.) Ám a versnek nem praktikus, nem gyakorlati haszna van. De hogy haszna van, az bizonyos. Különbben miért lenne vers? A költészet haszna, célja, rendeltetése, úgy vélem, létében van. Abban, hogy van. S arra való, hogy legyen. A költészet szükségszerű, kell: az élet a valóság része, az emberi léthez tartozik. Ezért nélkülözhetetlen. S abban a mértékben használ, amennyire betölti létét.

A költészet a legközvetlenebb, a legszemélyesebb művészet. A vers: „a testté vált ige.” Az alkotó legegységibb érzéseit és hangulatát, gondolatait és eszméit fejezi ki. Megszületésében mindig van valami egyéni és egyedi. Goethe írja valahol: „Minden költeményem alkalmi költemény.” Szubjektív, belső kényszer nélkül nincs vers. Úgy szoktam mondani, hogy csak az a jó és nagy vers, amelyet — meghalt volna a költő — ha nem írt volna meg. Az olyan versek, amelyeket lehetett volna nem megírni, jobb lett volna talán valóban meg nem írni.

Létrejötte után azonban a vers rögtön egy ellentmondás hordozójává válik. A költő magáról ír, de másoknak. A versbe foglalt egyéni érzés és gondolat olvasók elé kerül. Mű és közönség között viszont csak akkor támad áramkör, ha a költő legbensőbb, egyéni, egyedi és alkalmi érzéseit általános érvényűre emeli. A vers csak akkor talál olvasóra, ha a költő legegységibb gondolatait úgy fejezi ki, hogy az másokat is érdekel, hogy azok a közönségben rezonálnak. — A költészet közösségi alkotás, abban

az értelemben, hogy csak az alkotó és az olvasó közösségében valósulhat meg. Céljához hozzátartozik, hogy kifejezze a közösséget, amelyből sarjadt.

Ebben van a költészet hasznának, hatásának lényege: a vers egyéni érzést fejez ki, ugyanakkor közösségre hat.

Mit jelent közelebből ez a hatás?

A vers tökéletesebben fejezi ki azt az érzést és gondolatot, amely az olvasóban él. Gorkij mondja: „A költő a világ visszhangja.” A jó vers az olvasót is az alkotás részesévé teszi, megadja az érzés fölismerésének kielégülését, az olvasóban is megéleveníedik az élmény, vagy az olvasó a versbe belevetíti a maga élményét. Az élmény az olvasóban inkarnálódik. S ezért a vers csak akkor él, ha olvassák. S amelyik vers ezt nem éri el, rossz vers. A költészetben az ember önmaga kiegészülését, teljességét keresi és találja meg. A jó vers az embert önmagára eszmélteti, önmaga fölfedezésére csábítja, a teljes ember igényét ébreszti föl. A költészet gazdagabbá tesz, meg sokszorozza, kitágítja az ember életét, ugyanakkor mélyebbé is teszi azt.

A költészet hat, tehát használ. Az ember érzelmi kultúráját fejleszti, finomítja, gazdagítja. A jobb, nemesebb, árnyaltabb lélek örömét adja meg. A félelmek helyett a boldogságot, a felszabadultság érzését gyarapítja. A költészet haszna: a tökéletesebb ember, a nemesebb indulatú-erkölcsű ember, az eszményi ember. — A bibliai nyolc boldogság mellett a kilencedik: „Boldogok, akik szeretik a verset, mert ők a kövek nyelvén is tudnak beszélni.”

Nincs tehát magánköltészet, amely önmagában hordozná célját. Nincs l'art pour l'art. A költészet nem lehet céltalan, és nem lehet önmagának célja. „Olyan költeményt alkotni, amely csakis költészetet tartalmaz, lehetetlenség” — mondja Paul Valéry. Ha pedig célja önmagán kívül van, akkor hat és használ. A vers és az olvasó, a költő és a közönség nem szakadhat el. A költészetnek társadalmi funkciója van. Ez a haszna. A költészet csak az ember nyelvén és csak a közösséghez szólhat. A szép vers nemcsak tetszik, nemcsak tetszetős, hanem jelent is valamit. A verset nem lehet csak azért olvasni, hogy agyonüsse az ember az időt. A költészet nem szórakozás, nem időtöltés. A vers nem narkózis. A vers mindig eszméltet.

Ezt maguk a költők egyébként mindig igen jól tudták. Valéry után a mi Eötvös Józsefünket is idézhetjük: „A költészet kedves játékká aljasul, ha a kor nagy érdekeitől különválva nem a létező hibák orvoslása, nem az érzelmeik nemesítése után törekszik.” Vagy közismert Petőfi óhaja a szabadságharc idején: nyomtassa ki a kormány több ezer példányban *Csatadal* című költeményét és rölapokon osszák szét a katonák között, mert a vers még a hiányzó fegyvereket is pótolhatja...

*

Mondottuk: hat és használ a vers. Ennek a fölismerésnek nyilvánvalóan a költői gyakorlatra is következménye van. De én most nem arról akarok beszélni, hogy ez milyen feladatot ró a költőre, arról, hogy mit várunk a jó és szép verstől, attól, amely hat és használ. A kérdést a közönség, az olvasó oldaláról vizsgáljuk meg.

A vers-szeretet — mint a boldogság — tulajdonképpen nem állapot, hanem cél. Törekvés és fáradságos küzdelem elérésére, hogy a költészet életigénnyé nőjön az emberben; ellenállhatatlan kényszerré, amely arra irányul, hogy a vers étellé, táplálékká váljon. A versszeretet folyamat, valamire való állandó igény. Ez a fogékonyság, azt hiszem, kialakítható, fejleszthető az emberben. Amíg azonban a költészet igénye életfunkcióvá válik, hosszú az út. A vers szeretetére, értésére nevelni kell.

A mai vers értésében, megszeretésében kétségkívül nehézséget okoz az a távolság, amely a köznyelv és a költői nyelv közt a mi irodalmunkban is egyre nő. Nem mondhatjuk még — mint az angolok vagy a franciák —, hogy a modern versnek szinte külön tolvajnyelve lenne, de igaz, hogy egy mai *közepes* magyar költő sem írhat — mondjuk — Petőfi modorában. A líra nyelve egyre tömörebb, sűrűbb lett. A hasonlatok gazdagsága, amit Petőfinél még megszodálunk, a mai költőnél nyelvi szeplővé csúnyul. A modern, tömörítésre törekvő költői nyelvben a valóság és a kifejezés közti áttételek száma megnőtt, a hasonlatot a tömörebb metafora, az el-

vontabb szimbólum szorítja ki. A tiszta ritmusokat, az iskola és a verstan szabályait a kevert, ismert szabályokhoz nem alkalmazkodó formák váltják föl. Mindez növeli a mai vers nehezen szavalhatóságát, általában azt, hogy első hallásra vagy olvasásra behatoljunk a vers lényegébe, húsába-vérébe.

Ezek a mai versek nem nyílnak meg az első érintésre. A kevésbé zeneértő előtt is többször le kell ütni egy hangot, hogy fölismerje. Nem elég a billentyűkön végigfuttatni az ujjakat. Bele kell mélyedni, le kell szállni a vers mélyrétegeibe, hogy föltáruljanak titkai. A vers igazi élvezetéhez nem elég az egyszeri hallás vagy olvasás. Csak a megrágott, megemésztett vers válik vérré. Egy verseskötetet — szemben egy regénnyel — nem lehet „kiolvasni”. Egy verseskönyvet tulajdonképpen csak akkor ismer az ember, ha minden darabját könyv nélkül, betéve tudja. Mert a versolvasás nem addig tart, amíg a szöveg előttünk van. A vers teljes megértéséhez, ahhoz, hogy a vers az olvasóban újraszülessék, olvasásra plusz elmélyedésre van szükség.

Ahogy a zenét csak az hallja, akinek füle van a hallásra, a versszeretetre is rá kell ébreszteni az embert. A betűk ismerete még nem művészet. Ahogy a kottaolvasás sem zenehallgatás. Csak alapja a mű befogadásának, élményi átélésének. Az olvasni-tudástól el kell jutni a költészet ismeretéig, szeretetéig!

Ez tulajdonképpen még a gyermekkorban dől el. Ahhoz, hogy a felnőtt szeresse a költészetet, a gyermeket kell megismertetni a verssel. Amikor a szülők az első szavakra tanítják a gyermeket: „mama”, „papa” — valójában ritmust, költészetet, verset mondanak. Ahogy az emberiség történetében a legelső, legkezdetibb művészet, minden művészet őse: a költészet volt (ahogy Kosztolányi mondja: „a vers mindnyájunk anyanyelve”), ugyanúgy az emberiség biológiai fejlődését és történetét újraélő embernek is első találkozása a művészettel: a költészet, a vershallgatás, a mondókák, a kiolvasók, az alitatók.

A család után az iskola adná a második indítást az embernek a verskultúra kialakítására. Ez nem óraszámától, tantervtől függ. A kérdést a gyakorlat oldaláról nézzük meg. Úgyis divat manapság politechnikáról beszélni. Valamiképpen így, *politechnizálva* kellene a költészetet is tanítani. Komolyra fordítva a szót: nem lehet a költészetről teljes élménye annak, aki maga sohasem próbálta. A versszeretetre is gyakorlati úton kellene az iskolában nevelni. Aki életében egyszer már megpróbált verset írni, az valamiképpen átélte — bár igen alacsony fokon — az alkotás gyötrelmét és gyönyörűségét, s abban kialakul valamiféle finomság, fogékonyság általában a költészet, a művészet iránt. Azt becsüli az ember, amit már maga is próbált. A régi iskolai penzumoknak nem az volt a hasznuk, hogy költőket kreáltak. Aki ezeket a kötelező feladatokat megírta — tíz sor hexametert az ősről vagy a szülői szeretetről — talán sosem lett jó költő. De ez a feladat megérezte vele — kicsinyben — a versírás, a teremtés lázat és titkát. S lett belőle jó versértő és versolvasó, aki becsülte és szerette a költészetet. — Az iskola annyi mindenre megtanít bennünket, ettől a tantárgytól, az irodalomtól ne várjunk többet: neveljen jó olvasókat, versszerető fiatalokat. S majd az irodalom is hasznát veszi ennek: alighanem van valami törvényszerű abba, hogy a jelentős költők olyan korokban lépnek föl, amikor sok jó versolvasó él.

A mai, élő költészet megismertetése persze kétszeresen nehéz. Ez egyelőre még az iskolának sem elsőrendű feladata. A felnőtt olvasó alig hoz magával valami indítást, tájékozódást. Innét is érthető az a természetes idegenség, amelyet a mai olvasó a mai, kevésbé ismert költészet iránt érez. Pedig a legmaibb művészet éppen a líra: a korról és a korhoz szól. S ez még valami külön rangot is kellene, hogy adjon a mai költészetnek.

Ugyanakkor az élő költészetnek van egy olyan sajátja, amelyet minden korábbi alkotónak ma már nélkülöznie kell: ez a szerzővel való személyes találkozás lehetősége. Azt az idegenséget, amelyet az olvasó a mai lírával szemben bizonyos mértékig talán érez, feloldja a költő személyes ismerete. A költő bemutatásának erről az erejéről nem mondhatunk le. Enélkül tulajdonképpen nem is lehet élő szerzőnek sikere...

Jankovich Ferenc: Napravárók

(Szépirodalmi)

Még Jankovich Ferenc gazdag költői termésében is meglepetés a Napravárók. Alig egy éve jelent meg a Magvető kiadásában Jankovich Ferenc „Összegyűjtött versei”, amelyben első kötete: a Kenyérszegés óta 1959-ig írt, több mint 500 versét jelentette meg a költő. A karácsonyi könyvpiacra megjelent Napravárók ugyancsak 100 verset tartalmaz, az utolsó két-három év terméséből, de fele részben 1960-ból valókat. A számadatok jelzése nem akar számkukackodás lenni, de valóban így mérhető fel Jankovich költői termékenysége.

A számok mögött érdekes megállapítani, hogy Jankovich most érte el fejlődése csúcspontját, nemcsak mennyiségben, de a versek művészi értékében is. Jankovich Ferenc már első verseiben is kivételes költői erőt mutatott, és erejét jó irányba tudta vinni a Nyugat második nemzedék-váltásakor. Ha mestereit keressük, nem az Ady-kor költőinél kell kopogtatnunk, hanem a népdalok, népbaladák forrását kell megtalálnunk, ami a Kenyérszegés több darabját olyan üdévé és rokonszenvenné tette.

A fejlődő Jankovichnál határozottan keveredett a múlt a jelenel, a versek régisége a modernnel és Berzsenyi, Csokonai, Vörösmarty, Arany hangvétele éppúgy megcsendül lírájában, mint a fiatal Illyés Gyula hangja. Sajátos, realista költészet volt ez, tele férfias, duzzadó erővel és ugyanakkor finom elomlással. Költészetében szerencsésen olvasztotta össze a gondolati líra magasfeszültségű elemeit a dal könnyed alkatával. Muzsikus készült-

ségének valóságos bravúrja volt a pöntölei-kocsonyát idéző Áldomás, vagy a Vársárhelyi Zoltánnak ajánlott Bújócska. De gondolati líránkban is olyan remeket alkotott, mint a Szántód partjainál c. ódája, amely azóta klasszikussá érett és minden bizonnyal a legszebb magyar versek közül való.

A Napravárók a korábbi Jankovich határozottságát és töretlenségét mutatja. Nincs ingadozás nála sem emberségben, sem a társadalmi tudat kifejezésében, sem a költői eszközök alkalmazásában. Őserejű költészet ez, mint a vihar hangja. Idézzünk a kötetből néhány verscímet: Özönlő világ, Szökőár, Galambok harca, Az elmúlt jövőről, Beszélgetés egy tűzhányóval, Az élet valóságai, Gondolatok a vonatban, Háromszázéves terveim, Levél Koreába, Tölgyfa-tartás, Új Hófehérke, Népszerű oráció, Fekete ballada, Liszthez mindannyi a millió változatú élet: a lét, a természet, az ember, a kor, a világ hangja, hol zord, hol derűs variációban, az óda magas hangján, vagy a dalok barátkos-monotóniájával.

A mai ember gondja, izgalma, derűs optimizmusa szólal itt meg, hangban, képen egy nagyon jelentős gondolkodó és költő revelációjában. Szándékosan írtam revelációt, mert minden versében van valami a próféták szavából és állandó ihletéből. Talán éppen ez az alkat, a léleknek ez az állandó ihletett lebegése, a mindennek reagálás: a bő termésre is a legjobb magyarázat. S ezt Jankovich nem lankadó erővel odáig viszi, hogy mindenkor képes írni, mert mindenkor — mint az érzékeny

hárfa a szélrezdüléseket — a világot fejezi ki. Nem keresi a témát, a téma keresi meg őt, a költő csak kimondja azt, amit szolgáltatnia kell. És ez a szolgálat soha nem szolgai módon jelentkezik, hanem az igazi poézis szuverenitásával, ezért jelentős költő és ezért a kor igazi költője Jankovich Ferenc.

Ereje, kifejezőképessége pedig mindehez bőséges. Nincs szüksége csiszoló eszközökre, verse ezek nélkül is csillog, szóalkotásában (mennyi eredeti szót teremt) a rímek természetes érdességében, költői képeinek régies és modern változataiban. Néhány példa: „csillagokká vált a szenvedés”, „opálszint pelyhedző öröm”, „árnyak csendje”, angyalhajakból tüzet szerkeszt a hit”, „fehér villanatok az ég kék tavaszán”, „lágy-pehely hamvai”, „nyári hév fény”, „mint a katángon az ezüst csillám”, „a történelem tajték hajjai”, „hallgatni a lét csendülő fülét” stb.

A végletekig lehetne verseibe markolva felmutatni az aranyport és érdemes is volna szóbőséget a szótározó filológusoknak feldolgozni (ahogy teszik Juhász Gyula, József Attila verseivel), volna mit tallózni kötetekben. Nála az egér *zörmöcskél*, a verebek *surrognak*, a szénásszekér nyikorgása *sejlik*, a szegfű *nyildokol*, a rovar *cirpeg* stb. Népi ízeit idézik az ilyen kifejezések: „kussti, kurta, meszelünk”, „mikor a csévének serceg teje-nedve”, vagy „a fagy megpatkolta”, „senki bútorja”.

A Napravárokban a címadó vers a Sas-hegy alatti kis csárdáról szól: katonák, vradók, sofőrök, asztalosok, szabók mulató tanyájáról, de mennyire mai világot mutat ez, még Krúdy mulatóival szemben is. A víg cimborák a költőt is „jó szívvel kínálják”:

s mosolyoktól sok mihaszna bánat
a szívekben jobb hitekre támad.

Rokonhangú az „Egy fényes csillagról” című, Dömös bácsi emlékének ajánlott vers, a megfoltozott cipőről. Az apró-munkát dicsófti benne s jutalmul a „kész cipőről” oda pöttyinti a szép fizetséget:

S nicsak! hegyén a volt bocskornak
ott tündököl egy fényes csillag.

Az Új Hófehérekében a diplomáját eltemető hű feleségről mond himnuszt, aki a költő mellett és „három tanuló gyermek mellett” kopik el, de jutalmul itt is kész a költő arany-fizetsége:

— — — te vagy hű feleségem,
Te vagy az anyagi világ legfehérebb szol-
gáloeánya.

A „Galambok harca” megint az erőfe-szítés szimboluma a jégverésben „repedt csontokkal, ütött fejvel, véres szemekkel” viaskodó galambokról s végül is: „zilált soraikat, egy pillanatra előnti a verőfény”.

Véletlenek ezek a megoldások? Aligha! Itt szilárd világnézetről van szó, amelyet Jankovich költészetének tengelyébe állít.

Sajnos, nincs helyem, hogy tovább idézzek kötetéből. Pedig egy sereg feljegyzésem van még ennek a gazdag és érett költészetnek az illusztrálására. (Kétféle tájban, Illatszönyeg, Vízben, Női arckép stb.) Jobb, ha az olvasó megveszi a kötetet és hosszú ideig kéznél tartja: igaz emberi magatartást tanul belőle és valódi szépséget kap garmadával. A zeneértő Jankovich Liszt-nyelvén mondja el a maga ars poeticáját:

Ó, barátaim,
hozzuk fel, mi, a lelkek gyöngyeit
a kusza mélyből — hadd ragyogjanak
tömegben, a lelki tündökletek!
S — egy hajszállal is — jobb lesz a világ.

A közös pályakezdés pillanatától figyelhettem Jankovich útját. A nagy Nyugat-nemzedék öröksége, a különböző izmusok harca és a kor válsága sokféle útvesztőt jelentett, de minden veszéllyel szemben Jankovich Ferenc határozottan ment a maga útján, a pöntölei kőműves házból hozott kincessel: a magyar poézissal.

BÁRDOSI NÉMETH JÁNOS

Takáts Gyula: Virágok virága

(Szépirodalmi)

Takáts Gyula verseskötete, a *Virágok virága* egy huszonöttesztendős költői pályája legújabb állomása. Takáts termékeny költő, egy-egy kötete a telehordott magtár jóleső képét idézi fel olvasóiban. Lírai gyűjteményeit nem öt-hat kicsücsösödő, de zömében kevésbé jellegzetes vers jellemzi, az egyes periódusok egy teljessé kristályosuló költői világ létezését bizonyítják. Számos költő életműve a szerte-hulló érzések mozaikképévé töredezik, Takáts köteteit a költeményekből kiáradó erős szenzualitás egységessé, azonos szintűvé formálja.

Korai versei már kialakult lírikust mutatnak. Érzékletessége, alkatát jellemző őszinte életszeretete s a dunántúli tájat kifejező, derűs koloritja eredeti és rokonszenves költő pályakezdését ígéri. A háború éveit alatt természetesen derűje elborul. Ihlete megcsappan, a szavakat üresnek találja; e korban az „ölj” parancsa az egyetlen szabály, s a kor hősei az érzéketlen gladiátorok. Nem a líra időszaka ez; érzi, hogy csak a tett segíthet, amely a beteg, korhadt rendet gyökeresen megváltoztatja.

A szörnyű világegés után, az új és sokat ígérő társadalom keretei között ropant erővel éled fel Takáts lírája. Az „új dalokra” nem kell áthangszerelnie magát; az életigenlő s a hazai földdel szervesen egyévváló költőnek jogos helye van a megújult magyar irodalomban.

Tájköltészete, ez a hamisítatlan színékből gyűjtött, lírai csokor is ekkor bontakozik ki a maga teljességében. A Dunántúl gyöngyszemét, a Balatont ritka művészi finomsággal örökíti meg költői palletáján, mintha Egre József posztimpresszionizmusa, a színék és fények árnyalatos tükröződése tevődne át adekvát módon egy másik műfaj formanyelvére.

Utolsó kötete, a *Mézöntő*, és a most megjelent *Virágok virága* tovább szélesítik tájköltészete megszokott határait. Nem a pannon vidék dícséretének variációit érezzük bennük, hanem a férfikori líra újabb elemekkel való kiegészülését. A

Virágok virága a tájat mint befoglaló keretet ötvözi a versek köré, de szabad szárnyalásukat nem akadályozza. A költő az anyaföldet, a szűkebb hazát örök megtermékenyítő és frissen tartó erőnek érzi, innen röppen fel az ihlet fehér izzású világába.

Takáts több újkeletű verse a föld és a végtelen között megteremtett lírai gyorsjárat útvonalán mozog. Ez a végtelen nem a homályba burkolt transzcendentális világot, hanem a költő maga elé tűzött eszményeinek sugárzó magaslatát, embermivoltunk legigazabb vágyait és törekvéseit jelenti. E költői utat görcsös erőfeszítés, zökkenős áttételek nélkül teszi meg. Fent, a „platinatiszta pályán” kirajzolódik előtte a múlt — és a jövő lehetőségei is megcsillannak. Több versében fordított irányban halad: a végtelenből a föld felé s egy-egy váratlan képpel, a lét apró, köznap momentumával fejezi ki életszeretét. Pincei látomásában egy vízió után jut el a valóság talajára.

... *Mintha szárnyas kék tapéta*
az égen csendesen kinyílna, 2n
oly fényesen feszült körém
a hajnal temploma.
S egy gálicszinű kápolnában
ébredtem, fönt a hárs alatt,
— a rom tövében, — amelybe
gazdánk a kádját öblögette.

A föld és az ég együttes vonzása rendkívül erős Takáts lírájában. Húrjait e sarkpontok közé feszíti és a lényegesre akar rátapintani. Lába az út porában, szárnyai a kéklő magasságban; a közepet sohasem választja.

Láb a földön, szív az égbe,
állok a lét egészébe 3n
s zsupunk nádszál-furulyája
szól csillagok kórusába!

Hold és Vénusz visszafelel.
Beszélget a nemzetekkel.
Nem is velük! ... Az emberrel,
aki összeforr az éggel,

*s végre egymást is megértve
szállhat boldogabb jövőbe.*

(Átsugárzik és ragyogva)

Takáts Gyula élményanyagát általában ez a kettősség, az elvont és a valós élmények érdekes szimbiózisa jellemzi; a legégetőbb gondolatokat vagy a konyhába beszökött tücsök egyszerű dalát is e kettős hangütéssel szólaltatja meg verseiben.

*A dal, e szótlan értelem 3n
mindent úgy összefogva,
a lét gyémánt fonákját
ránkhúzta s tárgyainkra.*

*Ránkhúzta, mint egy inget.
Fénylett szemünk, a konyha, mind!
És minden föl a Göncölig
ragyogta élő vágyait...*

(E szótlan értelem)

Takáts lírája nem egy időtlen világ általánosságait tükrözi, gyökerei a mába nyúlnak. Az új életre virradó föld számos jelenségét, színteljét a primér élmény frissességével dolgozza fel költői anyaggá. Sehol sem válik erőltetetten program-szerűvé; egyik versében hangulatos tájleírásból bomlik ki a közlés: a határban már nem az ember, hanem a „nyugodt gép” végzi az aratómunkát. A mezei munkában való kemény helytállást eredeti színekkel eleveníti meg:

*Gyors keze és lába nőtt mindennek.
Takarít... Sűrűg... Alig pihennek.
Markol és indul minden parancsra.
Szótlan vonul, mint megannyi hangya,*

*vonul a levágott, bezákoltt világ
tarlón, szántón és lila kerteken át.
Mögötte pattogó, szöcskés föld marad
s már-már a pince is utánuk szalad.*

(Hegyi versek)

Néhány versében nem teremti meg pazar lírai díszletét, a leírt sorokon a gondolat értelmi ereje sugárzik át. A költő megidézi a történelmet és milliók nevében állást foglal a békés emberiségre törő háborús örület ellen. A világot kizárólag az egyén és a közösség szoros összefogása mentheti meg.

*Csak én vagyok s e milliányi én,
ha összeáll a szervesetlen színén,
oly élő, de oly kemény elem
feszül baltád elé, történelem,
hogy többet már az örült zsarnoki
az értelem egét nem bontja ki,
és akkor
nem a megveszett kegyetlen elmék
szerint kísért a lét s a nemlét.*

(A milliókért)

Takáts legsajátosabb színeit sűrített levegőjű tájversei őrzik. A déli órák költészete, a tiszta égbolt és a tárgyakat át-fogó fény sugaras játéka őszinte öröme serkenti az olvasót. Ezt az örömet az érzékletes képek és hasonlatok még fokozzák. — A szertehulló látványt vidáman csípke a szem madara; a sárgarépa, mint karcsú, piros hegedű zeng a kés alatt; a fák dúlt, őszi lombja szétlőtt szárnyú fácánra emlékeztet; az érett kalász „pöndöri”; a seregély csapat, mint kormos vatta úszik a levegőben. — Az ember és a természet meleg derűje árad szét ezekben a sorokban.

Minden új könyv kiadása ünnepi esemény, mert egy életmű gazdagodásának lehetőségeit hordja magában. A *Virágok virága* kétszeresen az: a szép kiállítású kötet megjelenése csaknem egybeesett a költő ötvenedik születése napjával.

SZEGHALMI ELEMÉR

Ténagy Sándor: Jámbor lázadás

(Magvető)

Egy dunántúli ízekkel, színekkel és illatokkal töltekezett fiatalember nekivág a nagyvárosnak, mert érzi, hogy a kor lelkét megmarkolnia és dalba kötnie csak ott lehet. A színekkel és ízekkel egy csokorba kötné a XX. század élményét, a „fehérköpenyes isten” csodáit, s az emberek, főleg a munkásnép szeretetét. Majd ráébred, hogy a metamorfózis, az életforma-váltás nem is olyan könnyű és még kevésbé veszélytelen, ha egyúttal elszakad a természetközelség friss tápláló erejétől.

Azonban konok-népies elszántsággal falja magába a nagyváros élményét: „Legelem komoran Budapest macskaköves utcáit” (*Jámbor lázadás*). A kötetnek ebben a címadó versében már azt is méregeti, jámbor lázadása „mikor nővi túl a nagy házakat” (Uo.). Józsefattilás pátoszszaal hiszi, hogy őt kívánja kenyéreként a „proliéhség”. Ám a való lassabban érlel, mint az álmok, és bizony, csak „halkan szentségel”, amikor szállásán a zavaró rádiózás miatt hiába „mocorog” benne a vers, nem ülhet le nyugodtan megírni sem. Nagy szavak helyett inkább az „egyszerű szó” barátja, így aztán lázadása valóban jámborrá szelidül.

Nagyjából ennyi a „jámbor lázadás” története. Tipikus, modern, magányos parasztfelkelés ez, a nép fia, a „kaszás-ivadék” elindul, hogy meghódítsa a szellem tartományait, ami nem kincset és szerencsét jelent, hanem az emberiség megannyi közös gondját. Belső, lelki történet, amelynek fázisait, bonyodalmát és rezdüléseit izgalmas élmény figyelemmel kísérrünk. Jól észlelhető fejlődés bontakozik ki a kötet folyamán, a friss-üde életképesdi versírástól (*Reggeli biztatás önmagamhoz, Gyárilányok, Fürdés műszak után stb.*) a *Kétség és erő dalain át A nap fia* és az *Időtlenység* c. versekben szárnyaló gondolati felindulésekig.

A valóságot, — a tovahagyottat és a meghódítandót egyaránt — lírai képsorozatban veszi számba. A *Szekszárdi képeslap*-ban gyerekkorát üdvözli, a *Szénakaszalók*-ban pedig a gyökértisztelő hivatás-

tudat szolaltatja meg legigazibb reményességét:

...mondják-e majd ők valaha
büszkén, mellük kifeszítve,
olvasván verseimet: a mi
fiunk ő, a falvak gyermeke ő,
büszke-konok kaszás-ivadék.

Néhány korai versében a rajz nehézsé-
sen tapad a konkrét valósághoz, annak
béna tükrözésén túlra nem is csápol (*Szeptember, Dél a konyhán, Csöndes falusi este, Disznóölés*). A konkrét hangulatok rögzítéséhez érteni — bár néha elengedhetetlen feltétele, de legfeljebb ábécéje a költészetnek. Még az sem elég, ha a költő az utolsó versszakban kipillant az általánosítás felé is:

Nekem úgy tűnik, mintha az
egész világ ebédelne,
és kenyeret mindenkinek
a nagyanyám kése szelne.

(*Dél a konyhán*)

Már sokkal kevésbé érzik az egy konkrét pillanathoz tapadás pl. a *Téli etűdben*, ahol a szelíd, egyszerű, mégis érezhetően reális rajz, annak ellenére, hogy „neonkeret” is virít benne, meg tudja ragadni azt a kisvárosias ellágyulást a nagyvárosi utcán, amely a sűrű, „szívrehulló” hóesésben Budapestet is elfogja.

A költő sokat vívódik, vajon beválthatja-e álmait és konokul-akart célját. A fiatal költőkhöz címzett *Rapszodikus jegyzetek*-ben az „egyszerű szó” programja mellett áll ki, amely nála az életközelséget jelenti:

... galaktika-mászás helyett
jobb volna a szántás melegét érezni a
versben ...

A múlt, a kaszás ősök és a munkáskörnyezet lírai tablója azonban nem marad végcél az értelmiségi problémák megízlése után. Bármilyen rokonszenvvel fes-

tette meg a munka utáni fürdés felemelő és újra emberrétevő érzését s a benne megtisztuló póre szolidaritást, a rokon-szenyvvel festett munkásarcok (*Műszak-váltás, Gyárilányok, Szótlan szerelemmel* stb.) után még szélesebbre tágul benne a közösség szerelme (*Szövetség, Memento, A nap fia, Öles sóhajok szakadnak*).

A költői hivatás felelőssége nem hagyja nyugton. Számos versében feszegeti-vizsgálja, tehet-e valamit költőként a milliőkért.

A kétségek is ott dörömbölnek tépelődéseiben:

Piros nyelvével megnyalta
arcomat a szomorúság;
kávészagú versektől
még nem gyógyul meg a világ.

(*Tápláló nyugtalanság*)

A városivá vedlés sincsen probléma nélkül:

A pesti aszfalt megfogott,
elkopik szűrőd és csizmád;
sikerül-e megtalálni
kettős életednek titkát?

A *Kétség és erő dalai*-ban aztán az egyetemesség felé tárulkozik. A hajdani konkrét röghöz tapadástól mily nagy a távolság! Itt „világot ölelő” szerelem izzítja, s az a nyugtalanság, hogy „kit élni készitet a hit, — nem szabad ingyen meghalnia.” Hivatását „tartozásnak” tekinti és „e század emberizzadta szép csodáit — méltó dalokba kötve” akarja elmondani (*Vígságért könyörgő szoltár*).

Van is hozzá képalkotó ereje, vannak sajátos ízei, hivatástudata, valamint célratörő elszántsága; kérdéseket mer föltenni és elég bátor kételkedni is önmagában.

A költői tehetség mindenekelőtt a képteremtő fantázia erején mutatkozik meg. A kötetben a költői véna szép bizonyágaként az egész versen végigvonuló egységes kép (pl. *Bennem élsz*) csakúgy megjelenik, mint a népies szemléletből kinövő jellkép (*Három vadgalamb*).

Vagy ez a pompás képe — a vers további lelohada és az enyhe adys íz ellenére sem maradhat idézetlenül:

Hajam fekete lángbokor,
énekes kezek fészke,
de elröpült a két kezed,
ötcsőrű szelíd vércse.

(*Hajam fekete lángbokor*)

A kötetnek mintegy programot sűrítő első sorában a legelső szó mindjárt az ösztönös nyelvízlésnek hangzásigényes képteremtő erejéről vall:

Eperpörsenéses csókkal lázadok...

Végül van itt egy olyan jelenség, ami ugyancsak nyelv művészi képességek gyümölcse; talán „többfázisú képnek” nevezhetnénk:

... mártsd arcod a mai napba,
olyan jó, ha *szappanszagú tisztaságba*
törülközik a szived.

(*Reggeli biztatás önmagamhoz*)

A kép a konvencionális „szív” nélkül is három fázisú, azaz három képzetnek: a szappan, tisztaság és a törülközés képzetének egymásba botlasztása révén tömörül egységes, mozgalmas, és nagyerejű kifejezéssé.

Egy komoly kifogást azonban kell tennünk, meg egy veszélyre is fel kell hívunk a költő figyelmét.

A kifogás: nem elég szigorú önmagához. Egyrészt akkor, amikor kívülről-kapott sablonokat csúsztat be versébe (pl. a paraszt-munkás-értelmiségi összefogás megverselése a *Szövetség*-ben). Másrészt a verstani szabadosságban mutatkozik túl engedékenynek önmagához. Az egész versen végigvonuló következetes formai képzet szinte csak a kötet három-négy szonettjében (*Városi ős, Szenderés gyorsvonaton, Időtlenység, Bennem élsz*), néhány félrímes négyes soros szakokból álló versben (*Hajam fekete lángbokor, Kérdés, Memento* stb.), egy párrímesben (*Vígságért könyörgő szoltár*) és a két négyesrímű, kevésbé sikeres próbálkozásban (*Monódo, Eljutok hozzád*) található. A többi vers egy részében felfedezhetünk olykor rapszodikus elhelyezett rímeket, olykor sajátos stanza-alakzatokat) pl. *Románc*: ababxcedd, — de vajon pusztán a nyugtalanító hatást akarta fokozni a különben

nagyigényű *Kétség és erő dalai*-ban azzal, hogy a nyolc szakasz mindegyike más-más képletben íródott, vagy helyet engedhetünk a gyanúnak, hogy nem futotta erejéből a következőes forma-fegyelemre?

A töméntelen prózaversről pedig csak annyit, hogy a bennük gyakorta felvillanó kifejezésbeli arany szemcsék — véleményünk szerint — sokkal valóságosabb értéket képviselhetnének, ha a műgond jobban tömörítette volna őket, kimosva a prózai as meder homokjából. (Ugyanez áll a címadó — tehát eleve jellemzőnek érzett — versre, a *Jámbor lázadás*-ra is). A szonetteknek, mondhatni, érezhető előnyükre vált a forma zártsága és kényszerítő ereje.

A ritmussal hasonló a helyzet; túlnyomórészt hangsúlyos ritmusban ír, de ez is ritkán következőes; ütemelosztása a lehető legszabadabb változatokban táncol.

A veszély pedig abban rejlik, hogy érzésünk szerint túlgyorsnak tűnik a fejlődés a konkrét valóság ábrázolásától az elvontságok és általánosságok irányába. Ez a növekedési irány elehet önmagában helyes, hiszen az egyszeri, egyedi felől az egyetemes és közösségi kategóriák és eszmék felé ész és szívét tárnivalódi költői feladatot jelent, azonban ezen az úton lesekedik a költőre a legveszedelmesebb Cerberus, a kifejezés enerválódása, elszakadása a valóság képszerű megragadásától; az, amikor az általános érvényű mondanivaló általánosságok köntösében kezd mutatkozni. Azt hisszük, a fentemlített

fejlődésnek tovább büntetlenül nemigen növelhető csúcsein jár a következő szakasz:

Megbicsaklik a jóság,
megszédül a csendes hűség,
az égre ugrik a valóság,
összekuszálódik az egyszerűség,
kérdőjellé görbül a lényeg,
a szépségen túlnő a láрма,
hajszol az élet párnás menedéket,
tüskét terem a rózsafa ága.
Ember, vésd meg a lábad!
Emeld öledbe az emberiséget
XX. század.

(*Kétség és erő dalai*)

Az ilyen elvont beszéd az *Időtlenség* c. szonettben még marokrafogottabb s ezért veszélytelenebb volt.

Az innen tovább vezető út keresése „tápláló nyugtalansággal” jár a költőnél, s ez helyes, mert a kötet végén megjelenő retorika (*Crescendo, Óda a drótról*) és ingerültség (*Szisszenj fel minden mozdulatra*) idegen póz a szelíden lázadó poéta tollán.

De a kötet záróverse mintegy számadás-ként tudatosítja: „Annyit beszéltem önmagamról, másokról kéne szólni már, tudom...” Ezt a fölismerést biztatónak tekinthetjük, hiszen a költő keres, kutat, mert a „legfontosabbat” akarja kimondani, ha „fenemód nehéz” is.

LAKATOS KÁLMÁN

Forgács László: Ünnepe után

(Gondolat)

Bár a tanulmány a filozófus szemzőgéből vizsgálja Petőfi: Az apostol c. művét, mégis olvasásakor inkább azt kutattam, amit irodalomtörténetünk számára jelent.

Bátor tette vállalkozott Forgács László: Petőfi sokat vitatott művét a marxista kutatás módszerével megvizsgálni, a le nem zárult polémiák özönére végre megnyugtató választ találni — nagy feladat.

Petőfinek e legproblematisabb műve érhetően vonzotta a kritikusokat, s száz

év alatt számos értékelés készült róla. A marxista elemzés igényével fellépő kutatónak alaposan számba kellett vennie az eddigi eredményeket, fel kellett tárnia a helytelen nézeteket, hogy az akadályokat félretolhassa a marxista elemzés útjából. S e művelet során Forgács László rátalált a helyes mérlegelés legfőbb buktatóira. A sommázó ítélekezésre törekvő kritikusok nyomán polárisan ellentétes állásfoglalások születtek: egyrészt a merev el-

utasítás, másrészt az ellentmondásos mű problémáit feltárni nem tudó feltétlen hódolat. Megérthette-e Szilveszter forradalmiságát az a reakciós kritika, amely az ún. „magyar középutas” világnézet érvényesítésével mereven elutasította a forradalmiságot, s egyúttal ábrázolásának művészi hitelét is megtagadta? De nem juthatott el a helyes eredményhez a minden fenntartás nélkül fejbőlöntő szubjektív műtész sem, aki a főhóst már csupán azért egekig magasaltta, hogy egyáltalán lázadni mert. Csak a tárgyilagos elemzés hozhatja felszínre Az apostol igazi értékeit. A költő műhelyébe csak akkor lehet belépni illő komolysággal, ha nem hajtunk eleve térdet-fejet a forradalmár költő szubjektivitása előtt, s nagy gondot fordítunk a költői mű és az adott kor összemérésének feladatára — szűri le marxista értékelésének legfőbb szempontját a szerző. S Forgács László túl is jut a pusztá szándékon: példamutató lelkiismeretességgel vizsgálja meg a mű korát, megszületésének körülményeit. Mindenekelőtt a szabadszállási kudarcot, mint a mű alapélményét.

Leszögezi, hogy a nép 1848—49-es szerepe változó volt. Mert ha ellentmondásoktól mentesnek fogjuk fel a negyvennyolcas népet, lemondunk a március—szeptember közötti időszak marxista elemzéséről. Csupán véletlennek minősíthetjük Petőfi választási tragédiáját, ha népén pusztán a márciusi, illetőleg szeptemberi pesti plebejus tömeget értjük. Másrészt abban látja a szerző a választási kudarc okát, hogy Petőfi plebejus forradalmár marad akkor is, amikor agrárforradalmárnak kellene lennie. Emiatt szigetelődik el a forradalmár költő a „lentek” világától, amikor már a „fentek” táborával régen súlyos konfliktusokba jutott. Így válik Petőfi „korán érkezetté”, magányos forradalmárrá.

Eddig marxista igényű értékeléseink is buzgón hangoztatták Ady magányos forradalmiságával szemben Petőfi forradalmának tömegbázisát. Újszerű Forgács László értékelésében Petőfinek mint magányos forradalmárnak bemutatása. Igen meggyőzően, aprólékos, részletező elemzéssel tárja fel az elszigetelődéshez vezető utat. Így értjük meg, hogy Az apostol nem epizódikus jelenség a forradalmár költő

eszmei érlelődésében. Azt a különös társadalmi helyzetet tárja elénk, amikor a küzdőtérrel kiszorult forradalmi demokratizmus már se nem vezető, se nem mozgató erő; viszont a nemesi liberalizmus már szakított a plebejus demokratizmussal, de békepártivá még nem vált (59. l.). A társadalmi ellentétek világos felismerése csak az elszigetelő forradalmár Petőfinek sikerült, de e felismerés a költő elszigetelt helyzete miatt szubjektívistikus jelleget ölt. Ez magyarázza Az apostol jellegzetes líraiságát.

S itt ismét lényeges helyreigazításokat végez Forgács László. Nem lehet Az apostol a tárgyias epika követelményeinek mérlegével mérnünk. Helytelenül járt el tehát a polgári kritika, amikor a művet epikus fogyatékoságai miatt elmarasztalta. Az osztályfrontok összekuszáltsága lehetlenné tette a tárgyias epika követelményeinek megvalósulását. Csak a lírikus Petőfi leshette el és tükröztethette vissza művében a társadalom bonyolult ellentmondásait. Így válik a szubjektív líraiság gyengesége helyett erényévé Az apostolnak.

Mindehhez — Forgács Lászlóval nem egészen egybehangzóan — nyugodtan hozzátehetjük, hogy a lírai magatartás ekkor nem csupán Petőfinél jelentkezik ilyen feltűnő kizárólagossággal. A március utáni események még Aranyt is kizököntik epikus nyugalomból. Forgács László — többek között — A Toldi estéje elbeszélő költőiségét állítja szembe Az apostol lírai költőiségével, hogy különbséget vonjon Arany egységfrontos és Petőfi egységfrontot elutasító nézete között. Csakhogy a Toldi estéje nagyrészt még 1847-ben készült, 1848 márciusában be is fejeződött. Ezután Arany is egy ideig pusztán a líra terén munkálkodik. Éppen 1848 nyarán sorra születnek önmarcangoló lírai monológjai, a közösséghez szóló agitatív jellegű költeményei. Sőt e lírai magatartás oly erős, hogy még az önkényuralom első éveire is kiterjed, és még ezután epikus törekvéseiben is szubjektív műveket eredményez. Mindez azonban nem áll ellentétben Forgács László találó következtetésével: 1848 magyar ideológiájában „hiányoztak az objektív feltételek a valóság egészét átfogó tudatos költői epika és filozófia kimunkálásához”

(209. l.). Ennek oka konkrét magyar történeti jellegzetesség volt.

Helyesen mutat rá a szerző, hogy Az postol kutatói eddig alig fordítottak figyelmet a mű líraiságára. Pedig éppen ez a líraiság adja meg Petőfi nagy művének korváltó jellegzetességét. A romantikus alanyiságban lelhetünk rá a Petőfin túlmutató, Vajda és Ady költészetében kiteljesedő tényezőkre. Sőt Az apostol egyik legfontosabb elődje a gondolati szintézist és tárgyilagos lírát harmonikusan összeolvasztó József Attila költészetének.

Forgács László könyve hozzásegít bennünket Szilveszter bonyolult jellemének jobb megértéséhez is. Miközben megfejtja a főhős tragikumát, tüzetesen megvizsgálja a tragikumhoz vezető utat, feltárul e jellem sokszínűsége. Nem lehet egyenmű Szilveszter tragédiája, hiszen a gyermek- és ifjúkor, valamint a felnőttkor küzdelmei közé cezúrát von a nép pálfordulása. Az érlelődő, meg a tettek mezejére nyíltan kilépő forradalmár a királyi-úri hatalom gáncsvetéseiben a nép morális-politikai támogatására még bizton számíthat. Ezzel szemben a padlás-szobában sinylődő, érett forradalmár nem lehet többé népszerű a félrevezetett nép körében, de még nem tudja kialakítani körültekintő és eredményre vezető forradalmi taktikáját. Ebben a helyzetben előtérbe lép az aszkézis, a leroskadó herosz tragédiája (146. l.).

A tragikum eme differenciálódása határozza meg a jellemzés módját. Az érlelődő forradalmár tárgyilagosabban, epikai részletességgel állhat elénk; az éretten cselekvő forradalmár alanyi költőiséggel, lírai szenvedéllyel és bensőséggel, a tett közben elszigetelő forradalmár aszkézisével ölt formát.

Találón mutat rá Forgács László, hogy a polgári kritika nem tudta megközelíteni Az apostol hőségének e kettős-ségét, s a jellemrajz gyengéit emlegetve, „stilizáltan szimplex” jellemnek ítélte. Felderíti az igazságot, miszerint két szakaszban küzdő jellemmel van dolgunk. Az előtörténet Szilveszterét a költő fordulat, cselekményes történet rendjébe ágyazza; a padlás-szobában viszontlátott figura a szubjektumra alapozott jellemzéssel megformált alak. A második Szil-

veszter effajta ábrázolása adja a mű gondolati költészet jellegét: a költői tudat mozgásának megfelelően mozog a költött alak, a költő a hős egész lényét hozzáidomítja a közvetlenül kifejezett gondolatisághoz. S viszont a mű éppen a maga egzaltált szenvedélyességű gondolati poézisével adhatott választ a teljesség igényével a korabeli magyar élet egyik legfontosabb kérdésére, az elszigetelt forradalmár tragédiájára (213. l.). A költői tudatosság így nyer a jellemzésben közvetlenül esztétikai kifejezést. Ebben áll a jellemábrázolás rendkívülisége.

Irodalomtörténetünk sokat vitatott problémája volt Az apostol főhőségének romantikussága. Forgács László bátran szembenéz ezzel a kérdéssel is. Tüzetes elemzéssel mutat rá arra, hogy Szilveszter még realisan tájékozódni nem tudó forradalmár, ezért válik törekvése individualisztikussá. A világirodalom romantikus forradalmárainak sorába állítva Szilveszter elkülönül az orosz irodalom hőseitől, de nem rokonítható Gorkij korai forradalmi romantikus hőseivel sem. Szilveszter tudatos népforradalmár, a nép értelmére akar hatni, hogy megválthassa. Kudarcaiból korábbi munkájának hibáira következtet, vagyis nem értelemellenes hős. Romantikuma még realizmus előtti, nem antirealista romantika.

Az iskolai elemzések során gyakran megcsodáltuk Az apostol pompás in medias res kezdsét, de ennek igazi funkciójára Forgács László mutat rá a legtalálóbban. Nem az olvasó rokonszenvének kikényszerítése céljából történik a padlás-szobában való kezdés, hisz Petőfi e művét nem is kívánta nyilvánosságra hozni. A költő e kompozícióval is a lelkét betöltő legfőbb kérdésre, a tett közben elszigetelő forradalmár bukására keres választ. Erre pedig csak az érett hős, nem pedig a fejlődő ifjú forradalmár bemutatása adhat feleletet. Így kerül a padlás-szoba jelenettel a forradalmi cselekvés az ábrázolás középpontjába; a hőst átlendülőben látjuk az elveivel össze nem egyeztethető legális küzdőtérrel a földalatti forradalmi cselekvésbe. Petőfi megértette és kifejezte a kor jellegzetességeit, így főhőségének előkelő helyet biztosított a világ-irodalomban (112. l.).

Forgács László marxista tárgyilagossággal végbevitt elemzése nemhogy eltusolja, hanem inkább bátran felfedi az aposzól ellentmondásait. Az ismertetett epikai kettősségen túl rámutat lírai költőiségének kettősségére is. Az előtörténet líraisága az objektív valóságot a költő egyéniségén átszűrő tárgyas líra; a főtörténetben pedig alanyias líra szakad ki a költő lelkéből, melyben a költői lelkület hullámlása vetődik ki a tárgyas világra (222. l.). De ez a romantikus alanyiságú költészet is valóságtükrözés, a lírikus magatartásában elleshető valóság megnyilatkozása.

Forgács László könyve filozófiai jellege miatt nem könnyű olvasmány. Nem törekszik ugyan mondatainak esztétikai élvezetet is nyújtó megfogalmazására,

mégis az eredmények kibomlása során elragadja az igazságra rátaláló tudós szenvedélyes pátosza.

Az elmondottakat összegezve: a tanulmánynak nagy eredménye, hogy tárgyilagossággal marxista elemzéssel meggyőzően rá tud mutatni az apostol irodalomtörténeti korváltó jellegére, s fel tudja fedni azokat az értékeket, amelyek megadják el nem évülő irodalomtörténeti jelentőségét. A szerző e jelentős eredményeket úgy éri el, hogy lelkiismeretesen felfedi a mű világirodalmi és hazai előzményeit, Petőfi világnézetét pedig a márciusi ifjak világnézetével együtt vizsgálja. Az irodalomtörténeti eredményeken túl jelentősen hozzájárul 1848 eseményeinek marxista értékeléséhez.

NEMES ISTVÁN

Dömötör Sándor: Őrség

(Gondolat)

A honfoglalás után határőröket telepítettek a nyugati határ vasi részébe, és úgy látszik, hogy a mai Magyarország területén az Őrség az egyetlen olyan nagyobb tájegység, melynek területén az egykori lakosság a honfoglalás óta folyamatosan egy helyben él. Tágabb értelemben véve harminc és egynéhány község sorolható az Őrség területéhez, s földrajzi helyzeténél fogva — mivel egyrészt Hettessel, Göcsejjel szomszédos, másrészt szlovén-vend és stájer kölcsönhatásoknak kitett terület —, e különálló dunántúli etnikai csoport érdekes és hálás tárgya a néprajzi vizsgálatoknak.

Az Őrségről már 1818-ban úttörő jellegűnek mondható néprajzi monografia jelent meg Zakál Györgytől, s később is több tanulmány foglalkozik az Őrség egyes néprajzi területeivel, mint az építkezéssel, táplálkozással. Most Dömötör Sándor ad összefüggő képet az Őrségről a Gondolatnak és a Magyar Néprajzi Társaságnak a hazai etnikai csoportokat ismertető sorozatában.

Az Őrség etnikai jellemzése épp az említett földrajzi helyzet miatt nem egyszerű feladat, hisz számos szál vezet Du-

nántúl távolabbi tájaihoz (pl. Baranya), sőt a határon túlra is, Stájerbe, vend-szlovén vidékre. A vidékre jellemző a dombhátakon, szerekben való település, a faépítkezés, s csak itt, az Őrségben, a szomszédos Göcsejben, nemkülönben a vend-stájer vidéken látható a zárt udvart körülvevő úgynevezett kerített ház; valamint a bakhátra való szántás, ami a mezőgazdaságilag meglehetősen szegény vidék, a rossz termőföld megjavítására volt hivatott. A táplálkozás területén sok etnikai jellegzetességet tárt fel egy már korábban megjelent kitérő monografia.

Régi ház még akad jócskán az Őrségben, de már etnikailag jellegzetes népviseletről régtől nem beszélhetünk; Zakál György 1818-ban panaszkolja, hogy a kishemesi viselet polgárosodik, ahogy ezt különben Közép-Dunántúl több más pontján is tapasztaltuk.

Ha a népművészet terén összehasonlításokat teszünk Dunántúl egyéb területeivel, érdekes megállapításokra juthatunk. Például az úgynevezett pásztorművészeti tárgyakból többet ismerünk az Őrség területén, mégis ezen a téren elsősorban Somogy és Zala megyék vezetnek,

s ma is a jó faragóművészek inkább a Balaton környékéről kerülnek ki. Szövésszék itt-ott ma is működik az Őrségben, míg pl. Veszprém megyében emberemlékezet óta takácsember dolgozta fel a fonalat. Az Őrségi fazekasság viszont új életre kelt, Magyarszombatfán ma kerámiagyár működik, felhasználva a hagyományos díszítő elemeket.

Jó képet kapunk az Őrságiek nyelvéről Végh József kutatásai alapján. A szerző ezután a szellemi kultúra területére vezet, s Őrségi szokásokat, néphagyományokat, játékokat, dalokat, táncokat, meséket, mendemondákat mutat be. Ezen a területen természetesen etnikailag már nehezen körülhatárolható elemeket kapunk. A vers, a nóta, a hiedelem stb. kevésbé ismer földrajzi határokat, mint a természeti adottságokhoz tapadó építkezés, a ház, a gazdálkodás.

Mindent egybe vetve Dömötör Sándor könyve jó portrét nyújt Magyarország e kevésbé ismert területe népének életéről, s közelebb hozza az olvasóhoz a tájat, az

embert a mellékelt számos fényképpel. Mindenképpen dicséretre méltó a Gondolat kiadótól és a Magyar Néprajzi Társaságtól, hogy sorozatban adja ki Magyarországnak etnikai csoportjainak néprajzi leírását. Erre a tudománynak és a nagyközönségnek egyaránt nagy szüksége van, különösen a mindinkább nekilendülő helytörténetírás szempontjából. Óhajunk, hogy mennél előbb jelenjenek meg a többi kötetek is, tárgyalva elsősorban Dunántúl egyéb, néprajzilag érdekes tájegységeit, mint a Sárközt, a Balaton mellékét, a Rábaközt, a Szigetközt stb. De úgy érezzük, hogy az eddigi, kb. 160 oldal terjedelemben kevés, az etnikai jellegzetességek körülhatárolására még legalább száz oldalra volna szükség. Így a szerzők több részletleírást, megfigyelést közölhetnének. A képmellékletek részére pedig egész oldalt kitöltő kisét csináltassanak, ez inkább megfelel a modern nyomda-technikai követelményeknek.

VAJKAI AURÉL

Az Akadémiai Kiadó újabb irodalomtörténeti kiadványairól

A könyvesboltok kirakataiban egyre gyakrabban jelennek meg a legmagasabb tudományos fórum: a Magyar Tudományos Akadémia kiadóvállalatának többnyire gyönyörű kiállítású, vaskos kötetei. Meglepő az a bőség, amellyel irodalmi tárgyú sorozatok is napvilágot látnak. A múltban hozzászoktunk, hogy az ilyenfajta tudományos publikációk csak a szakmabelieknek jelentenek örömet, érdekes újszerűséget. Vajon így van-e ma is? Nemcsak irodalomtörténeti kutatásunk tudományos színvonalára, de erre a kérdésre is fényt vetnek és választ adnak azok az újabb kiadványok, amelyeket az Akadémiai Kiadó szerkesztőségünkhöz megküldött.

*

Vörösmarty Mihály *Összes Művei I—II.*

Ügynevezett „kritikai kiadás”: kéziratok, egykorú és későbbi kiadások összevetése alapján gondos elemző munkával

megállapított, az író szándékának leginkább megfelelő szövegeket közöl, a jegyzetekben a különböző változatokat és a közölt szöveg megállapításával kapcsolatos tudományos indokolást nyújtja, tartalmazza továbbá a versek keletkezése történetének tényanyagát (a megírás, a fogadtatás adatait, tárgy- és stílustörténeti vonatkozásokat) és egyéb, interpretáló jellegű magyarázatokat.

A felszabadulás előtt is jelentek meg kritikai kiadások, ezek módszere és tárgyi anyaga azonban már elavult. A régebbi kiadások között egyébként is hiába keressük éppen a legnagyobbaknak: Csonkainak, Katonának, Kölcseynek, Vörösmartynak, Petőfinek, Aranyaknak, Jókainak, Madáchnak, Vajdának, Mikszáthnak, valamint a XX. század klasszikusainak: Adynak, Móriczknak, József Attilának körszerű, a korabeli európai tudományos

színvonalnak valóban megfelelő kiadásait. Ezt az adósságot most törlesztjük.

Az utóbbi tíz esztendőben ugyanis hatalmas lendülettel folyik klasszikus örökségünknek a legmodernebb tudományos szemlélet és módszerek érvényesítésével történő kritikai kiadása. Petőfi Sándor Összes Művei első három kötetével 1951-ben kezdődött meg ez a munka, s azóta nemcsak Petőfi munkáinak hat kötete jelent meg (a levelezését tartalmazó kötet kiadása is folyamatban van), hanem Ballasi Bálint összes művei, Zrínyi Miklós levelei, Batsányi összes művei közül a versek, Fazekas Mihály és Arany János összes művei, Sárossy Gyula Arany trombitá-ja, valamint kisebb prózai munkái és levelezése, Ady Endre összes prózai művei és József Attila összes művei is kritikai kiadásban láttak napvilágot, megjelent a Régi Magyar Költők Tára legújabb kötete, Mikszáth Kálmán minden munkájának kritikai kiadása pedig 1956-tól folyamatosan történik. A most megjelent két Vörösmarty-kötet a Vörösmarty összes műveit tartalmazó kiadás megkezdését jelzi.

Valóban hézagpótló mű: a nyolckötetes Gyulai-féle kiadás már régen elavult. Azóta nagy mennyiségű, addig ismeretlen Vörösmarty-kiadás került elő. Ezeket különböző kiadványok részletekben közölték ugyan (a legjelentősebb Brisits Frigyes 1926-ban kiadott kötete: Vörösmarty Mihály kiadatlan költeményei), az anyag azonban egyre bővült (Halász Gábor és Kozocsa Sándor 1937-ben pl. újabb jelentős szövegeket közöltek), s a mostani kiadással kapcsolatban tervszerűen végzett kutatások során is még bukkantak fel újabb versek és verstörödékek. A régebbi közlések szövegei, kronológiai adatai is helyesbítésre szorultak; így valóban időszzerűvé vált egy teljes kritikai kiadás elkészítése.

A most megjelent első két kötet a költőnek 1839-ig írt lírai verseit tartalmazza. Horváth Károly, aki sajtó alá rendezte, kiváló munkát végzett; az eddigi kritikai kiadások között kétségtelenül ez a legalaposabb, a legkövetkezetesebb és a leg-sokoldalúbb. Petőfi Összes Műveinek 1951-ben kiadott első három kötete még tulajdonképpen csak a szövegváltozatokat és a kéziratok lelőhelyeit közli a jegyzet-apparátusban. A körülötte kibontakozó

viták során az ilyenfajta kiadás korszerű alapelvei tisztultak. (Ebben nagyszerű külföldi példák is segítséget nyújtottak: a 12 kötetes Belinszkij, a 10 kötetes Gercen, a 12 kötetes Nyekraszov, a teljes Puskin kiadás, a románok mintaszerű Eminescu-kiadása, az újabb oxfordi és cambridge-i Ben Jonson, Coleridge kiadások stb.) Az egységes eljárás kedvéért az Akadémia a kiadás elveiről 1952-ben szabályzatot is adott ki, amelyet utóbb a viták eredményeként módosított, tökéletesített. Így eléggé rövid idő leforgása alatt kialakultak a szövegkritikai módszerek alkalmazásának és a szövegek közlésének leghelyesebb módjai, s egyre gazdagabbakká váltak a művek eredetére, keletkezésére, fogadtatására, hatására stb. vonatkozó adatok is. (Lásd pl. a Fazekas-vagy Mikszáth-kiadás filológiai pontosságát és nagyszerű jegyzetapparátusát.) A kritikai kiadások így a szerzőre vonatkozó szakirodalomnak is valóságos enciklopédiáivá válnak.

A most megjelent két Vörösmarty-kötet már az. Horváth Károly alapos tanulmányokkal készült fel munkájára: két figyelemreméltó cikke is megjelent a kritikai kiadások elvi kérdéseiről. (A kritikai kiadások kérdéséről, Világirodalmi Figyelő, 1957. 2. sz., továbbá Klasszikusaink kritikai kiadásairól, Magyar Tudomány, 1959. 2. sz.) Nemcsak kiemelkedő hozzáértéssel és következetesen megvalósított, minden kis részletkérdésre kiterjedő elvszerűséggel rendezte sajtó alá ezt a két kötetet, de végtelen türelemmel és a hatalmas jegyzetapparátusból kicsendülő lelkesedéssel is. Ennél többet és pontosabb interpretálást aligha adhatna ma a filológiai kutatás.

Az irodalomtörténeti kutatómunka sok új adatot kapott ebben a két kötetben. Felhasználásával a további értékelő elemzéseknek bizonyára lesz új mondanivalójuk, — Tóth Dezső szép, korszerűen megírt monográfiája után is. Ez a kiadás azonban nemcsak az irodalomtörténésznek és az órájára készülő irodalomtanárnak jelent majd komoly segítséget, hanem mindenkinek, aki a költőt valóban emberi közelségben szeretné látni, gondolatainak, szándékainak mélyére igyekszik hatolni. Vörösmarty törölési, javításai, a variánsok nagyon gyakran a mű eredeti társa-

dalmi funkciójára vetnek fényt, amelyet elhomályosított a körülmények hatására elvégzett utólagos javítás, átfogalmazás. A különböző értékelések, a fogadtatás adatai pedig emberi sorsára, küzdelmeire, kora irodalmi életében betöltött helyére mutatnak.

A minden eddiginél gazdagabb jegyzetapparátus tehát a szaktudósnak gazdag tényanyagot, az egyszerű olvasónak pedig igen izgalmas olvasmányt nyújt. Kutató tudós, gyakorló pedagógus és irodalombarát egyaránt örömmel és élvezettel forgathatja ezt a gyönyörű kiállítású, teljes, kritikai Vörösmarty-kiadást, amelynek további kötetait érdeklődéssel várjuk.

Egy új sorozat első kötete

A Magyar Irodalomtörténet Forrásai címmel új sorozatot indított az Akadémiai Kiadó, s ennek első köteteként jelent meg Vargha Balázs szerkesztésében a Csokonai Emlékek című vastkos, 58.5 ívnyi mű.

Valóban gazdag „forrás”-anyagot tartalmaz. Vargha Balázs Csokonai tanulmányai és kiadványai már eddig is sokat tettek ennek az oly sokféleképpen értelmezett költőnek helyes értékeléséért; ez a merőben újszerű gyűjtemény azonban olyan közelségbe hozza a költőt és olyan sok új, eddig ismeretlen vagy hozzáférhetetlen dokumentum-anyagot közöl, hogy minden elméleti és történeti fejtegetésnél többet kapunk belőle Csokonai emberi arcáról, életkörülményeiről, fogadtatásáról és utóéletéről.

Mit is tartalmaz a kötet?

A költő édesapjának, Csokonai Józsefnek irataival kezdődik: olvashatjuk különböző feljegyzéseit tartalmazó kéziratos kötetét, receptgyűjteményét, Plenck, Jacob Josephnek hozzá írt levelét, amely tudományos tekintélyére vet fényt, valamint azt a hosszabb búcsúztató verset, amelyet az ismeretlen szerző Csokonai József halála alkalmából írt. A szülői ház kap új megvilágítást ezzel az anyaggal, a környezettel, amelyből a költő elindult. Csokonai iskolai pályájának dokumentumai következnek ezután, többek között a költő kollégiumi pörének rendkívül érdekesítő, teljes anyaga, amely eddig csak na-

gyon nehezen volt hozzáférhető. Csokonaihoz írt levelekkel és versekkel folytatódik a kötet (ezek a levelek most jelennek meg először), majd olyan fejezet következik, amely a Csokonairól szóló és még életében megjelent írásokat tartalmazza. Özvegy Csokonainé levelezését gyűjti egybe a következő fejezet, azokat a leveleket, amelyeket fia halála alkalmából írtak neki; majd a Csokonairól írt emlékverseket olvashatjuk, közöttük sok olyant, amely most jelent meg először nyomtatásban. A „Csokonai az irodalomban 1805—1833” című fejezet a híres Arkádia-vita teljes anyagát tartalmazza, valamint a Kölcsey közismert recenziójának hatására keletkezett polemizáló írásokat és a Muzáron-Élet és Literatúra vitáját Csokonairól. Ferenczy István Csokonai-szobrának, majd a síremlék felállításának iratai következnek. Végül a kortársak nagyon érdekes emlékei, valamint a Csokonairól szóló anekdoták és legendák zárják a kötetet. A függelékben Kazinczy Csokonaival és Csokonairól folytatott levelezésének teljes anyagát közli a szerkesztő.

A gazdag anyaghoz eléggé gazdag tudományos apparátus is járul: Vargha Balázs bőséges jegyzetei mind a tudós kutatót, mind a csupán tájékozódni kívánó olvasót útbaigazítják a dokumentumok tárgyi vonatkozásainak, lelőhelyének problémáiban.

Nem vitás, hogy ilyenfajta gyűjtemények igen hasznosak. Ez a kötet bizonyára új indítékokat ad a további Csokonai kutatásokhoz, és ezeknek sok alapanyagot szolgáltat. Egy részletes és hiteles Csokonai-monográfia megírásához is rendkívül értékes segítséget nyújt. Nemcsak a költő, de kora is sok vonatkozásban meglepően eddig előttünk, s így a történeti kutatások „forrás”-a is lehet.

A közölt anyag természetesen nem lehet teljes. Pl. a Csokonairól szóló anekdoták gyér száma továbbiakkal alaposan bővíthető lenne. Jelen sorok szerzője is tud még ilyenekről. Ezek azonban a kötet által nyújtott összképet aligha változtatnák meg.

Az új sorozat első kötete a szaktudomány szempontjából szükségesnek és a nem szakemberek számára is rendkívül érdekesnek bizonyult. Kíváncsian várjuk a további köteteket.

Móricz Zsigmond hagyatékából

Ez a címe az „Új Magyar Múzeum” című sorozat új kötetének. Ugyancsak dokumentum-gyűjtemény, de más jellegű, mint a Csokonai-emlékek: Móricz Zsigmond kiadatlan műveinek legértékesebb s eddig nem ismert anyagát tartalmazza. Ennek a sorozatnak ez már a negyedik kötete, s az előző hátról az egyik ugyancsak Móricz-anyagot tartalmazott: Kortársak Móricz Zsigmondról I. Lassan-lassan íme előttünk lesz az egész nagy-szabású életmű teljes anyaga: minden, amit tőle vagy róla a kutató összegyűjt-het.

A most megjelent kötet nem tartalmazza az összes meg nem jelent Móricz-írásokat. Bevezetésében olvashatjuk: „A kiadatlan írások, a szűken értelmezett hagyaték kincsei is két-három kötetre való anyagot jelentenek. Ezekből az ismeretlen művekből közlünk most néhányat, a legjobbakat, legérdekesebbeket, addig is, amíg a kritikai kiadás Móricz Zsigmond valamennyi írását részletes és alapos jegyzet-apparátussal publikálja.” A kötet valóban igen érdekes anyagot tartalmaz, pl. a Csibe-témából készült három felvonásos színművet, a Csibe-kérdésnek „legfontosabb, művészileg is rendkívül jelentős dokumentumát”-t. Különösen nyelvi szempontból igen érdekes az eddig ismeretlen Molière-fordítás (Doktor, de nem tehet róla). A most először megjelent regénytörödékek, elbeszélések, tárcák, riportok, előadások, rádióösszeállítások között pedig nem egy olyan is van, amely Móricz irodalmi és társadalmi nézeteinek rejtett részleteire világít rá, stílusteremtésének egy-egy érdekes próbálkozását világítja meg. A kötet a maga egészében nemcsak érdekes olvasmányt nyújt, hanem újból rávilágít a móríci életmű páratlan gazdagságára, egyben bonyolultságára, sok izgalmas problémájára is.

Ez a kötet nem kíván tudományos jellegű szövegkiadás lenni; nem közöl variánsokat, nem is igyekszik bonyolult filológiai problémákat megoldani. Jegyzetei mégis gazdag tényanyaggal megvilágítják a keletkezéstörténeti kérdéseket, a felmerülő tárgyi problémákat stb. Jó lehetőséget nyújtanak tehát a Móricz-kutatóknak összefüggések felderítésére, monografikus összegezésére, a teljes kritikai

kiadás előkészítésére. Réz Pál, aki a kötetet sajtó alá rendezte, hasznos munkát végzett. Igaza van a kiadónak: „Nemcsak a szakemberek, hanem a nagy író hívei, a széles olvasóközönség minden biztonnyal örömmel forgatja majd e kötetet.”

Az „Irodalomtörténeti füzetek” új száma

Immár a harmincadik. Ezt a sorozatot szakemberek és nagyközönség egyaránt jól ismeri. Az irodalomtörténet különböző korairól és területeiről készült rövidebb lélekzetű tanulmánykötetek ezek. A harmincadik Zimándy P. István „Péterfy Jenő és baráti köre” című munkáját tartalmazza, a szerző előkészületben lévő nagy Péterfy-monográfiájának egy részletét.

Ez az utóbbi körülmény magyarázza egyoldalúságát: magáról Péterfy Jenőről nem sokat tudunk meg a részletből, s amit róla a szerző elmond, eléggé felszínes, külsőleges képet nyújt; éppen a legfontosabb: az esszéíró és kritikus képe nem bontakozik ki előttünk. Ez nyilván a monográfia többi részének lesz a tárgya. Ebben a tanulmányban inkább csak a baráti kör tagjairól kapunk érdekes adatokat és emberi portrékat: Gyulai Pálról, Beóthy Zsoltról, Angyal Dávidról, Riedl Frigyesről, Haraszi Gyuláról, a Bristol-társaságról, Heinrich Gusztávról, Goldziher Ignácról, Lederer Béláról, Szilasi Móricról, Kármán Mórról, Mika Sándorról és Haraszi Károlyról. A szerző levelek, naplórészletek és sok visszaemlékezés, szóbeli közlés felhasználásával rajzolja meg az említettek portréját, s közben a századvég irodalmi életének néhány érdekes, általános jelenségére is rávilágít.

Úgy érezzük azonban, többször elfogultan és egyoldalúan mutatja be azokat, akikről éppen ír. Gyulai Pálról pl. olyan negatív képet fest, amely az egész életmű kétségtelen értékeit elfedi, Péterfy Jenőt viszont mintha túlságosan idealizálva vetítené elénk. A baráti kör tagjait kissé egyoldalúan, inkább csak emberi kapcsolataikban mutatja be, s így irodalomtörténeti helyük, értékük, hibáik nem kapnak eléggé dialektikus megvilágítást. Biztosak vagyunk benne, hogy a készülő nagy monográfiában ez az egyoldalúság eltűnik, s a szerző mondanivalói a nagy szintézisben hitelesebbekké válnak.

KOLTA FERENC